

B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

2000. 2. szám
JÚNIUS

Z

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás
Országos Parancsnokságának sajtó-
és kommunikációs önálló osztálya

Megjelenik negyedévenként * Tizenkilencedik évfolyam, 2. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. BÖKÖNYI ISTVÁN

Tag:

DR. CSORDÁS SÁNDOR

DR. KABÓDI CSABA

DR. LŐRINCZ JÓZSEF

DR. MEZEY BARNA

DR. NAGY FERENC

DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

BUJÁKI ILDIKÓ

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre utca 8.

Telefon és telefax:

312-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI

Antal Ferenc, biztonsági tiszt Állampusztán; *Bereczki Zsolt*, a fogvatartási ügyek főosztálya programszervezési és foglalkoztatási osztályának vezetője; *dr. Bökönyi István*, PhD., a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka; *Bujáki Ildikó*, a sajtó- és kommunikációs önálló osztály vezetője; *Deák Ferenc*, az országos parancsnokság szakkönyvtárosa; *Fodor Gábor*, a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön fogvatartási ügyek osztályának vezetője; *dr. Huszár László*, a stratégiai, tudományos és nemzetközi osztály vezetője; *dr. Kövér Agnes*, az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet tudományos főmunkatársa; *dr. Lajtár István* legfőbb ügyész; *dr. Mészáros József* ny. bv. ezredes; *Módos Tamás*, a Rendőrtiszti Főiskola büntetés-végrehajtási tanszékének adjunktusa; *dr. Nacsády Péter*, a Pest Megyei Ügyészségi Nyomozóhivatal ügyésze; *dr. Sárkány István*, a Rendőrtiszti Főiskola főigazgató-helyettese; *dr. Somogyvári István*, az IM közigazgatási államtitkára; *Vízváriné Deli Éva*, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmeógyógyító Intézet ápolási igazgatója; *Végh József* szociológus; *dr. Vókó György* PhD., osztályvezető ügyész a Legfőbb Ügyészségen.

*

A fotókat *Csatorday Zoltán*
és *Milkovics Pál* készítette.

**A folyóirat előfizethető a Bv. költségvetési elszámolási számláján
(10023002 01393008) vagy a szerkesztőségben.**

ISSN 1417-4758

Előfizetési díj egy évre 400 forint.

Az előkészítés és a tördelés a BVOP Sajtóosztályán készült.

A nyomdai munkákat a Duna-Mix Nyomda végezte.

Felelős vezető: Garami Antal

A Kriminálexpo idei rendezvényei között került sor a büntetés-végrehajtási szervezet önálló konferenciájára, amelyet május 26-án tartottak az Egyetemi Kongresszusi Központban. A rendezvény fő gondolata az volt, miként alakul a közeli és a távolabbi jövőben a magyar büntetés-végrehajtás jogi szabályozásának, gyakorlatának megújítása a jogállamiság és az EU-integráció jegyében. A konferencián elhangzott előadásokat (egy kivételével) azzal a reménnyel adjuk közre, hogy azokból olvasóink áttekintést kapnak jó néhány olyan folyamatról, törekvésről, elképzelésről, amely az ezredvégi magyar büntetés-végrehajtást jellemzi. Az országos parancsnok előadásából, amely az Országgyűlés önkormányzati és rendészeti bizottság rendészeti albizottsága előtt tavaly novemberben már elhangzott, ezúttal csak a büntetés-végrehajtás fejlesztésének időszerű feladatai című rész vázlatos tartalmát közöljük. Huszár László azokat az esélyeket és dilemmákat veszi számba, amelyek a börtönök magánosításának gondolatából adódnak, míg Vókó György azt elemzi, a büntetés-végrehajtási jognak milyen új kihívásokkal kell szembenéznie az eljövendő új évszázadban.

A szerkesztő

Hármas pillér

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Nem kis örömünkre szolgál, hogy egy olyan rangos eseményen, mint a Kriminálexpo, a büntetés-végrehajtás témája külön konferenciával szerepelhet. Ez a tény talán jelzésértékű lehet: arra utal, hogy a börtönrendszer a bűnüldözés, a büntető igazságszolgáltatás szerves részét képezi. Ez komoly pozitív szemléletbeli változást jelent, hiszen a börtönök zártsága, és a társadalom deviáns rétegével, a bűnözőkkel való napi, közvetlen kapcsolat rávétíti árnyékát a szervezet presztízsére, megítélésére. Bízom benne, ez az esemény is hozzájárul ahhoz, hogy e hamis és igazságtalan kép, ha lassan is, de változzon. E vonatkozásban reménykeltő a világban immár általánosnak tekinthető folyamat, mely a büntetés-végrehajtási tevékenység igazi lényegét nem a kitaszított és reménytelen bűnösök strázsálásában látja. Éppen ellenkezőleg, azt *magas fokon specializált és differenciált szakmának* tartja, amelynek közös nevezői *az emberi rátermettség, a morális integritás és a szűkebb szakterületre vonatkozó szakértelem*. Ha még nem is mondhatjuk el, hogy a világ börtönrendszerei minden tekintetben megfelelnek e maximáknak, és megbecsültségük terén is nyitva áll a további fejlődés útja, a változás eddig is jelentős mérvű.

A magyar büntetés-végrehajtás is sokat tesz annak érdekében, hogy egyre inkább megfeleljen a fentebb említett *hármás pillér* követelményeinek. Szakemberek számára közhelynek hathat az a megállapítás, hogy valós börtönreformokat nem lehet kampányszerűen végrehajtani, eddig minden komoly eredmény a rendszerbe szervesen ágyazott szakmai törekvések eredőjeként valósult meg. A rendszerváltozás – leglátványosabban a kodifikációs tevékenységben megnyilvánuló – „jogállami forradalma” a büntetés-végrehajtás területén nem volt előzmények nélküli, és azóta is szakadatlanul folytatódik. Megjegyzendő mindazonáltal, hogy az EU büntetés-végrehajtással kapcsolatban ismertté vált elvárásai – akár jogi szövegeként, akár más formában kerültek is megfogalmazásra – sokkal inkább tükröznek szakmai alapvetéseket, egyfajta átfogó értékrendet, mintsem tételes szabályokat. Az ezeknek való megfelelés sokszor nehezebb, hiszen nem csupán technikai, hanem szemléletbeli változást is követelnek az egész rendszertől.

Az igazi kihívást abban látom, hogy az immáron majd minden szempontból az uniós elvárásoknak megfelelő normarendszer gyakorlati feltételeinek megvalósítása hogyan, milyen mélységig, ütemben és mennyire következetesen tud végbemenni. Ezzel kapcsolatban érdemes példaként felemlíteni éppen a jelenlegi Kriminálexpót, pontosabban annak meghatározó tematikáját, az információs technológia és a kommunikáció szerepét. A szédületes iramban fejlődő, a társadalmak, a gazdaság arculatát lényegesen befolyásoló technika tovább mélyíti azokat a szakadékokat, melyek az ehhez hozzáférők és az ebből kimaradók között tátong. A lemaradóknak egyre kisebb esélyük adódik a felzárkózásra. A büntetés-végrehajtás területén is a fizikai és az emberi erőforrások minősége teremt esélyt célunk eléréséhez, a jogszabályok által deklarált vagy sugallt európai színvonalú gyakorlat kialakításához. Ha ezen erőforrások nem, vagy nagyon szűkösen állnak rendelkezésre, akkor mind a jogállamiság, mind az integrációs törekvések csorbát szenvedhetnek. Az elhelyezés körülményei, a fogvatartotti programok szórványos volta, a személyi állomány utánpótlása, kiképzése, szociális helyzete olyan területek, ahol a források hiánya kihat a működés minőségére. Megjegyzendő, hogy az elsőként említett elhelyezésen kívül az összes terület nagyon szorosan kötődik az információ kezelésének mikéntjéhez és a kommunikációhoz.

A legfontosabb feladatot tehát abban látom, hogy a büntetés-végrehajtás fejlesztésének jogi irányai és azok megvalósulásának gyakorlati feltételei összhangba kerüljenek. Úgy vélem, e cél eléréséhez szükséges eddig járatlan utakat is keresni, mint például a rövid távon nem olcsó, de stratégiai szinten költséghatékony technológiák bevezetését (melyeknek egész tárházát kínálja a Kriminálexpo is), és továbbgondolni annak lehetőségét, hogy a piaci szektor szereplői – megfelelő kétoldalú garanciák mellett – hogyan járulhatnak hozzá az eddiginél szélesebb körben a büntetés-végrehajtási feladatok eddiginél magasabb színvonalú ellátásához. Biztos vagyok abban, hogy e konferencia nagyban hozzájárul e cél eléréséhez. Ennek szellemében kívánok sikeres munkát.

Somogyvári István

Időszerű feladatok

1. Az intézet- és intézményrendszer korszerűsítését tovább kell folytatni. Valamennyi intézet és intézmény új szervezetet alakított ki, különös tekintettel arra, hogy 2000. január 1-jével bevezették a decentralizált létszám- és bérgazdálkodást. Ennek keretében az intézetek, intézmények parancsnokai, vezetői a szervezetek alakításánál, működtetésénél a jelenleginél jobban használhatják fel létszámkeretüket, a rendszeres és nem rendszeres személyi juttatások pénzügyi fedezeteit. A korszerűsítés keretében létrehozzuk – 54 év után ismét – a Magyar Börtönlelkészséget.

2. 2000-től kezdődően fejlesztési főirány, hogy minden törvényes módon és formában növekedjen a bv. személyi állományának jövedelme, javuljanak élet- és szolgálati körülményei. E főirány megvalósításához megemeltük az állomány illetményét a kormány által meghatározott 8,25 százalékos mértékben. Ugyanakkor jelentősen előbbre kell lépni a nem rendszeres személyi juttatások (ruházati utánpótlási illetmény, étkezési hozzájárulás, utazási költség térítés stb.) terén. Meg kell valósítani azt, hogy az állomány – főként az újoncok közül –, lakásvásárlási, lakásépítési kölcsönben részesülhessen.

3. A költségvetési lehetőségek függvényében végre kell hajtani a 2072/1998. számú, a bv. intézményrendszer fejlesztéséről szóló kormányhatározatot. Ennek értelmében 2000-ben be kell fejezni a fővárosi Venyige utcai, mintegy 1000 fogvatartottat befogadó „előzetesház” építését, és az intézetet be kell indítani. Folytatni kell a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön rekonstrukcióját, valamint a nyíregyházi és szolnoki intézetek férőhelybővítését. Új és kiemelt (2,2

milliárd Ft nagyságrendű) beruhásként meg kell kezdeni a Veszprémi Bv. Intézet kialakítását.

A bv. intézetekben olyan felújításokat kell megvalósítani, amelyek hozzájárulnak a fogvatartotti férőhelyek növeléséhez, a bv. állomány szolgálati körülményei javításához.

4. A 2000. év II. félévében kérnünk kell az Igazságügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium vezetését, a bv. tevékenységét figyelemmel kíséror országgyűlési képviselőket, a bizottságokat, az Országgyűlést, hogy a *bv. 2000. évi költségvetési előirányzataként tervezett fedezetet a rendszeres személyi juttatások vonatkozásában legkevesebb 536 millió Ft-tal, a nem rendszeres személyi juttatások előirányzatát 555,4 millió Ft-tal növeljék meg.*

5. A fiatalok elhelyezésére új (regionális) intézeteket kell létesíteni, a differenciált nevelési lehetőségek bővítése, a családi kapcsolattartás erősítése érdekében, Budapesten, Miskolcon és Pécsen.

6. A kábítószer bv. intézetekben történő terjedésének megakadályozására külön figyelmet kell fordítani.

7. Bár még ez idáig csak egy ilyen ítélet született, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtási feltételeit meg kell teremteni.

8. *2000-ben ki kell dolgozni a bv. fejlesztési koncepcióját.* A koncepcióban meg kell határozni a bv. rövid távú (2 éves), középtávú (8 éves) és hosszú távú (12 éves) fejlesztésének irányait, feladatait. A fejlesztési koncepció a bv. tevékenységi formái közül 19 területet ölel fel.

A fejlesztési koncepció magába foglalja majd a közelmúltban tett, és jelenleg folya-

matban lévő intézkedéseink egy részét is. Így például a fogva tartotti férőhely növelése érdekében tett és teendő munkát, az új egyenruha rendszeresítését, a katonai fegyverek eladását és rendvédelmi fegyverekre történő cseréjét.

9. A magyar bv. egyik legfontosabb feladata, hogy az európai uniós jogharmonizációval párhuzamosan vagy azt követően belső szabályozását, szakmai módszertanát, gyakorlatát az Európai Unió normáihoz és gyakorlatához igazítsa.

Bökönyi István

Lehetőségek és korlátok

A börtönök magánosításának gondolata

A börtönök magánosításának kérdése mintegy tizenöt éve tartja lázban a nemzetközi szakmai közvéleményt. Az ideológiai, szakmai és gazdasági érvek és ellenérvek pergőtüzében több ország börtönrendszerében jelentős feladatokhoz, lehetőségekhez jutott a privát szektor. Nagy a valószínűsége annak, hogy ez a folyamat a jövő évtizedekben felgyorsul, a privát tőke a büntetés-végrehajtási rendszerek egyik legfontosabb erőforrásává válik.

A magánbörtön fogalma önmagában magyarázatra szorul. A klasszikus – és ilyen formában ma már nem létező – magánbörtön a végrehajtás teljes vertikumát lefedi és profitorientált. A múlt század Amerikájában a rabokat kikölcsönözték a vállalkozóknak, akik gondoskodtak azok elhelyezéséről, ellátásáról és őrzéséről. A gondoskodás mértékére következtethetünk abból a tényből, hogy a fogvatartottak mintegy fele elpusztult. A rabok által végzett rabszolgamunka haszna a vállalkozót illette. Igazi magánbörtönnek tulajdonképpen ezt a már nem létező formációt tekinthetnénk. A rabszolgamunka másrészt nem a magánbörtönök kizárólagos jellemzője. Közismert, hogy a szovjet börtönzónák, gulágok termelési kapacitása az állami költségvetés egyik jelentős forrása volt. Ha nem is ilyen hatékonysággal, de az ötvenes években létrehozott magyar ún. büntetés-végrehajtási munkahelyek is e cél szolgálatában álltak.

A magán – pontosabban nem az állam által működtetett – börtön nem feltétlenül nyereségorientált. Számos példát találunk arra, hogy nem kormányzati, non-profit vállalkozások vagy karitatív szervezetek működtetnek intézeteket, akár saját (pl. alapítványi), akár költségvetési forrásokból. Történelmi példákért itt sem kell külföldre menni: a márianosztrai női intézetet működtető szerzetesnők sem állami alkalmazottként látták el állami feladatukat. A non-profit intézetekre általában jellemző, hogy tevékenységükben a javító-nevelő jelleg hangsúlyosan jelen van a büntető funkció mellett, mindamelllett az intézmény inkább a kevésbé veszélyesnek ítélt bűnözőket veszi célba.

Teljesen állami börtönnek azt nevezhetnénk, ahol a szolgáltatások teljes köre az állami szektorban helyezkedik el, illetve onnan származik. Tehát a börtönt az X. Állami Építőipari Vállalat építi, az élelmiszert, energiát, távközlési szolgáltatásokat, ruházatot is a megfelelő állami tulajdonú cég biztosítja. Ilyen intézet csak a létezett szocializmusban képzelhető el. Hiába tulajdonosa az intézetnek az állam, ha az piaci környezetben műkö-

dik, a piac lényeges befolyást fog gyakorolni működésére. Nagyjából technikai kérdésnek tekinthető, hogy a költségvetési pénzből a vállalkozótól a tőkehúst, előfőzött rizst vagy a kész, hőtartó ételhordókba porciózott bácskai rizseshúst vesz-e az intézet. A különbség annyi, hogy a kiadások munkaerő-felhasználásban vagy pénzben jelentkeznek.

Hasonló a helyzet, ha az érintett állami funkció valamilyen fogvatartotti program vagy műszaki szolgáltatás. Az Egyesült Államokban például, a privatizációs hullám előtt egyrészt a rehabilitációs, terápiás foglalkozások, másrészt az elektromos karkötővel végzett háziórizet (electronic monitoring) voltak azok, melyeket privát vállalkozások végeztek. Még egy területet ki kell emelni a könnyen privatizálható részfunkciók közül, ez pedig az egészségügyi ellátás. Annak ellenére, hogy ez jogi garanciák szempontjából az egyik legrizikósabb területnek tűnik, számos rendszer e funkciótól szabadult meg elsőként, nyilván irratlan költségei miatt.

Itt ki kell emelni még egy figyelemre méltó formáját a magántőke bevonásának. (És itt most elnézést kérek a közgazdászoktól a triviális és egyszerűsített fejtegetésért.) A pénz önmagában is viselkedik úgy, mint bármely más jószág, adni és venni lehet, ha szűkösen áll rendelkezésre, értéke nő stb. Általában biztos üzlet az államnak pénzt eladni (vagyis hitelt nyújtani), hiszen az állam rendszerint megbízható céggént működik. Ráadásul gyakran szenved tőkehiányban. Ezért gyakori megoldás, hogy a privát tőke hitelt nyújt, melynek felhasználásáról a börtönrendszer maga dönt. Más kérdés, hogy az ilyen típusú támogatást általában beruházásokra, leginkább börtönépítésre szokás felhasználni. Innen egy lépés az, hogy a privát cég, esetleg másokkal karöltve nem nyers, hanem készterméket ad el, jelen esetben börtönt épít, hiszen a feldolgozott termék sokkal jobb áron adható el.

Amikor az került szóba, hogy ne csak egyes részfunkciókat, hanem egész börtönöket adjanak magánkézbe, elsősorban az enyhébb rezsimű, jobbára fiatalkoriakat fogva tartó, alacsony biztonságú, terápiás irányultságú intézetek kerültek szóba. Vagyis a legkevésbé börtön jellegű börtönök. Az idő haladtával e kritériumok egyre kevesebb jelentőséggel bírtak, manapság kemény zárt, magas biztonságú fegyházak is működnek magánkézben.

Azt állítom tehát, hogy a büntetés-végrehajtás magánosítása esetében a valóságban ritkán beszélhetünk kizárólagosan magán, illetve állami börtönökről, sokkal inkább arról van szó, hogy a feladatra szánt költségvetés bizonyos hányadát állami, más hányadát privát szolgáltatások, szolgáltatók emésztik fel.

E kontinuumon talán mégis kijelölhető egy pont, ez pedig az, amikor egy intézet működtetési joga, tulajdonosként vagy bérlőként nem az államot, hanem egy nem állami jogi személyt illet. Ez esetben maga a börtön mint ingatlan, illetve alapító okirattal rendelkező önálló intézmény van magánkézben, és azt a vállalkozó vagy állami vagy magánalkalmazottakkal működteti. Úgy tűnhet, hogy ez a konstrukció az, ahol már igazán magánbörtönről beszélhetünk. Sok függ attól azonban, hogy az állam és a vállalkozó közötti szerződés mennyire enged szabad kezet a működtetés részleteivel kapcsolatban, milyen mértékű és jellegű az állam kontrollja, és az, mely funkciókat tart meg magának. Elképzelhető, hogy a vállalkozó csak a börtön mint „üzem” menedzsmentjét vállalja, vagy a fogvatartottakkal kapcsolatos tevékenységeket is ő végzi. Tehát még a legprivátabb privát-

börtön esetében is a lehetőségek széles skáláján mozoghat az állami kontroll mikéntje.

A magánkézben lévő börtönök vagy egyéb büntetés-végrehajtási szolgáltatások létrejöttét az indokolta, hogy az állam vagy nem, vagy drágán, vagy nem megfelelő minőségben volt képes feladatait ellátni. Az ötlet általában akkor kerül napirendre, ha egyrészt a fogvatartotti populáció nagymértékben növekszik (ekkor a börtönök építése az elsődleges cél), másrészt ha a politikai környezet a szabadpiaci versenyt érzi inkább fontosnak, mint a gondoskodó, szocialisztikus állam eszméjét. A képlet tehát egyszerű: ha a piaci szektor olcsóbban legalább ugyanolyan szinten szolgáltat, vagy ugyanazon az áron többet nyújt, akkor rá kell bízni az adott feladatot. Lényeges, hogy az alapképlet szerint

a büntetés-végrehajtást továbbra is az állami költségvetés finanszírozza, legtöbbször fejkvóták alapján.

Az üzlet lényege, hogy a piac olcsóbban képes működtetni az intézetet, mivel nem terheli akkora bürokrácia, gyorsabban mozdul, mint állami vetélytársa, olcsóbb magánmunkaerőt munkáltat közalkalmazottak helyett. A piaci szereplők kevésbé küzdenek tőkehiánnyal, ezért stratégiaileg megtérülő fejlesztéseket képesek indítani, jut pénz innovációra, kutatás/fejlesztésre, technikai beruházásokra, amelyek hosszú távon szintén költségcsökkentő tényezők, és amelyekről a költségvetési szervek legtöbbször csak ábrándozhatnak. Az államtól kapott pénz és a valós működés költségeinek különbsége jelenti számára a profitot (pl. egy börtön működtetése az államnak 100 egységnyi pénzbe került eddig, 90-ért szerződésbe adja vállalkozónak, aki 80-ból kihozza). Ugyancsak a hosszú távú tervezés lehetősége miatt gyakran előfordulhat, hogy a piac elé megy a lehetőségeknek, és kedvező ajánlataival, hosszú távú kölcsöneivel, lízingkonstrukcióival erősen motiválja az államot. Természetes, hogy a piac bővülésével a profit is nő, ezért a vállalkozóknak megérheti nagyon olcsó vagy legalábbis a tőkehiányos költségvetés számára is elérhető börtönöket építeni.

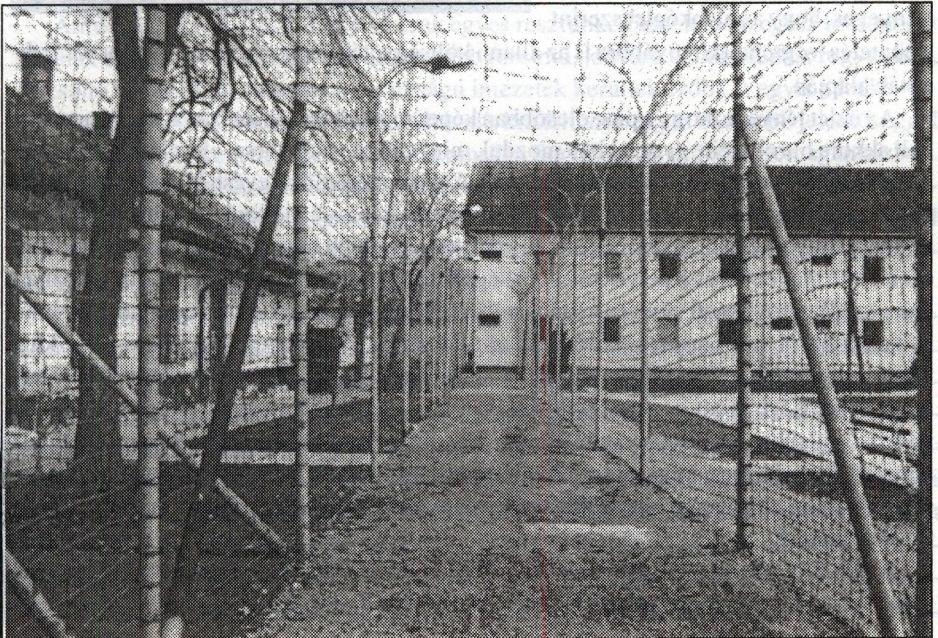
A privat börtönök támogatói szerint minden szereplő jól jár. A költségvetés kevesebb pénzért kap minőségi szolgáltatást, ráadásul enyhülnek zsúfoltsági gondjai. A vállalkozó

piacot nyer, ahol profitot termelhet, és ez igaz azokra a befektetőkre, részvényesekre is, akik – joggal – fantáziát látnak az üzletben. A fogvatartottak pedig az állami börtönnél jobb körülmények között, jobban ellátva tölthetik büntetésüket.

A magánbörtönök ellenzőinek legfőbb érvei etikaiak, végső soron politikaiak. A börtönbüntetés, melynek végső célja, hogy fájdalmat, kínt okozzon. Ez a polgári társadalmak kialakulását megelőző történelmi időszakokban sokkal nyilvánvalóbb volt, mint manapság. A nyilvános testi kínzás változatos formái látványosabban okoznak fájdalmat, mint a világtól elzárt, technikai eszközökkel, szakemberekkel és elidegenedett bürokráciával álcázott modern intézmények. De ez a lényegen nem változtat, a börtön büntetés, „malum”, ami akkor jó, ha elég rossz. Márpedig az állampolgár, a sértett, az állam javára mond le az önbíráskodásról, nem pedig más polgár vagy társadalmi szerveződés javára. Ha az állam továbbá magára veszi a kínokozás ódiáját, akkor azért teljes mértékben vállalnia kell a felelősséget, beleértve ebbe a kínokozás végrehajtását is. A feladat továbbadása önmagában is védhetetlen erkölcsileg, különösen akkor, ha az, akinek továbbadják, ebből anyagi hasznot is húz.

Elméletileg a probléma már akkor is felvethető, ha a börtön kintját, kiétkezési boltját egy vállalkozó működteti. Egyrészt azért, mert tevékenységével résztvesz az üzem működésében, ha nem is közvetlenül, de hozzájárul a büntető gépezet funkcionálásához – részt vesz a fogvatartottak ellátásában. Ebben az értelemben állami feladatot lát el. Másrészt, biztos piacot nyer, hiszen a fogvatartottak pénzüket csak nála költhetik el, ez még akkor is nagy előny, ha a boltos nem él vissza monopolhelyzetével. A börtönkantink esetében azonban általában nem feltűnő, hogy mekkora az er-

kölcsi feszültség az állami feladat és a profitorientált magánvállalkozó tevékenysége között. Más lenne a helyzet, ha egy olyan államban, ahol létezik halálbüntetés, egy cég olcsó és szakszerű kivégzések szolgáltatására tenne ajánlatot. Ez esetben az erkölcsi kételyek valószínűleg erős formában merülnének fel. Pedig, mondhatnánk, annyi a különbség, hogy a büntetés végrehajtásának komplex funkciójából egy másik elemet ragadtunk ki, és bízunk a piaci szektorra. Kérdés tehát, hogy hol van az a pont – ha úgy tetszik, a kintin és a kivégzés között –, ahol az állami feladat átruházása még etikailag elfogadható. A vélemények persze megoszlanak.

Mindamellett a társadalomnak az az érdeke – egy másik kontra érvet idézve –, hogy a szabadságvesztés-büntetést csak a legvégső esetben alkalmazzák. Ha ez igaz, akkor a börtönnépesség nagymérvű növekedése mint a büntető igazságszolgáltatási rendszer diszfunkciója jelentkezik, ami ellen tenni kell valamit, hiszen emberek tömegeinek bebörtönzése károkat okoz. Ha viszont a börtön valakik számára profitábilis, akkor a börtönlakók számának növekedése nemhogy társadalmi problémaként nem jelentkezik, hanem éppen ellenkezőleg, jelentős hatalmi potenciállal bíró csoportok abban lesznek érdekelték, hogy minél több ember kerüljön börtönbe. Olyan politikai szerveződéseket, programokat fognak támogatni, amelyek például a kemény kéz politikájának jegyében a bűnözés problémájának megoldását a szabadságvesztés-büntetésben látják. Amellett is érvelni fognak, hogy a börtön munkahelyeket teremt, nemcsak a fegyőrök számára, hanem a börtönipari komplexumot kiszolgáló teljes vertikum szélességében, a gumibotot, személyriasztót, ágymatracot, rabbakancsot stb. gyártók, termelők körében is. Az Egyesült Államok fogvatartotti népessége és a börtönipar szédületes növekedésének párhuzamosságát látva ezek az érvek nem tekinthetők légbőlkapottnak. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy az egész biznisz az adófizetők pénzéből táplálkozik. Gyors ellenérv a magánbörtönt pártolók oldaláról: az élénk, növekvő piac növeli a gazdaságot, az adóbevételeket, és munkahelyeket teremt).

Praktikusabb ellenérvek szerint a magánbörtönt létrehozó alapvetések nem helytállóak: empirikus adatokra támaszkodva azt állítják, hogy a magánbörtön sem nem olcsóbb, sem nem jobb, mint az állami. Ezekkel az érvekkel igen nehéz mit kezdeni, hiszen a hatékonyság attól is erősen függ, hogy azt hogyan mérjük. Nem eldönthető, hogy a privátbörtönért lelkesedők vagy a szkeptikusok által közölt mérések hitelesebbek-e. Általános trend, hogy a függetlenebbnek tartott egyetemi, akadémiai háttérű kutatók inkább ellenzik, míg a hivatali, illetve piaci megrendelésre végzett vizsgálatok inkább pártolják a börtönök privatizálásának mozgalmát. Aki ezen meglepődne, annak figyelmébe ajánlhatjuk a börtönbeli treatment-programok hatékonyságára vagy a halálbüntetés vagy általában a szabadságvesztés generálprevenziós hatására vonatkozó szakirodalom hasonlóan kétpólusú voltát.

A fegyőrök szakszervezetei ritkán tartoznak a börtönprivatizáció élharcosai közé. Mivel a vállalkozó az állam és a magánműködtetés költségei közötti különbségből csinál profitot, masszívan sértheti az állami alkalmazottak érdekeit. Egyrészt abból indul ki, hogy az állami humán erőforrás gazdálkodás eleve pazarló, mert nagy bürokráciát hordoz a hátán, és nem a saját pénzét költi. Ezért valószínűsíthető, hogy első lépésként ezt a területet

fogja a vállalkozó átvilágítani és karcsúsítani. 90-es évek eleji árszinten az USA-ban egy állandó őrhely megszüntetése évi 150 000 dollár megtakarítást jelentett, öt állami alkalmazott fizetését és a hozzá járó juttatásokat számolva, és akkor még a legkevésbé képzett alkalmazottakról szoltunk. Ezért megéri merész trükköket alkalmazni a szolgálatsszervezésben és olyan őrzés-biztonságtechnikai eszközöket alkalmazni, melyek ára néhány év alatt megtérül. Nyilvánvaló, hogy az állami alkalmazottak érdekképviselői nem lelkesednek az innováció ezen formáiért. Másrészt az állami alkalmazottak szociális és társadalombiztosítási juttatásai, garanciái tovább drágítják ezt a típusú munkaerőt. Megjegyzendő hogy az állami fegyőrök egy részének sokszor enyhülnek privatizációellenes érzelmei, jelesül akkor, mikor állami nyugdíjasként a privát cégek alkalmazzák őket mint vezetőket, instruktorokat.

Ha börtönrendszereket hasonlítunk össze, igen szembetűnő, hogy milyen jelentős különbségek mutatkoznak abban, hogy a különböző büntetés-végrehajtási rendszerek mit tartanak igazán fontosnak, milyen jogok, szolgáltatások, rizikók kezelésére próbálnak leginkább jogi, szakmai garanciákat találni. Egy magyar bv-s első kérdése nyilván az lenne, hogy egy privát börtönben ki gyakorolhat hatósági jogköröket, ki vesz foganatba, ki jutalmaz, ki fenyít, ki alkalmaz kényszerítő eszközt vagy használ fegyvert. A konkrét jogi megoldások különbözőek lehetnek, de általánosan elmondható, hogy a privát börtönöket működtető országokban más a hivatalos személy szemlélete, nem ezek az igazán lényegi kérdések, ezért a vonatkozó szakirodalomból igen nehéz kibányászni erre vonatkozó utalásokat. A „privatizáció jogi problémái” között olyan témákat találhatunk, hogy ki a felelős akkor, ha a fogvatartott panaszt tesz vagy pert indít az ellátás minősége, a bánásmód ellen. Ez annál is égetőbb, mert az amerikai bíróságok ügyforgalmának egyre tetemesebb hányadát adják a fogvatartotti panaszügyek. Nem gondolnám mindazonáltal, hogy mindebből kiindulva megkérdőjelezhetnénk az Egyesült Államok vagy Nagy-Britannia jogállami voltát, egyszerűen tudomásul kell venni, hogy különböző társadalmak, jogrendszerek eltérő prioritásokkal rendelkező jogállamokat eredményeznek.

Az eddigiekből talán kiderült, hogy a privát börtön „alkotmánya” a szerződés, ami az állam és a vállalkozó között létrejön. Ha e dokumentum jól sikerül, akkor az állam joggal kérheti számon azt, hogy a vállalkozó relatíve olcsón minőségi szolgáltatást nyújtson. A dolog azon múlik, hogy mennyire ügyesen, konkrétan sikerül megfogalmazni, mérőszámokká, indikátorokká transzformálni mindazokat a tevékenységeket, szolgáltatásokat, amelyekről az adott rendszer úgy véli, hogy egy jól működő börtön garanciái. A privát börtönnek az az érdeke, hogy ezen mérőszámok mentén jobbat produkáljon, mint állami vetélytársai. A szerződés betartásának (ezáltal a törvényesség és a szakmai minőség) ellenőrzésének módja kétféle lehet. Egyrészt lehet egy szervezeti egység a büntetés-végrehajtást felügyelő központi szervnél, másrészt lehetnek ellenőrök az intézetekhez telepítve. Mint erre fentebb már utaltunk, az adott rendszer jogszemléletétől függ, hogy mennyire avatkozik bele a működésbe: alkalmaz-e néhány hivatalos személyt, akik a börtönben adódó szűk értelemben vett állami funkciókat gyakorolják (pl. fenyítés). Itt az is lényeges, hogy a „szűk értelem” mit jelent az adott rendszerben. Ha szigorúak vagyunk, ebbe min-

den beletartozhat, ami a fogvatartottak életét közvetlenül befolyásolhatja, vagyis az őrzésük, ügyeik intézése, ellátásuk is. Ez esetben viszont a vállalkozó számára tesszük élehetlenné saját intézetét, hiszen akármerre megy a körleten, állami alkalmazottakba ütközik, kiknek tevékenységébe nincs beleszólása.

Világos tehát, hogy ha egy rendszer privát intézeteket kíván működtetni, akkor kompromisszumokat kell kötnie, melyek alkalomadtán elég durva jogi, erkölcsi és politikai kihívásokkal lehetnek terhesek. Rugalmas, a túlszabályozottságtól kevésbé szenvedő, és megfelelő társadalmi hitellel rendelkező szervezetek esetében ezek a kompromisszumok működőképesek, nem roppantják meg a rendszert. Más megközelítésben azt is mondhatjuk, hogy azok az országok, ahol a börtönök működési filozófiája, szemlélete, működésre vonatkozó napi reflexei nem állnak túl távol egy civil – adott esetben piaci – cégtől, ott kedvez a környezet a magánműködtetésű börtönöknek. A gazdasági-politikai támogatottság, a rugalmas és/de egyértelmű jogszabályi környezet, a visszafogottan bürokratikus állami, hivatali ügymenet, a döntéshozók rizikóvállalási hajlandósága, a célracionális, adott esetben haszonelvű gondolkodásmód feltétele a sikernek. Nem szabad elfelejteni, hogy itt a két fél (az állam és a piac) sem nem egymás beosztottai, sem nem egymás közeli barátai, ezért gazdaságon kívüli kényszerek nem sokáig működnek, még annyira sem, mint két állami vállalat vagy fegyveres szervezet esetében. A börtönrendszernek egy bizonyos szinten „vállalkozóbarát” környezetnek kell bizonyulnia, bármennyire nehezebbre esik is.

Anélkül, hogy a magyar állam, közigazgatás és jogrendszer történelmi meghatározottságainak taglalásába mélyebben belemennénk, talán elfogadható az a megállapítás, hogy a fentebbi feltételek tekintetében Magyarország nincs kedvező helyzet-

ben. Kissé konkrétabbra fordítva a szót. Mi annak az esélye, hogy a fogvatartottakat ne állami alkalmazottak kényszeríthessék engedelmességre utasítások, kényszerítő eszközök segítségével? Vagy – ennek alternatívájaként – elfogadható-e számunkra egy olyan szemlélet, hogy a fogvatartott nem kényszeríthető semmire, hacsak nem bűncselekmény megakadályozásáról vagy jogos védelemlről van szó (vagyis az őt nem bír többletjogokkal az állampolgárhoz képest)? Elég-e a kedvezmények megvonásának fenyegetettsége a konform magatartás kikényszerítéséhez? A kedvezmények megadását, illetve az arra teendő javaslatot lehet-e nem állami alkalmazottra bízni? Hiába telepítenénk ugyanis néhány hivatalos személyt a börtönbe, ha a fogvatartottakkal a civil alkalmazott foglalkozik, és ő képes érdemi javaslatot tenni. Van-e helye egy szerződésnek, mint alapvető dokumentumnak ott, ahol a legapróbb részleteket is jogszabályok határozzák meg? További gondot jelenthet az, hogy az állam milyen kötelezettségeket képes és hajlandó vállalni. Egy új börtön építése esetében például lehet-e hosszú távú garanciát nyújtani a hitelezőknek? A költségvetés rendszerébe hogyan fér bele egy olyan börtön működésének finanszírozása, amely nem költségvetési intézmény?

Mint említettem, a magántőke bevonása – többek között – kemény gazdasági döntés is. Vagyis tudni kell, mi a valószínűsége annak, hogy a privát cég olcsóbban dolgozik. Ezért tudni kell, milyen funkciónak mekkora költségei vannak az állami működtetés esetén. Tudomásom szerint ilyen önköltség-számítási kísérletek már történtek, viszonylag kevés sikerrel. Nem lehet olyan kérdésekre választ találni, hogy egy adott börtön őrzésbiztonsági rendszere mennyibe kerül, mekkora értéke van egy fogvatartotti programnak, mennyibe kerül egy befogadás. Az is homályos, hogy milyen különbségek vannak egyes fogvatartotti csoportok tartási költségei között, többé van-e

egy fiatalos, mint egy felnőtt, egy I-es biztonsági csoportba sorolt, mint egy III-as. Ha, mondjuk, egy külső cég kábítószer elleni terápiás programot ajánl 100 egységnyi pénzért, akkor ehhez képest olcsó a nevelő elküldése egy 20 egységárú tanfolyamra, hiszen hiányzása nem gerjeszt túlszolgálatot, legfeljebb kollégái dolgoznak addig többet. Pusztán gazdasági racionalitással azonban a nevelő kieső időre jutó munkája vagy fölösleges, vagy hiányként fog megjelenni valahol (mondjuk ő maga elvégzi munkaidő után, ingyen). Ha elvégezte a tanfolyamot, drogterápiás tevékenysége megint csak ingyennek tűnik, holott munkaidejében végzi, az addigiakhoz képest plusz feladatként. Ismét: a tanfolyam előtt volt alulfoglalkoztatva, vagy utána végez fizetetlen túlmunkát? Világos, persze, hogy egyedi esetekben a példa erőltetett (meg hogy a bv. nem ilyen logika szerint működik), de ha arról van szó, hogy a bv. jövőben elkerülhetetlenül kiépítendő programrendszerét a piacon vásároljuk, vagy saját embereinket képezzük ki rá, akkor ezek a megfontolások érdekessé válhatnak.

Ha már a fogvatartotti programoknál tartunk: mivel ezek a programok az egyes intézetek teljesítményének rendszerében nem szerepelnek mérhető módon, ezért luxuskiadásokként jelentkeznek. Így az intézetek vagy nem, vagy a valamilyen okból piaci áron alul dolgozó szolgáltatókat fogják hívni. Mivel a példában említett 20 egységnyi pénzért kiképzett nevelő megszerzett tudása nem piaci, ha úgy tetszik forintosítható értékkel bír, ezért nagy a kísértés arra, hogy elfecsérlődjön: például olyan módon, hogy nem indul terápiás csoport az intézetben, hisz a hagyományos nevelői munka is sok, ráadásul azt inkább számon is kérik.

A utóbbiakat összegezve tehát azt állítjuk, hogy akkor tudunk érdemi döntést hozni arról, hogy a magánbörtön költségghatékony-e, ha állami rendszerünk funkciókra, feladatokra, szervezeti egységekre alábontott költségéről tudunk érvényes állításokat tenni.

A fentebbi gondok, akadályok alapvető, lényegi kérdéseket érintenek, és az esetleges változtatások, ha nem is lehetetlenek, a büntetés-végrehajtás dolmányának újragombolását tennék szükségessé az állami szektorban maradó intézetek, funkciók esetében is. Éppen ezért nem tartom valószínűnek, hogy Magyarországon teljesen magánkézben lévő magánbörtönök létesüljenek egészen addig, amíg a zsúfoltságból, alulfinanszírozottságból adódó gondok a hagyományos eszközökkel kordában tarthatók. Legalábbis más országok példái erre engednek következtetni.

Más kérdés, hogy a privát tőke expanziója ettől függetlenül felgyorsulhat, és olyan büntetés-végrehajtási területeket, részfunkciókat hódíthat meg, amelyek eddig kívül estek a piac szereplőinek működési körén. Valószínű, hogy például hitellel, építési beruházások eszközzésével, egyes fogvatartotti programok szolgáltatásával a magántőke jobban hozzá fog járulni a bv. tevékenységéhez – a költségvetés pedig az érintett vállalkozók üzleti sikereihez. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy ez a lényegyet tekintve inkább mennyiségi, mint minőségi változás, hiszen ma is működnek privát szolgáltatók. Jelen pillanatban nehéz lenne másként látni a jövőt, mint annak szellemében, hogy a büntetés-végrehajtás állami feladat, az is marad, alapvető és lényegi részfunkcióit továbbra is az állami szervezet fogja ellátni.

A korszerűsítés irányai

A magyar büntetés-végrehajtás jogi szabályozása

A magyar büntetés-végrehajtási jog európai harmonizációs és előbbre mutató eredményeinek értékelésekor az ezredfordulón fontos kérdés, milyen bűnmegelőzési intézkedésekre van szükség, milyen elméleti alapokra építsünk, mely intézkedések a leghatékonyabbak, hogyan tudjuk ezekhez biztosítani a megfelelő feltételeket. A számos társadalmi, gazdasági, szociális feltételhez a büntető felelősségre vonás olyan megszervezése is beleértendő, amely összhangban van a tudományos eredményekkel, a lakosság tudati állapotával, a gyakorlati megvalósulás lehetőségeivel, körülményeivel.

A tudományos fejlődés a társadalomtudományok körében nem annyira elszigetelt géniuszok munkája, hanem az egymást tisztelő párbeszédnek, a találmányok és eredmények nagylelkű cseréjének, az igazság fényére való nyitottságnak köszönhető.

A tudományos kutatás egyrészt sokkal bonyolultabb kutatási módszerek kifejlesztését igényli, másrészt az elméletnek sokkal differenciáltabbá kell válnia napjaink kérdéseinek megválaszolásában. Korunkban az egyes elméletek kizárólagosságával szemben olyan egyesítő elmélet kidolgozására van szükség, amely tükrözi a büntetési célok sokoldalúságát, pluralizmusát.

A jövőben fontosnak tűnik jóvátételt nyújtani a jogaiban megsértett egyénnek, még ha csak oly módon is, hogy a büntetés jellege nem zárja ki a jóvátétel lehetőségét. A pénzbüntetéseket például majd elsősorban az áldozatok kártalanítására kellene fordítani, és a szabadságvesztést is úgy lenne jó végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanítására is sarkallja.

A büntetés-végrehajtásról, működéséről, jogi szabályozásának színvonaláról úgy kaphatunk valós képet, ha megvizsgáljuk, milyen mértékben tudja betölteni rendeltetését, funkcióját, milyen elvárásokat támasztottak vele szemben. A büntetés-végrehajtás szerepének, hatékonyságának kérdése nem hanyagolható el, különösen akkor, amikor a büntetés-végrehajtás helyzetét alapvetően befolyásoló – hol nagyságában, hol összetételében változó – bűnözés helyzetét nem látjuk megnyugtatónak.

Amint büntetés nélkül nincs büntetőjog, nincs kriminalizálás, büntetés-végrehajtás nélkül ugyanúgy nincs büntető felelősségre vonás, mert nélküle parttalanná, önmagáért valóvá válna az egész büntető felelősségre vonási folyamat. Ha a büntetőjog azzal tudja betölteni társadalmi szerepét, hogy büntet, akkor a büntetés-végrehajtási jog is csak akkor tudja betölteni társadalmi szerepét, amennyiben ezt a büntetést érvényesíti. Úgy kell ezt tennie, hogy eredményes, hatékony legyen, ugyanakkor megfelelően a jogállamiság követelményeinek is.

A tágabb értelemben vett büntetőeljárás, a büntető felelősségre vonás folyamatában egymáshoz szorosan kapcsolódó szakaszokról van szó, melyek közül bármelyik szerepének – így a nyomozásnak, a bíróság ítélezésének, de a szankciók végrehajtásának is – az elhanyagolása, továbbá a kapcsolódás lazulása az egyes szakaszok között az egész folyamat hatásfokát ronthatja le. Amint büntetés, büntető intézkedés, azaz szankció nélkül nincs büntetőjog, büntetés-végrehajtás nélkül sincs tényleges büntető felelősségre vonás. Elhanyagolása a büntető igazságszolgáltatásban is hiábavalóvá teheti a helyes törekvéseket.

A kriminálpolitikában is helye van a büntetés-végrehajtási (szankció-végrehajtási) politikának, annak egyik alrendszerét képezi, mint ami a büntetések és intézkedések végrehajtásának elveit és stratégiáit tartalmazza. A büntető igazságszolgáltatási rendszerek hatásossága és hatékonysága rendszeren belüli kölcsönhatásoktól determinált, a büntető igazságszolgáltatásban közreműködő valamennyi szerv munkaterhét szélesebb körben az eljárás megelőző szakaszaiban más szervek által hozott döntések határozzák meg. Szükségszerűség, hogy a szervezés területén új megközelíté-sű formákat is igénybe kell venni.

A hatóságok tudomására jutott bűncselekmények görbéje majdnem négy évtizedig tartott és mértékletes, de kitartó emelkedést mutatott a legtöbb nyugat-európai országban. Ez több helyen magával hozta a közvélemény bizalmának csökkenését a büntető igazságszolgáltatásban. Ott pedig, ahol a bűnözési hullám csillapodását láthatjuk, a felszín alatt nagyon kedvezőtlen átrendeződés zajlik le, így például háromszorosára nőtt az ún. fejlett országok emberölési rátája. Az európai emberek – a folyamatos változások következtében – egyre több megoldandó konfliktust és helyzetet „termelnek”. Az Európa Tanács tagállamai büntető igazságszolgáltató rendszerei nagymértékben különböznek a másiktól, akár még egy államon

belül is előfordulnak lényeges különbségek.

A bűnözés elleni küzdelem újabban helyeselhetően a maga komplexitásában igyekszik vizsgálni és feltárni az okokat a kiküszöbölésük érdekében. Ennek során egyre inkább megfelelő figyelmet fordítanak a szankciók végrehajtásának az egész, a büntető felelősségre vonás folyamatában betöltött szerepére, hogy minden büntetés vagy büntetőjogi intézkedés hatékonysága nagymértékben függ a büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének színvonalától is. Mit ér a nyomozás vagy a tárgyalás által esetleg kiváltott „morénói pszichodráma”, ha nem részesül további társadalmi szempontból pozitív ráhatásban az elítélt a büntetés végrehajtása alatt, ha nem kap segítséget a szabadulása után a beilleszkedéshez. Egymáshoz szorosan kapcsolódó eljárási szakaszokról van szó, melyek közül bármelyik szerepének az elhanyagolása a többi hatásfokát rontja le. *„Hiába az anyagi jog tudományos művelése, a büntetésről vallott teóriák kidolgozása és hirdetése, a kiszabás elveinek kidolgozása, ha minden elképzelések megbuknak a diszfunkcionális végrehajtáson”* – fogalmazta meg már a múlt század első felében *Deák Ferenc* tiszti ügyési tapasztalatait rögzítve a büntetés-végrehajtás jelentőségéről. Nagyon időszerű és megalapozott tudományos törekvést tükröz, hogy a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás megszűnéséig tartó folyamatot, mint egységes egészet vizsgáljuk, mint olyant, amely a társadalommal összeütközésbe kerülő személyt hivatott újra visszavezetni, ott elismertetni, éppen a társadalom védelme érdekében.

Mindezekre figyelemmel is jogi szakvizsga tárgya lett a büntetés-végrehajtási jog, az egyetemeken kötelező tantárgy, tudományos konferenciákon önálló szekcióvá vált az iránta megnyilvánuló növekvő érdeklődés és szükséglet folytán.

Közismert, hogy a bebörtönzöttek sorával való törődés évszázadok óta foglal-

koztatta az emberbaráti és filantrop eszméktől vezérelt szervezetek képviselőit, de még olyan nagy személyiségek sem tudtak, vagy csak lassan, hosszabb idő eltelte után eredményeket elérni, mint *Howard, Beccaria*. Magyarországon is komoly hatása volt ennek az eszmerendszernek, tanúsítják a korabeli latin tanulmányok (például *Bodó Mátyás* Gömör vármegyei tiszti ügyész latin nyelvű tanulmányai stb.), de a reformkori politikusoknak is fontos témája volt a büntető intézmények és a fogva tartási intézmények humanizálása.

Livingstone Amerikában, Deák Ferenc Magyarországon nem győzte eléggé hangsúlyozni, hogy nem elég a büntető anyagi jog tudományos kérdéseivel foglalkozni, mert az értékes eszmék, gondolatok elvesznek a diszfunkcionális végrehajtásban. A szabadságvesztés végrehajtásának sikere a büntetés-végrehajtási szervezetek működésétől függ. A külföldi jogintézmények átvételénél az egy az egyben történő másolás veszélyességére már a századfordulón rámutatott *Balogh Jenő*, amikor óva intette

a törvényhozókat attól, hogy külföldi jogintézményeit, összjogi, társadalmi, intézményi összefüggés-rendszerükből kiragadva a magyar jogrendszerbe kipróbálás nélkül átültessék. Az ilyen megoldások eleve bukásra vannak ítélve. Így fogalmazott: *... sokszor hangzatosított panasz, hogy codificatoraink nem veszik figyelembe a magyar viszonyok követelményeit, sokat recitálnak, sőt, gyakran egyszerűen fordítanak. Ez az állítás a maga általánosságában nem jogosult büntető törvénykönyvünkkel szemben; másrészt azonban tagadhatatlan, hogy büntető törvényhozásunk Szent Istvántól fogva napjainkig a külföldi jogrendszerekből számos intézményt ültetett át, sok jogtételt recipiált, és pedig egyeseket helyesen, a magyar jogfejlődésnek és törvénykezésnek, sőt, egész nemzetünk haladásának a javára; másokat kellő megfontolás és az eltérő magyar viszonyoknak megfelelő figyelembe vétele nélkül. A megfontolás nélkül való recepciónak veszedelmei pedig éppen a büntető törvényhozás terén a legnagyobbak, mert a gyakorlati jog-*

életnek egyik ága sincsen olyan szoros összefüggésben a nép jellemével és a tényleges életviszonyokkal, mint a büntetőjog.¹

Önálló jogág

Finkey felfogása szerint a börtönügy a büntetőjog tudományának az az önálló ága, amely általában a büntetési eszközökkel, főleg azonban a szabadságvesztés-büntetésekkel, az ezekhez hasonló vagy ezekkel összefüggésben álló letartóztatási vagy büntetőpolitikai megelőző intézetekkel, illetőleg a büntetési és megelőzési eszközök szervezetével, végrehajtási módozataival foglalkozik.

A büntetés-végrehajtási jog a bűnügyi tudományok „mostohagyermeké” volt az 1990. évi rendszerváltozásig, holott nem vitás, hogy a jogi kultúra része. Már az 1900-as évek elején, első felében *Angyal Pál*, *Finkey Ferenc* és *Irk Albert* önálló jogágiságát említették, a büntetőjog egyik hátszínjelévé is jellemezték.²

„Az európai börtönügy elméleti modelljétől való legdrasztikusabb eltávolodás a II. világháború befejezését követő évtizedben történt. Miközben a nyugati társadalmakban megindult a hagyományos értékrend és intézményrendszer megújítása, a hazai börtönügy a paranoida torzult sztálini büntetőpolitika ideológiai háttérében az osztályharc fokozatos éleződésének, illetve a proletárdiktatúra hatalomgyakorlása a többséggel szembehelyezkedő kisebbség elnyomásával járó tantételei álltak. Az átpolitizált büntetés-tan új tartalma a regresszív prevenció lett.”³

Az 1950-ben megalkotott Bt. ugyanakkor a tett-büntetőjog elveit követte. *Kádár Miklós* büntetési célelmélete szerint a büntetés első és legfőbb célja a társadalom védelme, második célja a különös megelőzés, ezen belül a tettes megjavítása és nevelése. A harmadik cél pedig az általános megelőzés, de nem az elrettentés, hanem a társadalom tagjainak nevelése révén. Fo-

nyó *Antal* éles határt húzott az „új társadalomvédelem” mozgalom két ága, a Grammatika-, illetve az Ancel-féle irányzat között.

Nézete szerint az intézkedések a büntetési rendszernek és a büntetési elméletnek önálló alapkövei. *Király Tibor* határozottan elkülönítette a büntetésektől a tisztán morális rosszallást tartalmazó óvó, segítő intézkedéseket. Többször kiemelte a büntetés jogi lényegét. Később legtöbbször a büntetés-nevelés problémakörével foglalkoztak. *Szabó András* az átnevelés szükségleteihez igazodó büntetések követelésével logikusan jutott el olyan közvetítő elméleti alapra, amelyben a tett-büntetőjog és a determinizmus egyeztethető. *Földvári József* a büntetés-tan elméletének alapjául átfogó tanulmányában a büntetés végső célját a megelőzésében jelölte meg az általános és különös megelőzés módszerként alkalmazva. Az 1960-as évek elejétől kriminológusok, szociológusok kezdték meg a börtönökben az empirikus kutatásokat.

Az 1960-as években megjelent kriminálpedagógiai jellegű tanulmányok még az elítéltek átnevelésével kapcsolatos elképzeléseket tükrözték. Olyan célkitűzést irányoztak elő, amely értelmében az elítéltekben a büntetés-végrehajtás eredményeképpen kialakulhat az újabb bűnelkövetéstől való tartózkodás és a társadalmi munkamegosztásban az önkéntes beilleszkedés készsége. Az 1966. évi büntetés-végrehajtási jogi kodifikációs munkát a büntetőjog-tudomány és a kriminológia elméleti vezető egyéniségei segítették (*Fonyó Antal*, *Szabó András*, *Vermes Miklós* és mások), akik kondifikációs tárgyú írásaikkal élénkítették a büntetés-végrehajtás tudományos művelését. A büntetés-végrehajtás jogi szabályozását érintő elemzések az 1970-es évektől már megjelentek *Földvári József*, *Gláser István* és *Horváth Tibor* tollából. Jogösszehasonlító tanulmányok írásával elősegítették művelését *Bócz Endre*, *Gönczöl Katalin* és *Nagy Ferenc*. Átfogó, nemzetközi kitekintést is nyújtó kriminálpeda-

gógiai munkát írt Pál László. A 70-es években mutattak még rá Vigh József és Tauber István közös tanulmányokban az elítéltek beilleszkedési szándéka büntetőintézetben belüli kialakításának több nehezen feloldható akadályára.⁴

Györgyi Kálmán a büntetési rendszert – a büntetőjog alapkérdésének tekintve – egységbe foglalva dolgozta fel. Nagy Ferenc pedig az intézkedések helyét a büntetőjog szankciórendszerében. Mindez jelentős hozzájárulás volt a büntetés-végrehajtási jogtudomány újraindulásához is. Horváth Tibor arra az álláspontra helyezkedett a korszak büntetéselméleti vitája során, hogy a tetтарыны, a „málum” jellegű büntetés központi szerepének fenntartása mellett – a büntetési rendszer humanizálásával – nagyobb mértékben egészülhet ki a szankciórendszer morális pszichikai, szociálpolitikai tartalma prevencióс célokat szolgáló intézkedésekkel. Több büntetési cél mellett foglalt állást, a legátfogóbb célként a társadalom védelmét jelölte meg.

Az 1980-as években két erőteljes irányzat rajzolódott ki: a Vigh József által képviselt tettes-büntetőjog alapján álló, a társadalom közösségi erejére építő, korszerűsített kezelési felfogás, a másik a Szabó András és Békés Imre képviselte irányzat, amely a klasszikus büntetésstan újjáélesztett fogalmaival operál a tetтарыны megtorló büntetés híveként. A klasszikus büntetőjog alapelveinek érvényesítése mellett lehetőséget kell biztosítani a „kezelésre” is, igaz, nem kötelező formában, hanem szolgáltatás gyanánt. Ezt azzal indokolják, hogy a börtön totális rendszerében nem alakulhat ki az elítéltekben a pedagógiailag szükséges együttműködési készség. Gönczöl Katalin szerint recesszió idején indultak meg azok a társadalmi, hatalmi mechanizmusok, amelyek a punitatív, megtorló jelleget helyezték előtérbe, az igazságosság és a klasszikus értelemben vett garanciák egyidejű hangoztatásával. A büntetőjog eszközzrendszere önmagában

alkalmatlan a bűnözésben újratermelődő, a társadalmi problémák és az egy-egy bűncselekményben kifejeződő, kifejezésre jutó egyéni konfliktusok, krízishelyzetek megoldására.

Földvári József másfél évtizeddel ez előtt megállapította, hogy „A büntetőjognak ezen fő része egyébként napjainkban jelentőségében lényegesen növekszik, és jogszabályanyaga is határozottan kezd elkülönbölni mind az anyagi, mind az eljárási jog anyagától”. Tízéves tudományos munka – közben rendszerváltás – és már egyetemi tantárgy is lett Magyarország valamennyi állam- és jogtudományi karán a büntetés-végrehajtási jog, hasonlóan a jogállamok gyakorlatához. (Rómában kapott először az egyetemen önálló tanszéket a „börtönügy”, mégpedig 1882-ben, amitől tudományági önállóságának hangoztatása kezdetét vette.)

Az egyes tudományágakon belül a kutatási tapasztalatok gyarapodásának következményeképpen a megismerés határai kiterjednek, a társadalmi gyakorlat újabb követelményei jelentkeznek. E körülmények kölcsönhatással vannak egymásra és azzal az igénnyel járnak, hogy bizonyos jelenségeket speciális elemzésnek vessünk alá. Így az egyes tudományágak szárnyai alól új tudományágak bontakoznak ki, amelyek új nézőpontból sajátos módszerekkel végzik megismerési tevékenységüket.

Angyal Pál és Finkey Ferenc arra mutattak rá, hogy a büntetés-végrehajtással kapcsolatos kérdések önálló szabályozást igényelnek, Irk Albert pedig már magától értetődő természetességgel osztotta fel a büntetőjogot a gyakorlatban ma is követett három fő részre; anyagi, eljárási és végrehajtási jogra. Ez a nyugat-európai szakirodalomban is egyértelműen kifejezésre jut, ahol például a büntető felelősségre vonás „harmadik pilléréként” fogalmazta meg Günther-Kaiser professzor. A tudomány szintjére nálunk Földvári József emelte, amelyet olyan időszakban végzett el nagy körültekintéssel, amikor ilyen jogállami

tudományágak nem találtak nagy támogatóra.

Az utóbbi egy-két évtizedben tehát a büntetés-végrehajtási jog nagyot fejlődött, vele szemben a társadalmi gyakorlat újabb és újabb követelményeket támaszt, és ez a fejlődés tudományági önállóságát is eredményezi. Társadalmi szükségletté vált az egyre szélesebb körű és önálló jogi rendezés. A büntetés, az intézkedés fogatosítására hivatott szerv és a kötelezett közötti viszonyt a jog szabályozza, amely egyben csak a jog révén létezik. A büntetés-végrehajtási jognak a nemzetközi dokumentumokban is tükröződő követelmények, elvárások szerinti művelése, és ezen belül az elítéltek jogi helyzetének átgondolása – összhangban a kriminálpolitika, a büntetési rendszer fejlődési irányvonalával – hozzájárulnak az állampolgári jogok fokozott védelméhez, a törvényesség vagy jogállamiság e területen történő további erősítéséhez. A nemzetközi egybevetésből levonható olyan következtetés is, hogy a magyar jogi kultúra alapvonásai nemcsak megegyezik a nemzetközi jogi kultúrával, hanem pozitív meglepetéseket is tartalmaz a nyugat-európai államok számára. Ez igaz a büntető végrehajtásra, annak felügyeletére is. Hatályos szabályozásunkat az Európa Tanács ajánlásaival általában véve összhangban lévőnek tartják már ma is az Európa Tanács szakértői.

A rendszerváltozás óta napjainkig történt jogi szabályozás és gyakorlat értékelésekor hangsúlyozni kell e szakterületről szólva, hogy a büntető felelősségre vonás a társadalomra legveszélyesebb normasértésekért történik, ezért a hatékonyság és a törvényesség kérdései ezen a területen jelentkeznek a legélesebben. A többi ember, az egész társadalom védelme érdekében a szabályszegőket, jogsértőket felelősségre kell vonni, de velük szemben is ugyanakkor törvényesen, a jogállamiság követelményeinek megfelelően kell végrehajtani a bíróság által kiszabott

vagy alkalmazott büntetőjogi szankciót és a legsúlyosabb jogkorlátozással járó büntetőeljárású kényszerintézkedéseket is.

A büntetés-végrehajtási rendszer fogalmát manapság már végképp nem lehet a szabadságvesztésre leszűkíteni – amit egyébként már Finkey is felismert –, várhatóan bővül az ún. alternatív büntetések, a nem szabadságelvonással járó büntetőjogi szankciók köre. Ehelyütt is meg kell említenünk, hogy az elmélet művelői kitartóan szorgalmazzák a nem szabadságvesztéssel járó szankciók alkalmazását. Így azt, hogy a társadalmi rendszerváltásnak a szankciórendszerben is tükröződnie kell, amelynek során az alternatív gondolatoknak és az áldozati érdekeknek is helyet kell kapniuk, pl. a tettes-áldozat egyezség formájában.⁵ Az utóbbi években több új jogintézmény került bevezetésre, a járulékos feladatok is bővültek.

Az egyes büntetések és intézkedések végrehajtásának országos irányítása azonban átszervezést igényel, másoké pedig eleve annak megszervezését, mert jelenleg nem állnak ilyen alatt. E téren a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény megnyitotta az utat, számos előnye közül kiemelném a nyitottságát az új feladatokra; valamint azt, hogy további garanciákat is beépített.

A büntetés-végrehajtás további jogi harmonizációja során fontos lépésnek annak kell lennie szerény véleményem szerint, hogy az eltérő jogintézmények mögött megtalálható-e az közös gondolat és értékrend, amit Európában emberi jogoknak neveznek, nevezünk.

A büntetési célokat is az emberre – mint individuumra és társadalmi lényre – tekintettel kell megfogalmazni. A büntetéshez az igazságosság (mint az egyenlő méltósággal és szabadsággal bíró emberek közti biztonság és béke megteremtésének és fenntartásának) mértéke és eszköze mellett szükség van úgy egy közelebbi, mint egy távolabbi célra is.

A jogállamiság követelménye

A jogállamiságból fakadó követelmények teljesítése Magyarországon a nemzetközi egyezményekhez történő csatlakozással szükségszerűen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi büntető anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási alapelveknek, rendelkezéseknek a hazai jogszabályokban történő megjelenését, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését. Egyidejű feladat a nemzetközi kötelezettségvállalásainkból eredő harmonizációs jogalkotási problémák megoldása és a büntető igazságszolgáltatási rendszer reformja. A nemzeti és történelmi sajátosságok tapintatos figyelembevételével történik a jogharmonizáció. Ennek folyamán azonban nem törölhetik el az ország belső kívánalmait.

A törvényesség és humanitás követelménye, valamint a hatékonyság igénye jelentős mértékben fejleszti a büntetés-végrehajtási jogot az egész világon. A büntetés-végrehajtási tevékenység során is az alkotmányos alapelveknek és jogoknak, a nemzetközi emberi jogi elvárásoknak, követelményeknek érvényesülniük kell. Ezt egy magas színvonalú, a gyakorlati igényeket kielégítő, segítő büntetés-végrehajtási jog képes szolgálja. A büntetés-végrehajtási jogtól függ a büntetőjogi szankció, a büntetőeljárás kényszerintézkedés tartalmát képező és más értékektől, érdekektől való ideiglenes, átmeneti, arányos jogfosztás gyakorlati megvalósulása. A reformok szelleme a büntetés-végrehajtáshoz is természetesen eljut, bár sajátos jelleggel és tartalommal. Egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a büntetés-végrehajtás Magyarországon humánusabb lett, követi a mai viszonyokat. A szankciók tartalmát képező jogkorlátozás, jogfosztás mértéke törvényben nyert megfogalmazást, a kötelezettségek helyett az ösztönzésnek jutott nagyobb szerep, a véleménynyilvánítás, az önálló

döntési és választási lehetőségek köre növekedett, nemzetközi összehasonlításban is igen széles körű biztosítékrendszer működik. Az új évezred első éveiben azonban már olyan törvényre van szükség, amely a jelenleg hatályos, sokszor módosított törvényerejű rendeletnél jobban szolgálja a büntetési, a nevelési vagy kezelési célokat, amely épít a magyar büntetés-végrehajtás még ma is hasznosítható hagyományaira, értékeire, ugyanakkor közelít, hasonul a korszerű európai megoldásokhoz.

A hatékonyság és a törvényesség ellen hat, hogy egyes szankciós végrehajtásának nincs központi felelős kormányzati szerve. A bíróságok ugyanis nem ilyenek, a büntetés-végrehajtás a bíróságnak nem alkotmányos kötelezettsége, feladata. A közérdekű munka, a pénzbüntetés, az elkobzás, a vagyonekobzás, a felnőtt korúak pártfogó felügyelete végrehajtó szerveként a sokszor módosított hatályos büntetés-végrehajtási törvényerejű rendeletünk a bíróságokat, illetve szerveiket, – mint a bírósági gazdasági hivatal, büntetés-végrehajtási csoport stb. – említi. Más szankciók is a legkülönbélebb ágazatok irányítása alatt állnak. A jogfosztó mellékbüntetéseket – amelyek alkalmazhatók önállóan is – a Belügyminisztérium irányítása alatt álló rendőrség hajtja végre. Sem a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló törvényerejű rendelet, különösen nem a részletes végrehajtási szabályokat tartalmazó 4/1968. BM-utasítás, illetve annak melléklete nincsenek már összhangban a hatályos büntető jogszabályokkal.

A legújabb hazai szakirodalomban felmerült, hogy az előzetes letartóztatás végrehajtását külön törvényben kellene szabályozni, mint Németországban. Az egyes országokban különféle megoldásokat találunk ezzel kapcsolatban. Vannak, ahol külön törvényben szabályozzák, vannak, ahol a büntetőeljárás törvényben. Az, hogy az előzetes letartóztatás végrehajtásának részletes szabályai vonatkozásában eltérés

van a rendőrségi fogdák rendjéről szóló 19/1995. BM-rendelet és az előzetes letartóztatás és a szabadságvesztés végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. IM-rendelet között több kérdésben – például a kapcsolattartás tekintetében is –, nem elegendő indok arra, hogy külön törvényben történjék a szabadságkorlátozással járó büntető eljárásjogi intézkedés végrehajtásának szabályozása.

A szabadságvesztés végrehajtásának szabályozása koncepciójának középpontjában is a differenciálás és a fokozatosság elvének gyakorlati megvalósítása állhat.

A büntetés-végrehajtás új jogi szabályozását a törvényességi és gyakorlati igények mellett szükségessé teszi az új büntető anyagi jogi és büntető eljárásjogi szabályozás is. Várhatóan kiegészül a szankciórendszer a Btk. módosítását követően az ún. gazdálkodó szervezetekkel szemben alkalmazható törvényességi intézkedéssel, melynek nemei lehetnek a megszűntnek nyilvánítás, a működés felfüggesztése, az egyes jogviszonyokból való kizárás, a tevékenységi körtől eltiltás, a pénzbírság, a szakmai felügyeleti ellenőrzés. Feltételezhető azon lehetőségek körének szűkítése, hogy a jogerősen elítelt kivonhassa magát a büntetés végrehajtása alól. Ennek irányába mutatnak azok az elképzelések, amelyek szerint a büntetőeljárásnak az elkövető ismeretlen helyen tartózkodása miatt történő felfüggesztése esetén a felfüggesztés tartama az elévülés határidejébe nem számítana be. A szóba jött több új törvényi tényállás között például felmerült, hogy a szabadságvesztés végrehajtását biztosító előírások megszegése büntettet jelentsen, mégpedig azzal az elkövetési magatartással, miszerint aki a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére vonatkozó felhívásnak nem tesz eleget, büntettet követ el. A szabadságvesztés azonnali foganatba vételének elrendelése merül fel a szabadlábon lévő, bűnös szervezkedésben részt vevő személlyel szemben. A szervezett bűnözés elleni szigorúbb szabályok érvényesülését

juttatja kifejezésre, hogy a bűnös szervezkedés keretében elkövetett bűncselekmény miatt kiszabott szabadságvesztésből az elítelt nem lenne a jövőben feltételes szabadságra bocsátható. Szintén szigorítást tükrözne a bűnözés kihívására egy olyan rendelkezés is, hogy a végleges hatályú foglalkozástól eltiltás, valamint kiutasítás alól a bíróság nem mentesíthetne. Egyébként is a mentesítés jelenlegi várakozási ideje az egyes büntetések esetén emelkedne 3, 5, 10, 15 évre.

A szervezett bűnözés elleni küzdelemben nagy lehetőségként mutatkozik a büntetés-végrehajtási és az ügyészségi számítógépes nyilvántartás összekapcsolása, amelyet az igazságügyi kormányzat részéről és a Legfőbb Ügyészség részéről is örömmel üdvözöltek. Az ügyészi nyilvántartás tartalmazza valamennyi olyan személynek az adatait, aki ellen bármely nyomozó hatóság (ügyészség, rendőrség, vám- és pénzügyőrség, adónyomozók, határőrség) bűncselekmény gyanúja miatt nyomozást folytat, avagy valamilyen minőségben, bűnügyben szerepel.

Amennyiben a büntetés-végrehajtási szervezet ezeknek a személyeknek az adataihoz hozzáfut, pontosan és gyorsan olyan információk birtokába kerül, amelyek alapján könnyebben el tudja dönteni, kik mehetnek be, milyen minőségben a büntetés-végrehajtási intézetekbe (kapcsolattartó, ügyintéző, szerződéskötés stb.). A büntetés-végrehajtási szervezet így tudomást szerez arról is, hogy a fogvatartottnak kik a szabadlábon lévő büntársai, valamint mely gazdálkodó szervezetek, egyéb szervezetek neve merül fel bűncselekmény elkövetőivel kapcsolatban, kikkel nem tanácsos szerződést kötni, illetve kiktől fontolandó meg adomány átvétele, társadalmi ellenőrzési vagy felügyeleti szervek tagjaiként kik nem engedhetők be az intézetbe. Hosszú időn át lehetne sorolni azon lehetőségeket, amelyek megkönnyítenék, pontosítanák a büntetés-végrehajtási munkát, és hatékonyabbá tennék az információszerzést.

A nemzetközi kötelezettségvállalásainkból származó, még nem egyértelmű összhangot tükröző néhány harmonizációs jogalkotási probléma megoldása, a büntető igazságszolgáltatási rendszer reformja, a magasabb és alacsonyabb rendű jogszabályok közötti diszharmonia feloldásának, minden jogkorlátozás törvényi szintű szabályozásának időszakában a gyakorlati igényekkel kapcsolatos feladatok lehetőség szerinti gyors megoldása a fejlődés meghatározó mozgó ereje. Az európai modell – a nemzeti sajátosságok figyelembevételével – költségkímélő, de hatékony megoldásokkal adaptálható. Mint minden összehasonlításnál, így a büntetés-végrehajtás esetében is az elsődleges feladat azoknak a körülményeknek a figyelembevétele, amelyek övezik, determinálják fejlődését, alakulását befolyásolják, de amelyek kívülállnak rajta.

Világszerte jelennek meg napjainkban is publikációk a büntetés-végrehajtásról és hatékonysága kérdéseiről. Alapvetően közös bennük a jogállamisághoz, a törvényesség elvéhez, mint alaptételhez való ragaszkodás. Az egyes országokban bármennyire azonosak is a jelenségek, amelyekre az igazságügy területéről választ kell adni, a gazdasági-társadalmi fejlettségükben kimutatható különbségek, az eltérő hagyományok, az európai integrációs igényük ezek messzemenő figyelembevételével is alkotó hozzáállást eredményez. A jog-összehasonlítás folytán az egyes jogintézmények fejlődési tendenciáinak meghatározásánál számos ország összesített tapasztalatát lehet alapul venni. A pozitív törvények hasonlóságának vagy különbözőségének egybevetése alkalmi összekötő kapcsolat is lehet az eltérő jogrendszerek között még akkor is, ha elvi álláspontjaik alapvetően különböznek egymástól.

A jogharmonizáció megvalósításának ütemét, tartalmát komoly mértékben befolyásolta és befolyásolja a bűnözés helyzete. Amennyit a bűnözés Európában 30 év

alatt növekedett, ugyanannyit nőtt Magyarországon 6–7 év alatt. Mindez olyan hatással van a lakosságra, de a szakmai közvéleményre is, amely a büntetések szigorítása iránti igényt juttatta kifejezésre. Ez nemcsak az ítélethozatalnál, hanem a végrehajtás folyamán történő szigorításra is vonatkozik. A jogokat is felül lehet vizsgálni és ki lehet egészíteni. Még az emberi jogok sem változtathatatlanok, mintha kőbe lennének vésve. Ez hangzott el az Európa Tanács jubileumi 50. évi közgyűlésén szó szerint, és az erről szóló kiadványban is közzétételre került. A demokratikus biztonságot meg kell óvni a különféle látható vagy rejtett veszélyektől, így többek között a szervezett bűnözéstől, a korrupciótól, a kábítószeres bűnözéstől. Ennek garانتálása állandó folyamat, amely napról napra új erőfeszítéseket követel.

Jóllehet, a büntetési és a büntetés-végrehajtási elmélet filozófiai alaptételei összecsengenek, a konkrét büntetés végrehajtása elemzésénél a különbségek válnak egyre hangsúlyosabbakká. Az ítéletben kiszabott és a törvényben meghatározott büntetés jogfosztó, illetve jogkorlátozó mivolta akkor realizálódik, amikor a végrehajtásra kerül sor, midőn az egyes büntetés, büntetőjogi intézkedés tartalmától függően valakit ténylegesen fogva tartanak, avagy kitiltják, kiutasítják valahonnan és eltiltják más alapvető jogaitól. A jogfosztás, illetve jogkorlátozás mértékét az adott szankciók tartalma adja. Mivel az alapvető jogok korlátozásáról van szó – még ha maga az állam részéről és törvény alapján is –, messzemenő védelmet kell nyújtani a joggal történő esetleges visszaélés megelőzésére, kiküszöbölésére.

A bűnözésre adott válasznak tiszteletben kell tartania a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog társadalmi funkcióját. Igazodnia kell ezek hagyományos értékeihez és a jogállamiság megkívánta feltételekhez, azaz az elkövetett bűncselekmény súlyához igazodó büntetés keretei között csak az individualizációval lehet a speciális pre-

venció szempontjait érvényesíteni. Ugyanakkor figyelembe kell venni a sértettek szükségleteit, a lakossági elvárásokat is. Ahhoz, hogy a megmutatkozó nagyfokú igényre gyors és minőségi választ adhassunk, sokirányú reformot kell végrehajtani. Így többet között a jogalkotásban, az igazgatásban, a végrehajtás területén. Ennek keretében többek között a folyamatos képzést is meg kell valósítani. A jövőt illetően is egyértelművé vált, hogy a büntetőjogi szabadságvesztés és szabadságkorlátozás a társadalom, az egyén és az állam védelme érdekében nem nélkülözhető. A hatékony bűnüldözés viszont az állam kötelezettsége. Amely végrehajtási tevékenység nem törvényes, az nem felel meg a jogállamiság követelményének sem, s mint ilyen, eleve nem lehet hatékony, nem váltja ki az állam törvényei iránti tiszteletet. Jogállamban a büntetés-végrehajtás törvényességének elsődlegesnek kell lennie.

A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. Nem szabad eltérni, hogy következmény nélküli legyen a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan. A bűnelkövető emberben nemcsak az individuumot, hanem az embertársat is látnunk kell. A büntetőjog, a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja is, amelyet csak annyiban gyakorolhat, és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik. A megújulásnak minden intézményrendszer érintenie kell, magában kell foglalnia a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a

büntetés-végrehajtási jog további korszerűsítését is. Az egész rendszer megismerése lehet az az alap, amelyből kiindulva kell vizsgálni működését. Így lehet választ kapni az olyan kérdésre, hogy összességében hatékony-e vagy részleteiben, s hol szükséges a rendszerében javítani. Időtálló prognózist is nyújtó tételeket megfogalmazni napjaink változó világában, az ezredfordulón álló Magyarországon nagyobb felelősséget jelent, mint egy mozdulatlan időszakban. A társadalmat legjobban szolgáló szakmai álláspontot kell megtalálni a most felmerülő kérdésekben is, hogy lehetőleg ne kelljen később finomítani, esetleg felülvizsgálni.

A büntetés-végrehajtási jogtól függ a büntetőjogi szankció, a büntető eljárásjogi kényszerintézkedés tartalmát képező és más értékektől, érdekektől való ideiglenes, átmeneti, arányos jogfosztás gyakorlati megvalósulása. A végrehajtásban résztvevők feladatait, jogviszonyát szabályozva teszi teljessé a büntető felelősségre vonás folyamatát, megtartva szoros kapcsolatát a büntető anyagi és eljárási joggal – funkciójára, a szabályozott joganyag terjedelmére, valamint tárgyának és módszereinek sajátosságaira figyelemmel – önálló jogágazatnak tekintendő.

Az integráció jegyében

A magyar büntetés-végrehajtási jog napjainkban a fő- és mellékbüntetések, a büntetőjogi intézkedések, a büntetőeljárás törvényben felsorolt legsúlyosabb jogkorlátozással járó kényszerintézkedések végrehajtását, annak előkészítését és megkezdését, a büntető végrehajtáshoz kapcsolódó, valamint törvényi rendelkezésekkel hozzácsatolt járulakos feladatokat, a végrehajtásban közreműködő szervek és személyek feladatait, a végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzetét (jogait és kötelességeit), a társadalomba történő visszavezetésének, illetve beilleszkedésének módszereit, a jogok és köte-

lességek érvényesítésének módját (büntetés-végrehajtási eljárás) szabályozza, miközben szerves részét képezi egy több oldalról előremutatón jól működő jogállami biztosítérendszer is, benne az Európa Tanács konferenciáin és egyes értekezletein pozitív példaként is említett magyar ügyészi törvényességi felügyelet, bírósághoz fordulási jog, így a széles büntetés-végrehajtási bírói hatáskör, az emberi jogvédő szerepet betöltő ombudsman, a nemzetközi, továbbá a társadalmi ellenőrzés.

A büntetés-végrehajtási jognak a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítania a jogok és köteleességek összefüggéseire, kölcsönhatásaira, az elítéltek jogállásának kérdésében még meglévő ellentmondások tisztázására.

Az Európai Unióhoz csatlakozást megelőző években felmerülnek kérdések az e területtel kapcsolatos jogi szabályozás és gyakorlat vonatkozásában is. Ellentétes eredményre nem juthat a nemzeti jog, mint amelyet a közösségi jog tartalmaz. Úgy élhetnek együtt, hogy ugyanazt az eredményt kell hozniuk. A jogalkotás uniós irányelvek mentén folyhat, de ha nem történik meg a harmonizáció, annak bizony következménye lehet. Az irányelvekben egyéni jogokról, igényekről van szó, ezeknek a jogoknak a tartalma azonban meghatározható, miként az állam kötelezettségeinek megszegése és a kimutatható kár közötti kapcsolat is.

A jog folytonossága nem zárja ki, hogy úgy a külföldi, mint a hazai eszmék hatására meg-megújuljon.

Létrehozzák a schengeni információs rendszert, amelyben a körözött személyekre vonatkozó adatok, információk megtalálhatók, vagyis akikkel szemben a tagállamokban el kell járni.

A jogsegélykérelmeket az igazságügyi hatóságok közvetlenül továbbíthatják, tehát nem kell kormányzati szervnek, az igazságügyi minisztériumnak vagy belügyminisztériumnak megküldeni közbevetőleg, hanem közvetlenül bíróság, ügyészség keresi meg az ügyben eljáró

igazságügyi hatóságot. Ez a megkeresés telfaxon is történhet (dublinoi egyszerűsítés), amelynek első változatait már hazánkban is gyakorolják egyes ügyészi szervek Ausztria, Németország irányában, a velük kötött kétoldali egyezmény alapján, és Svájc irányában is. Ilyenkor a költséget a kérelmező, a megkereső viseli. A lojalitás követelményéből adódik, hogy a megkeresett állam haladéktalanul tájékoztatja a megkereső államot. Egyre többször hallunk napjainkban az ún. európai igazságügyi térségről. Az államok, amelyek ugyanazokat az értékeket vallják, létrehozzák a rájuk háruló kötelezettségeket, s ennek eleget tesznek.

Lényegében megelégedtek a maastrihti szerződésben azzal, hogy az Európa Tanács egyezményeit tökéletesítették. Ezek betartása, megtartása egyben tehát az uniós elvárások teljesítését is jelenti a mi szakterületünkön. Az amszterdami egyezmény újszerű vonásaira jellemző a lépésről lépésre haladás az igazságügyi együttműködés területén. A szabadság, a jog és a biztonság vagy igazságtérség kiépítése jelenti a rendőri és igazságügyi együttműködést a büntetőjog területén. A büntetőjog és a büntetőeljárás képezi a nemzeti tradíciók kemény magját, itt azért nehéz eljutni a közös nevezőhöz. A büntetőjogot a tagállamokra hagyták, utópisztikusnak vélelmezve a büntetőeljárás uniformizálására vonatkozó gondolatot.

A szankciók végrehajtásának ismérvei: az ésszerű hatékonyság kritériuma (az alkalmazandó szankciók skálájának összehasonlíthatónak kell lennie, a szigorúság kritériuma (a szabadságvesztési tételek különféleségét foglalja magában, hogy megfelelően hatékony, elretentő legyen).

A szervezett bűnözéssel szemben ajánlott elkobzással kapcsolatos új szabályozás a bűncselekmény hasznának az elkobzását jelentse, azonos értékű vagyontárgyat vonjanak el a bűnelkövetőtől, nehogy ki tudja vonni a büntetésből. Az uniós gyakorlat szerint oda kell figyelni a sérthetetlen terü-

letekre is (adó, illetve banktitok-paradicsom a bűnüldözés, a jogsegély teljesítése terén nem lehet akadály).

Saját állampolgár kiadatását sem lehet megtagadni a kontinentális országok által már elfogadott álláspont szerint, habár az angolszász jogterületen ezzel szemben változatlanul nagy az ellenállás. A kontinentális országokban a bírák és az ügyészek ugyanahhoz az igazságszolgáltatáshoz tartoznak. A brüsszeli jogban tehát az egyes államok eljárásjoga érvényesül, nem törekszenek az univerzálásra, igyekeznek tiszteletben tartani egymás nemzeti tradíciókon alapuló szabályozását. A büntetőjogot közelítik, de nem az eljárásjogot, a büntetés-végrehajtási jogból pedig az anyagi jogi részeket, teljesen eltérőek az eljárásjogi részek.

Folyamatos feladat

Befejezésül azt emelném ki, hogy a büntetés-végrehajtási jog elemzésekor mindig egy adott időpontban fennálló helyzetről kaphatunk képet, a következő nap esetleg már új gyakorlati kérdést vagy jogalkotói szempontot hozhat felszínre, amelyre ugyanígy, mint az egész összefüggésrendszerre, nyomban oda kell figyelniünk. Nem lezárt kérdésről van szó, hanem folyamatos feladatról. Keresni kell az előrevitelt szolgáló jogi háttérrel, az egyéni boldogulás és a közjó kényes és oly sok veszélynek kitett egyensúlyát, biztosítani az információval való ellátottságot, hogy a minél nagyobb bizalom kialakuljon. Meg kell találni a filozófiák, doktrínák és harmonizált jogszabályok előtt a szükséges erkölcsi normákat, ne hogy bármilyen pozitív folyamat önpusztítóvá váljék. A büntetés-végrehajtás akkor tudja betölteni korunkban szerepét, ha úgy tud hatékonyan működni, hogy megfelel a jogállamiság követelményeinek. Büntetés-végrehajtási rendszerünk továbbfejlesztésének összhangban kell lennie jogéletünk fejlődési irányvonalával, az emberi- és állampolgári

jogok fokozott védelmének igényével, a demokrácia kiteljesedésének egyik feltételét jelentő törvényesség követelményeivel. Óvd a törvényt, és majd szelleme téged is óv! (Sera legem et lex servabit te.)

A büntetés-végrehajtási jog csakis emberközpontú lehet. A büntető végrehajtó vagy a végrehajtásban közreműködő szervek a bünelkövetőkkel, a tettesekkel kerülnek kapcsolatba, jogviszonyba, mégpedig büntetés-végrehajtási jogviszonyba. A büntető felelősségre vonás e szakaszában már a tettesre esik nagyobb figyelem.

A gyakorlati kérdések felismerése a tudomány művelőit, a jogalkotókat és jogalkalmazókat, a jogkövetőket a szakmai kérdések legjobb megoldására ösztönzi. Fokozottabban van szükség az értékek és a kockázat mérlegelésére. A nagy kihívások, feladatok közös megoldását elősegítő erényt, segítőkészséget elhanyagolni vétek lenne. Az eredeti felismerések elérésén túl eredményeinket bátran bemutathatjuk, de a világ tudományos tevékenységének eredményeit is közvetíteni kell. A tudományos eredmények és a gyakorlati tapasztalatok közös többszöröse mellett és ellene is felsorakoztathatók továbbgondolkodásra késztető érvek. A tudományos kutatás egyrészt sokkal bonyolultabb kutatási módszerek kifejlesztését igényli, másrészt az elméletnek sokkal differenciáltabbá kell válnia napjaink kérdéseinek megválaszolásában. Korunkban az egyes elméletek kizárólagosságával szemben olyan egyesítő elmélet kidolgozására van szükség, amely tükrözi a büntetési célok sokoldalúságát, humanizmusát. A tudomány és a gyakorlat összehangolása, együttműködése, együttgondolkodása nélkül nehezen képzelhető el előrelépés. Márpedig ezt az előrelépést mindannyian nagyon óhajtjuk.

A fejlődésért, a még korszerűbb és hatékonyabb, a humánusot szolgáló állami és jogi intézményrendszerért dolgozunk, ezen belül ugyanilyen büntetés-végrehajtási rendszerért, magyar és egyben európai büntetés-végrehajtásért, ezt előmozdító büntetés-végrehajtási jogért.

Vókó György

Áldozatok

*Az idős kor viktimológiája**

Tanulmányomban a Legfőbb Ügyészség számítástechnika-alkalmazási és informatikai főosztálya által az egységes rendőrségi-ügyészségi bűnügyi statisztikai tájékoztatók anyagából közölt és rendelkezésemre bocsátott adatok, a könyvtárkutatás, a szakirodalmi és a korábbi kutatási megállapítások, a bűnügyi tapasztalatok, valamint a tömegmédia közléseinek értékelése alapján teszek kísérletet az időskorúak 1985–1998 közötti viktimális érintettsége feltárására. Az elemzés szempontjából időskorúaknak – a KSH és a Legfőbb Ügyészség adatgyűjtési és nyilvántartási rendszerére is figyelemmel – a hatvanéves vagy az ennél idősebb sértetteket tekintetem. A kutatás három, a hazai bűnözést szerkezetében meghatározó különös szintű bűnözési jelenségcsoport – a közlekedési, az erőszakos és a vagyon elleni bűncselekmények – alakulására és egyes jellemzői bemutatására terjedt ki. Az adatok ennél fogva – a sértetti viszonylatban is létező rejtettség ellenére – az idősök megközelítően valós viktimizációs helyzetét tükröző megállapításokat és következtetéseket alapoznak meg. Az időkorúak viktimizációját – igazodva a viktimológia fő részeihez – alaktani, oksági és megelőzési fejezetekben mutatom be. A témafeldolgozás nemzetközi jelentőségű. Az ENSZ Közgyűlése 1992-ben az 1999-es évet az „Idősök Nemzetközi Év évé”, 1999. október 1-jét pedig az „Idősök Nemzetközi Napjává” nyilvánította.

Az elemzés indokai, szükségessége

A központi Statisztikai Hivatal adatai szerint az 1990–1998 közötti évek átlagában viszonylagos tartós állandóság mellett a magyar lakosság 19,5 százaléka, évi átlagban 1 979 181 fő tartozott a népesség e rétegébe.

*A tanulmány az 1999-ben a BM Kiadó gondozásában megjelent monográfia kivonatos – és a rendelkezésre álló statisztikai adatokkal aktualizált – szövege, amely a forrásmunkák jegyzékét – a terjedelmi korlátokra tekintettel – csak töredékesen tartalmazza

A népesség elöregedése a fejlett világ országainak a jellemzője. A fejlett országokban ma minden újszülöttre tíz 65 évesnél idősebb ember jut. Ez az arány húsz év múlva várhatóan egy a tizenöthöz alakul.¹

A népesség társadalmi elöregedésének törvényszerűsége hazánkban is érvényesül. Magyarországon – Európa és a világ többi fejlett országához hasonlóan – a lakosság öregeése meglehetősen hosszú idő óta tart. Az elmúlt hat esztendőben is folytatódó elöregedési folyamat eltérő volt a nők és a férfiak között. „A hatvan éven felüli korcsoportba tartozó lakosság 60,7%-a volt nő, s ez azt jelenti, hogy 1949–1996 között az idős nők száma megkétszereződött, a férfiaké 1,6-szeresére nőtt. Minél idősebb korcsoportot veszünk figyelembe, annál nagyobb a nők aránya. A legidősebbeknek, a nyolcvan éven felülieknek, 1996 elején 69,0%-a volt nő, s jól jellemzi a folyamatot, hogy a kilencvenéves vagy annál is idősebb férfiak száma az országban mindössze hatezer, a nőké ennek háromszorosa, 18000 volt... Távollabra tekintve, a népesség-előreszámítás 2020-ra már a 60 éves és idősebbeknek a lakosságon belül várható 24%-át jelzi; az arányt a férfiaknál 19,6%-ra, a nőknél 28%-ra becsüli. E számítások szerint a legidősebbek, tehát a 70 éven felüli férfiak aránya az összes férfi lakos közül 85, a nők közül 14,2% lesz.”²

A hazai bűnözés alakulása

A hazai bűnözés nagyságrendjét, dinamikáját, tendenciáját, térbeli megoszlását az 1960-as évek közepétől az 1970-es évek közepéig-végéig a viszonylagos állandóság, a stagnálás jellemezte. Évi átlagban 115-120 ezer bűncselekmény vált ismertté. A bűnözés az 1970-es évtized közepétől, végétől előbb lassú, majd felgyorsult növekedésbe váltott, az 1980-1990-es évtized fordulóján pedig hirtelen, robbanásszerű emelkedése következett be. 1992-ben 44 0370 ismertté vált deliktumot regisztrált a kriminálstatistika. 1993-tól az ismertté vált bűncselekmények növekedése lelassult, magas szinten állandósult, majd – néhány nagyszámú sértettet érintő csalási ügy felderítése hatására is – újabb emelkedésbe váltott. 1964 és 1998 között az ismertté vált bűncselekmények száma megnégyszereződött, megötszöröződött 1998-ban 600 621 bűncselekményt regisztrált a kriminálstatistika. 1999-ben 505 716 bűncselekmény vált ismertté.

A hazai bűnözés emelkedését alapvetően a vagyon elleni bűncselekmények robbanásszerű emelkedése idézte elő. A vagyon elleni bűncselekmények korábbi 55-56 százalékos szerkezeten belüli aránya egyes években megközelítette, sőt meg is haladta az össz-bűnözés 80 százalékát. 1999-ben az ismertté vált bűncselekmények 70,8 százaléka vagyon elleni volt. Az elmúlt másfél-két évtizedben megsokszorozódott a vagyon elleni bűncselekményekkel okozott károk összege. Míg például 1965-ben 233 millió Ft, 1998-ban 93,4 milliárd Ft volt a vagyon elleni bűncselekményekkel előidézett, ismertté vált károk nagyságrendje. 1999-ben az 80,7 milliárd Ft-ra csökkent. A vagyon elleni bűncselekmények emelkedését a lopás (1998-ban 199 258) és a betöréses lopás (1998-ban 94 501) gyors növekedése váltotta ki. Az 1990-es évtizedben a csalások rendkívül nagy emelkedése következett be. 1998-ban például 119 646 csalás vált ismertté. A bűnözés többi különös szintű jelenségcsoportja 1964-1998 között szintén emelkedett, ezek nagyságrendje azonban „csupán” megkétszereződött. Az utóbbi évtizedben az erőszakos bűnözésen belül jelentősen emelkedett a súlyos testi sértések, a garázdaságok, a rablások, a zsarolások

nagyságrendje. Az 1990-es évtized eleje óta évente átlagosan százal nőtt a befejezett emberölések száma, s egyes években a korábbi évtizedek 204 körüli átlagához képest elérte vagy meghaladta a 300-at (1998-ban 287 befejezett emberölés vált ismertté).

Több mint 8 százalékkal esett vissza a közlekedési bűncselekmények aránya. A legjelentősebb csökkenés a fentiekből következően a vagyon elleni bűncselekmények terén mutatkozik meg (ez kiterjed a zsebtolvajlásokra, a betöréses lopásokra, a személygépkocsi-lopásokra), azzal együtt, hogy a rablások száma kismértékben emelkedett.

A mennyiségi mellett alapvető változás következett be a hazai bűnözés jellegében, szerkezetében, minőségében, objektumaiban, helyében, idejében, eszköz- és módszertárában. Korábban ismeretlen vagy kivételesen előforduló bűnözési jelenségek (szervezett, nemzetközi szervezett, kábítószeres bűnözés stb.) honosodtak meg és terjedtek el. A Nyugat bűnözése a „helyünkbe jött”. A század-, illetőleg ezredfordulón a bűnözés globalizálódásának folyamatával, a transznacionális és – újabban – az eurobűnözés terjedésével kényszerülünk szembesülni.

A bűnözés emelkedése, különösképpen a vagyon elleni, ezen belül is a lopás és a betöréses lopás, valamint az erőszakos bűncselekmények növekedése, minősége, jellegének romlása a legközvetlenebbül érintette/érinti az időskorúakat.

Az időskori elkövetői, illetőleg sértetté válási valószínűség között régtől fogva fordított arányú törvényszerűség tanúi lehetünk. Egyáltalán nem mai felismerés, hogy a kor előrehaladtával a bűnelkövetői valószínűség és intenzitás folyamatosan csökken, ugyanakkor az idősök viktimális érintettsége, különösképpen pedig az általuk sajátosan megélt veszélyeztetettség és fenyegetettség érzet növekszik. E nemzetközileg érvényes viktimológiai és kriminológiai törvényszerűséget a hazai kutatások és a kriminálstatistikai adatok is megerősítik. 1989-ben például az elkövetők 2,1 százaléka, 1998-ban 1,6 százaléka volt időskorú. Ezzel szemben az 1985-1998 közötti évek átlagában - folyamatosan növekvő tendencia mellett – az összes sértett közül évi átlagban 11,2 százalék volt időskorú.

Mennyiségi és minőségi jellemzők

A vizsgált időszakban a Magyarországon elkövetett bűncselekményeknek összesen 30 48326, évi átlag szerint 217 737 regisztrált sértettje volt. Az elmúlt tizennégy évben tehát a *népesség közel egyharmada vált valamilyen bűncselekmény sértettjévé, szenvedett el javait, személyét, testi épségét, életét, nemi szabadságát sértő vagy veszélyeztető támadást.*

A vizsgált tizennégy év átlagában az emberölések évi átlag 15,68 százalékát, a testi sértések 11,3 százalékát, a rablások 17,1 százalékát, az erőszakos közönségek 7,09 százalékát, a vagyon elleni bűncselekményeknek pedig 12,15 százalékát követték el idősök sérelmére. Külön is szembeűnő – és közvetve a szomatikus és pszichés tényezők oksági szerepét is tükrözi –, hogy a közúti balesetekben végig kiemelkedő, népességen belüli részesedésüket meghaladó, évi átlag 20,08 százalék volt az idősök sértettek közötti aránya. Figyelemre méltó azonban, hogy ez az arány jóval kisebb a járművezetők és az utasok esetében, és lényegesen nagyobb a gyalogosok között. A közúti balesetet szenvedett gyalogosoknak ugyanis 23 százaléka idősebb volt 60 évesnél.

A statisztikai adatok szerint a vizsgált időszakban hazánkban *szándékos emberölést vagy kísérletét* 5765, évi átlagban 411,8 személy sérelmére követtek el, amelynek össze- sen 905, évi átlag szerint 64,65 időszerű sértettje volt, amely az összes sértett 15,68 szá- zalékát jelenti. *Testi sértést* összesen 134 302 (évi átlag 9593) személy sérelmére valósít- ottak meg, közülük összesen 13838 (évi átlag 988,42) személy, a sértettek 11,3 százalé- ka volt időszerű. 1985-1998 között hazánkban összesen 33 856 (évi átlag 2418,3) rablás sértettje vált ismertté. Közülük 5901, évi átlagban 421,5 személy (17,1 százalék) volt idős- korú.

A bűnözés összetételéből következően a legnagyobb a *vagyon elleni bűncselekmények* sértettjeinek a száma és aránya. A vizsgált időszakban összesen 2 739 243 (évi átlag 195 660) személy vált hazánkban vagyon elleni bűncselekmény sértettjévé. Közülük össze- sen 343 860 (évi átlagban 24561,5 sértett (12,15 százalék) volt időszerű.

A *közúti baleseteknek* a vizsgált időszakban összesen 68 255 (évi átlag 4875) sértettje volt. Közülük 13 670, évi átlagban 976,4 személy (20,08 százalék) az időszerű.

Az időszerű sértettek nem szerinti megoszlása sajátos, közvetve nem csak érintettségü- ket, hanem viktimális fenyegetettségüket és veszélyeztetettségüket is tükrözi. Az 1985-1998 közötti időszakban 2 059 151 (67,86 százalék) évi átlagban 147 082 férfi és 989 175 (32,14 százalék), évi átlag szerint 70 655 nő sértettje volt a hazánkban elkövetett bűncselekmények- nek.

Az általános, nem szerinti sértetti átlagtól az időszerű megoszlás eltér. Az idős sértet- tek 58,89 százaléka volt férfi (összesen 226 322, évi átlag 16 165 személy), és 41,11 szá- zaléka (összesen 155 443, évi átlag 11 102 személy) pedig nő. Az idős férfiak viktimális érintettsége az elmúlt másfél évtizedben enyhén emelkedett, a nők pedig csökkent.

Az átlagtól eltérően alakult az idős férfiak és nők bűncselekmény-kategóriánkénti megoszlása és viktimális érintettsége is. Egyes bűncselekményfajták viszonylatában a nők viktimális érintettsége messze az országos átlag felett van. (Ez összefüggésben lehet közvetve azzal is, hogy általában a nők a világon mindenütt tovább élnek, mint a férfiak.)

A vizsgált időszakban hazánkban elkövetett *szándékos emberöléseknek* összesen 463, évi átlagban 33 (51,17 százalék) időszerű férfi sértettje és 442, évi átlag szerint 31,57 (48,83 százalék) idős női sértettje volt, ami gyakorlatilag megközelítően a hazai népesség nem szerinti összetételét tükrözi, egyben az idős nők élet elleni bűncselekménnyel kiemel- kedő érintettségét és veszélyeztetettségét jelzi. *Testi sértést* szenvedett az időszerű sértet- tek közül összesen 9089, évi átlagban 648,2 férfi (61,7 százalék), és 5749, évi átlag szer- rint 410,64 (38,3 százalék) időszerű nő. A vizsgált időszakban összesen 6385, évi átlag- ban 456 nő vált hazánkban *erőszakos közöszlítés* sértettjévé. Közülük összesen 453, évi át- lag alapján 32,4, az összes sértett 7,09 százaléka volt időszerű nő, akiket többnyire náluk fiatalabb, nemileg aberrált (gerontofília, ösztönzavar, ösztöntúltengés stb.) elkövetők ré- széről ért támadás. *A rablásoknak* a vizsgált időszakban összesen 3100, évi átlagban 221,4 (53,14 százalék) idős férfi és 2801, évi átlag szerint 200,07 (46,86 százalék) idős nő sért- tettje volt. Ez az adat általában a rablással érintett időszerűek, különösen pedig az idős nők magas és töretlenül növekvő viktimális érintettségét jelzi.

A vagyon elleni bűncselekményeknek a vizsgált időszakban összesen 205 186, évi át- lagban 14 656 (59,3 százalék) idős férfi, és 138 674, évi átlag szerint 99,5 (40,7 százalék) időszerű nő sértettje volt. Az adatok és a bűnügyi tapasztalatok főként a magányos nők

vagyon elleni bűncselekményekkel való magas viktimális érintettségét tükrözik.

A vizsgált időszakban összesen 6688, évi átlagban 477,7 (48,9 százalék) idős férfi, és 6982, évi átlag szerint 498,7 (51,1 százalék) idős korú nő vált közúti baleset sértettjévé. Ez, más adatokkal és empirikus tapasztalatokkal együtt általában az idősek, különösképpen pedig az idős korú nők közúti balesettel történt fokozott viktimális érintettségét és veszélyeztetettségét jelzi.

A viktimítási idősorok az idős korú sértettek növekvő érintettségét jelzik. *Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetők számának emelkedésével párhuzamosan folyamatosan növekedett az ismertté vált sértettek száma is.* Az 1985-1998 közötti években a regisztrált sértettek száma három és félszeresére nőtt.

A sértettek számának általános emelkedésével *szükségszerűen együtt járt az idős korúak viktimális érintettségének növekedése is.* Az idős korú sértettek száma közel négy és félszeresére emelkedett (1985-ben 10 093, 1998-ban 45 199), és jelentősen nőtt a sértettek közötti részesedésük is. (1985-ben 11,1 százalék, 1998-ban 14,3 százalék.)

Az időskori viktimítás emelkedését erősítik meg az 1990 előtti és utáni sértetti mutatók is.

Az 1985-1990 közötti hat évben, évi átlagban 14 352, az 1991-1998 közötti nyolc év átlagában pedig már 36 955 idős korú sértett vált ismertté.

Hasonló a helyzet az *erőszakos bűncselekmények* idős sértettjeinek alakulásában is. Az emberölésnek az 1985-1990 közötti hat évben 52, az 1991-1998 közötti időszakban pedig évi átlag szerint 74 idős korú sértettje volt. A testi sértéseknek az 1985-1990 közötti időszakban az évi átlaga 820, az 1991-1998 közötti időszaknak viszont már 1164 ismertté vált idős sértettje volt. A rablásnak az 1985-1990 közötti években 297, az 1991-1998 közötti időszakban viszont már évi átlag szerint 515 idős sértettje vált ismertté. Az erőszakos közösisülésnek az 1985-1990 közötti időszakban évi átlagban 39, az 1991-1998 közötti években azonban 27 idős korú nő sértettje volt.

Legjelentősebb az emelkedés a *vagyon elleni bűncselekmények* körében, ahol az 1985-1990 közötti időszakban évente 11 977, az 1991-1998 közötti években pedig évi átlag 33 999 idős sértett vált ismertté.

A közúti baleseteknek az 1985-1990 közötti évek átlagában 962, az 1991-1998 közötti időszakban pedig 987 idős sértettje volt.

Az *emelkedés országos, általános és minden megyére jellemző.* A sértettek, ezen belül az idős korú sértettek számának mennyiségi növekedését alapvetően a vagyon elleni bűncselekmények és sértettjeik jelentős emelkedése váltotta ki. Az idős korúak töretlenül növekvő viktimális érintettségét – az erőszakos közösisülés kivételével – valamennyi bűncselekmény alakulása tükrözi.

A statisztikai adatok és a bűnügyi tapasztalatok azt erősítik meg, hogy az *időskorúak viktimítási trendvonala lényegében együttmozog az ismertté vált bűncselekményekével*. E tény a sértettek, ezen belül az időskorú sértettek számának emelkedésével szükségképpen együttjáró tendenciát, mint sajátos törvényszerűséget igazolja. Az időskorú sértettek térbeli eloszlása szükségszerűen követi az ismertté vált bűncselekmények területi megoszlását. Az időskori viktimítási mutatók azt erősítik meg, hogy a főváros és Pest megye időskorú lakosságának viktimális érintettsége a többi megyéhez képest jelentősebb. (A vizsgált időszakban a fővárosban regisztrálták az időskorú sértettek közel egyharmadát.) Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Fejér, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom-Esztergom, Pest, Somogy és Zala megyékben 1985-höz képest 1998-ra az időskorú sértettek száma mintegy ötszörösére emelkedett!

A bűnügyi tapasztalatok szerint az elmúlt évtizedben az életviszonyok elnehezülése hatására is, a „megélhetési bűnözés” megjelenésével és terjedésével összefüggésben növekedett általában a külterületi és tanyai lakosok, különösképpen pedig az itt élő időskorú férfiak és nők viktimális érintettsége és veszélyeztetettsége. Mindez azonban nemcsak mennyiségi, hanem minőségi vonatkozásoktól is terhes.

Az időskorúak sérelmére elsősorban vagyoni elleni (lopás, betöréses lopás, csalás, rongálás) és erőszakos (testi sértés, emberölés, erőszakos közöszlenség, rablás) bűncselekményeket követnek el, s igen magas az idős sértettek száma a közúti közlekedési balesetek sértettjei között. A szerkezeti arányokat tekintve első helyen 90,9 százalékkal a vagyoni elleni, második helyen 5,5 százalékkal az erőszakos, harmadik helyen pedig 3,6 százalékos aránnyal a közlekedési bűncselekmények időskorú sértettjeit találjuk. A sértetti szerkezeti részesedés megközelítően egyezik a hazai bűnözés strukturális megoszlásával.

Súlyosbítják a helyzetet az időskorúak sérelmére elkövetett erőszakos és vagyoni elleni bűncselekmények szituációs jellemzőiben – hely, idő, eszköz, mód stb. – az elmúlt évtizedben bekövetkezett lényegi változások is.

Az utóbbi években az idősök sérelmére elkövetett erőszakos bűncselekmények jellege, módja durvábbá, kegyetlenebbé vált. Különösen az idősök sérelmére idegenek által, nyereségvágyból elkövetett emberöléseket jellemzi a nagyfokú brutalitás, a különös kegyetlenség, az élet kioltását messze meghaladó sérülésokozás, de hasonló a helyzet a konfliktusos eredetű testi sértések, valamint a rablások tekintetében is. Az idősök sérelmére elkövetett közterületi rablások többnyire kisebb vagy jelentéktelen értékű javak, pénzösszeg, kerékpár stb., a magánlakásbeli támadás viszont nagy értékű ékszerek, pénzösszeg stb. jól előkészített megszerzésére irányul.

Az 1980-as évtized vége óta megnövekedett és gyakoribbá vált a kapualjban, lépcsőházban, emeletfordulóban, liftben, sőt a magánlakásban elkövetett idősök elleni támadások száma. A magánlakásba behatolt támadó erőszakkal, kínzással vagy fenyegetéssel gyakran jelentősebb pénzösszeghez, ékszerhez jut.

Az időskori viktimítás következményei

Az időskorúak viktimizációjának következményei közül három, a magyar társadalmat, ezen belül a vizsgált népességi réteget érzékenyen érintő kérdéskörrel foglalkozom. *Biológiai, pszichés ártalmak*

A vizsgált időszakban 21097 időskorú sértettet ért erőszakos támadás. 905 időse sértett ellen emberölést vagy kísérletét, 13 838 ellen testi sértést, 5901 ellen rablást követtek el, 453 időse nőt pedig nemi szabadsága elleni támadás ért. 13 670 időse ember sérüléssel közúti balesetet szenvedett. A szándékos emberölés vagy a közúti baleset miatti életvesztés kivételével a testi sérülés, a fájdalom, a nemi erőszak súlyos lelki megárazkodtatással, a sértett élete végéig tartó pszichés következményekkel járhat.

Vagyonai sérelmek

Az 1985-1998 közötti időszakban összesen 343 860 időse sértett vált vagyon elleni bűncselekmény áldozatává. A tettes által remélt „zsákmány”, az eltulajdonított javak általában nem különösebben nagy értékűek: többnyire néhány száz vagy ezer forint, élelmiszerfélések, használt műszaki cikk, ruhanemű, élő állat, befőtt, szeszes ital stb.

Társadalmi következmények

Köztudott, hogy a gyermekek, a nők és az idősek elleni bűncselekmények milyen halatlan társadalmi visszhangot váltanak ki, s mennyire felkorbácsolják a közhangulatot.

A társadalmi típusú sérelmek közül külön is kiemelhető az állampolgári, különösképpen az időskori bűnözési félelem emelkedése, az objektív és szubjektív biztonsági érzet csökkenése.

Korinek László önálló, úttörő művet szentelt a bűnözési félelem és következményei bemutatásának.³ Monográfiájában a téma nemzetközi és hazai előzményei, történeti vázlatok felvezetését követően eredményesen tisztázta a konkrét félelem és az absztrakt szorongás közötti fogalmi és ténybeli különbségeket. A félelem – állapította meg – a személyünkre, lakókörnyezetünkre vonatkozó konkrét áldozatul esési kockázat felmérése, a szorongás pedig egyfajta diffúz, tárgyaltalan elbizonytalanodás. Kimutatta, hogy a szorongás általában nem feltétlenül azokra jellemző, akik a bűnelkövetésnek az átlagosnál nagyobb valószínűséggel vannak kitéve, hanem azokra, akik az átlagosnál kiszolgáltatottabb helyzetben vannak, a társadalom peremére szorultak, és hiányosak az emberi kapcsolataik. Bizonyította, hogy a félelem erősödése nem okvetlenül, vagy nemcsak a szűkebb értelemben vett bűnözés mennyiségi emelkedéséből és a hazánkban eddig nem tapasztalt minőségi romlásából táplálkozik. A globális és nemzetközi hatások, a globalizálódó bűnözés, továbbá a hazai társadalmi valóság (az anomia állapot, az elidegenedés, az „általános rendetlenség”, a szabadosság, a rendszerváltozással megnövekedett társadalmi sebezhetőség, elszigeteltség vagy elszigetelődés, kiszolgáltatottság, a szegénység, a munkanélküliség, a betegség stb.) együttesen befolyásolják, gerjesztik a bűnözési félelem ter-

jedését. A körülményeikben jelentősen megváltozott, az állandó alkalmazkodási kényszerben legtöbbször alulmaradt, az orientációját elvesztő, anomias állapotban lévő polgár a különféle diffúz életérzéseit egyetlen megfogható okra, a bűnözésre vonatkoztatja és aktualizálja.

Az időskori félelemnek az előzőeken túl további sajátos, individuális, a korral járó objektív és szubjektív természetű okai is vannak. Generálhatja ezt az öregség, az élet végeségének megnövekedett tudata, a sérüléstől, betegségtől, nyomorúságtól, a pénztelenségtől, az orvosi kórházi ápolástól, kezelési költségeitől, a jövőtől való félelmük is.

Osztanom kell Korinek Lászlónak azt a megállapítását, amely szerint az időskorúak, a nők és falun élők alapjában véve „nem félnek, hanem szoronganak, hogy mégis félnek, annak az az oka, hogy védekezőképességüket nem érzik elegendőnek.” Az is igazolt, hogy a szorongás általában azokra jellemző, akik az átlagosnál kiszolgáltatottabb helyzetben vannak, a társadalom peremére szorultak, elvesztették munkahelyüket, lakásukat, családjukat, megszokott közegüket és hiányosak az emberi kapcsolataik. Márpedig az idősek közéjük tartoznak.

Az időskorúak viktimizációjának növekedése szükségszerűen vezet el biztonságérzetük csökkenéséhez, fokozódó bűnözési félelmükhöz. Az időskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények emelkedésével nő a saját és mikrokörnyezetük közvetlen és közvetett viktimális fnyezettsége, ezzel félelemérzete és szorongása, szükségszerűen csökken viszont objektív és szubjektív biztonságérzetük.

A statisztikai és a kutatási adatok megerősítik a „viktimizálási modellt” vallók azon következtetését, hogy a viktimális érintettség, a sértetté válás, továbbá a fenyegetettség és veszélyeztetettség erősíti a bűnözéstől való félelmet és szorongást, mind a közvetlen sértettek, mind pedig az erről tudomást szerző mikrokörnyezeti közegben élők körében. Az állampolgárok, közöttük az időkorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények ugyanis nemcsak a közvetlen sértettek körében járnak félelmi következményekkel, hanem az adott terület lakosságát és kedvezőtlenül érintik. Az eseményről – esetleg a tömegkommunikációs közlésekből többszörösen is – tudomást szerző állampolgárok biztonság-, illetve bizonytalanságérzete, az állami önkormányzati szervezetbe, a bűnüldöző hatóságokba vetett bizalma csökken, félelme erősödik. A közvetlen sértetti kört messze meghaladó, kölcsönhatásos, viszonyteremtő és keletkeztető, láncreakciószerű társadalmi, társadalompolitikai, társadalom-lélektani következményekről van tehát szó.

A bűnözési félelem sokféle – itt nem érintett –, más közvetlen társadalmi és egyéni következménnyel is jár. A félelem terjedése társadalmi szinten gátolja a jogállamiság kiteljesedését, hátráltatja a demokratikus intézményrendszerek működését, bénítja az emberi jogok érvényesülését, az állampolgárok egyre nagyobb tömegeit zárja be a magánélet és az elszigeteltség szférájába. Láncreakciószerű következményei a bűnözés oksági hátterét szélesítik, szűkítik a bűnmegelőzés társadalmi bázisát.

A bűncselekményektől való „irracionális félelem” (tehát szorongás) az állampolgárok, ezen belül az időskorúak életminőségére kedvezőtlenül hat. Hatására szélesedik a társadalmi, szociális, kulturális elszigetelődés, az „önkéntes bezárkózás”, s ezzel egyidejűleg csökken a társadalmi ellenőrzés, szűkül a megelőzés, az éjszakában, az elnéptelenedett közterületen, a magányos, munkából hazatérő állampolgárok a garázdák, rablók, erő-

szaktevők prédájává válhatnak. Mindez pedig még inkább mélyíti az állampolgári szorongást, gerjeszti a félelmet, tovább csökkenti, különösen az egyre védtelenebb idősök, egyedül élő nők biztonságérzetét.

Az áldozattá válás okai

Az áldozattá válás okait ugyanott, ugyanazokban az eredőkben kell keresnünk, ahol maga a bűnözés, a bűnelkövetés okai gyökereznek. A bűnözés történelmi kategória, a társadalmi, gazdasági fejlődés meghatározott szakaszához, az állam és a jog létrejöttéhez kötött.

A modern kriminológia és viktimológia egyaránt elfogadott tétele, hogy a bűnözés, annak mennyiségi mozgása, minőségi változása, térbeli megoszlása stb. alapvetően társadalmi, gazdasági, kulturális tényezők által meghatározott, amelyben azonban – bűnözési jelenségenként és sértetti körönként eltérő mértékben – az elkövetői és a sértetti szubjektumok is jelentős szerephez jutnak. A bűnös emberi viselkedés és az áldozattá válás ugyanis nem magyarázható, nem érthető meg a biológiai és a társadalmi tényezők személyiségformáló hatása, kölcsönhatása, lélektani háttérének feltárása és nyomon követése nélkül.

A viktimitás, ezen belül az időskori viktimizáció okai is alapvetően a személyiségfejlődést meghatározó társadalmi, gazdasági, morális, kulturális viszonyokban, a történelmi múltban, a szokássá csontosodott kedvezőtlen hagyományokban, napjaink gazdasági valóságában, az állam- és közrend, a közállapotok milyenségében, minőségében, az életviszonyokban, az életmódban, az anyagi, vagyoni, jövedelmi, lakásviszonyokban, a devizás jelenségek, ezen belül a legsúlyosabb társadalmi beilleszkedési zavar, a bűnözés elleni küzdelem kormányzati, önkormányzati, társadalmi és állampolgári megoldottságában, szervezettségében, szervezet- és intézményrendszere kiépítettségében stb. keresendő. Következésképpen a viktimitás oksága – ugyanúgy, mint a kriminalitása – uralkodóan a társadalmi, gazdasági viszonyok alá rendelt.

A társadalmi tényezők uralkodó volta egyben megerősíti azt a korai felismerést, amely szerint, ahogyan nincs született büntetett, úgy nincs született áldozat sem.

Az anómiás állapotnak – értéknélküliség, értékrendválság, összeomlás, törvény nélküli állapot, valamint az új körülményekhez való alkalmazkodás során kialakult értékzavar, a társadalmilag ajánlott és kívánatos célok, továbbá az elérésükhöz rendelkezésre álló eszközök közötti megfelelés hiánya – a bűnözés okságában játszott szerepe történelmileg sokoldalúan bizonyított.

A balkáni-, a közép- és a kelet-európai térség volt szocialista országaiban, közöttük a hazánkban is bekövetkezett társadalmi rendszerváltozás és a bűnözés alakulására gyakorolt oksági következményei megerősítik azt a több mint száz évvel ezelőtti felismerést, hogy elsősorban az erőszakos átmenetek a véres bűntények okozói, csak másodsorban a vagyon ellenieké és a gazdaságiaké. A békés társadalmi rendszerváltozások viszont elsősorban a vagyon elleni bűncselekmények robbanásszerű emelkedését, esetleg a gazdasági bűnözés szerkezeti módosulását idézik elő, és hatásai csak másodsorban, később jelentkeznek az erőszakos bűnözés okságában.

A hazai és a nemzetközi szakirodalmi megállapítások és kutatási adatok azt erősítik meg, hogy minden súlyosan anómiás helyzet, így különösen a társadalmi és gazdasági válság, az

értékrend-összeomlás, a társadalmi rendszerváltozás, az „általános rendetlenség”, az elidegenedés, a devianciák, ezen belül a legsúlyosabb társadalmi beilleszkedési zavar, a bűnözés növekedése az egyik oldalról kriminalizáló, a másik oldalról pedig viktimizáló hatással jár.

Az okok között érinteni szükséges a tömegmédiát egyáltalán nem egyirányú és egyértelmű szerepét. Az időskori viktimitás és félelem szempontjából sajátosan „többarcú” a tömegkommunikáció szerepe. Egyfelől pozitív, hiszen ha csupán rövid, jelzésértékű közlésekkel is, de ráirányítják a figyelmet az idősök fokozott/fokozódó viktimitására. Ugyanakkor e közléseknek a népességi körben tagadhatatlanul vannak kedvezőtlen hatásai is. Egyrészt erősíthetik egyes elkövetőkben a már kialakult szándékot, ráirányítják a figyelmet az idősökre, az esetekre, mint „könnyű prédára”, elkövetési ötleteket, leplezési módokat közvetíthetnek, másrészt növelik/növelhetik az időskorúak, nők, külterületen élők stb. amúgy is meglévő bűnözési félelmét, csökkenthetik biztonságérzetüket. A félelem „bezárrja” az állampolgárokat a lakásba, a község, a város utcái kihaltak lesznek, s ez más tényezőkkel párosultan bátorságra ösztönzi a tervezgető elkövetőket, s bízva a „jól kivitelezhető”, tanúk nem látta, „felderíthetetlen bűncselekmény” elkövetésében, végrehajtják a tettet. Az el- és bezárkózottság tehát újabb és újabb bűncselekmények forrásává válhat.

A társadalmi, lakóterületi elszigeteltség, elszigetelődés, az emberi, sőt az idősökkel való családi kapcsolatok lazulása szociális izolációval is párosul. Az időskori viktimitás okságában – más tényezőkkel együtt – jelentős a szerepe a társadalmi, lakóterületi elszigeteltségnek, az 1980-as évtized vége óta gyengülő társadalmi összetartozásnak, a hagyományos és a lakóközösségek felbomlásának, szétesésének, az emberi kapcsolatok lazulásának, megszakadásának és az ezzel szükségképpen együttjáró elmagányosodásnak, a mikroközeg védelméből való fokozatos kiesésnek, kimaradásnak. Mai társadalmi valóságunk része, hogy hazánkban még mindig kétszázötvenezer élnek külterületen, tanyán. Közöttük igen magas a tanyai életviszonyokkal szakítani nem akaró és anyagi okok miatt nem is tudó idősök száma. Az idősök kényszerű vagy önkéntes elszigetelődése, elzárkózása vagy elszigetelése növeli viktimális érintettségüket, fenyegetettségüket.

A hazánkban tapasztalható öregedési folyamat nagymértékben együtt jár az elmagányosodással, különösen a női népességen belül. A magyar társadalomban „az öregséghez csupán negatív sztereotípiák kapcsolódnak, mely tükröződik a velük szemben tanúsított viselkedésünkben is. Magyarországon nincsenek hagyományai az időskorra való tudatos felkészülésnek, és a veszteségek feldolgozásának. Így hiányzik a nyugdíjba vonulás utáni élet szerepváltására való felkészítés.”⁵ Magyarországon a nyugdíjazás sokak számára egyben szinte „a társadalomból való teljes kivonulást” is jelenti.⁶

Az időskorúak sértetté válásának folyamatában átlag feletti a szerepe – a másokkal együttthatásban jelentkező okok és feltételek egyikeként – a biológiai tényezőknek, a sértett általános egészségi, fizikai állapotának.

A szomatikus, a biológiai tényezők között – bűncselekményenként eltérő arányban és oksági hatással – egyaránt megtalálható az élet „alkonya”, vége tudata, az öregedés felgyorsuló folyamata, az öreg-, illetve agykori elgyengülés, súlyos betegség, fizikai, testi hanyatlás, szervi rendellenesség, mozgásszervi korlátozottság, testi hiba, testi fogyatékoság, rokkantság, a kóros elmeállapot, gyengeelméjűség (debilitás), az öregkori agyérelmeszesedés, a nagyagy elsődleges és fokozatos pusztulása, ideggyen-

geség, szenilitás, kóros izgalmi állapot, betegség, mérgezés, alkoholos állapot előidézte heveny tudatzavar, neurotizmus, heves vérmérséklet, impulzivitás, robbanékonyság, pszicho- és szociopátia, az értelmi teljesítőképesség csökkenése, az érzelmi élet zavarával járó előrehaladott szellemi leépülés, az időskori szexuális ösztönzavarok, aberrációk, valamint a nők általában gyengébb és fokozott áldozati diszpozícióval járó testi, alkati felépítésének következményei és áttételes oksági hatásai, illetőleg az ezekből következő teljes vagy részleges/korlátozott védekezési képességek.

A sértetti oldalon jelentkező lélektani okok között jelentkezik a haláltudat, a romló alkalmazkodási készség, az önuralom hiánya, a gátlások gyengülése, a fokozott ingerlékenység, a megmagyarázhatatlan, heves érzelmi, indulati kitörés, az érthetetlen válaszreakció, a kóros reakciókészség, a pszichopátiából eredő érzelmi labilitás, a frusztráltság, a magas agressziós szint, a lelki szerkezet diszharmoniója, a fokozott éntudat, a megnövekedett egoizmus, a gyűlölködés, az időskori összeférhetetlenség, az öregkori beteges irigység, kapzsiság, a szerzési vágy, pénzsóvárság, továbbá a „zárás” előtti szexuális ösztönzavarok lélektani következményeinek jelentkezése és ezek kihasználhatósága az elkövetők részéről.

Az időskori viktimogenitásban is jelentős a szerepe a részben már érintett társadalmi beilleszkedési zavaroknak, ezen belül is a szenvedélybetegségnek, különösképpen pedig a Magyarországon a legelterjedtebb deviációnak, az alkoholizmusnak és következményeinek. Az alkoholizmus, a mértéktelen alkoholfogyasztás nemcsak kriminalizál, hanem viktimizál is, sőt egyszerre kriminalizál és viktimizál. Az alkoholfogyasztás az idős férfiaknál jellemző, bevallásuk szerint 57 százalékuk, a nők esetében 13 százalékuk fogyaszt alkalomszerűen vagy rendszeresen alkoholt.

A szomatikus, a biológiai és pszichés állapotnak, valamint az ittasságnak gyakran döntő szerepe van az időskorúak agresszív, összeférhetetlen, nemegyszer provokáló, támadó magatartásában.

A megelőzés esélyei

A megelőzés tana a viktimológia harmadik fő része. A sértetti megelőzés, a viktimítás elkerülésére való tudatos törekvés ugyanis a bűnözés elleni küzdelem fontos kiegészítője. Minden, a viktimizáció alaktanával, okságával foglalkozó elemzés a sértetté válás valószínűségének csökkentésére, megelőzésére irányul. Az időskori viktimizáció megelőzése egyúttal az összébűnözés egyes jelenségcsoportjai elleni küzdelem része. Az ismertetett oksági tényezőkből eredően az *egyén, a viktimálisan kiemelkedően veszélyeztetett idős személy fontos, elhanyagolhatatlan „eleme” a bűnmegelőzésnek.*

Napjainkban ugyan többféle bűnmegelőzési koncepció létezik, az 1990-es évtized eleje óta azonban a legelterjedtebb az úgynevezett „szituációs bűnmegelőzés”. Az álláspont lényege: a bűnelkövetés számára kedvező lehetőségek, alkalmak, helyzetek, feltételek, azaz a kriminogén szituáció kialakulásának elkerülése, gátlása. Ebben a felfogásban nagyon fontos szerepe van (vagy lehet) az áldozatnak, illetőleg a leendő sértettnek. A szituációs bűnmegelőzés mellett hosszú távon az *okszági bűn-*

megelőzést kell előtérbe állítani. A situációs bűnmegelőzés ugyanis az elkövetés idején fennálló kriminogén tényezőket igyekszik kiszűrni, az oksági megelőzés viszont a társadalmi, gazdasági stb. viszonyok fejlesztésével áttételesen a bűnözés lényegi okait, a bűnös akarat-elhatározás lérejtését, újratermelődését nehezíti, gátolja.

A megelőzés modellje a cselekvési lehetőség és annak címzettjei alapján három szinten közelíthető meg. „Az első szint az elkövetői, a második a sértetti. A harmadik szint a bűncselekményeket lehetővé tevő alkalom szempontjából határozható meg. A veszélyeztetettség fokozatai szempontjából mindhárom újabb három szinten határolható el egymástól. Így beszélhetünk elsődleges, másodlagos és harmadlagos megelőzési modellekről.”⁷ Értelmezésében az elsődleges megelőzés körébe tartoznak mindazok a cselekvési módok, amelyek a lakosság biztonságérzetét erősítik, társadalmi integrációs esélyeit javítják, a devianciák társadalmi reprodukcióját fékezik. A másodlagos megelőzés szintjén már jobban elválik egymástól az elkövetővel és a sértettel kapcsolatos stratégia, de a határok nem merevek. A potenciális áldozatok körének kijelölése a másodlagos megelőzés szintjén már társadalmi tapasztalatokon alapul. A harmadlagos megelőzés a már megtörtént bűncselekményekre való intézményes reakciókat tartalmazza.

Szervezet- és intézményrendszer

Közel negyedszázados erőfeszítések után napirendre került a bűnmegelőzés szervezet- és intézményrendszere, ezen belül is az áldozatorientált megelőzés „racionalizálása”, fejlesztése. Kiemelt hangsúlyt kap az is, hogy a bűnmegelőzést az állami funkciók szervezésévé szükséges tenni.

Sok még a tennivaló. Ahhoz, hogy megfelelő kort éljen meg az ember, elsősorban egzisztenciális biztonságra van szüksége. A növekvő egyenlőtlenség, a depriváció, a szegénység csökkenti az életésélyeket. Ezért arra kell törekedni, hogy az idősek nyugdíja értékálló legyen, s így biztosítsa a mindenkori társadalmi minimumot.

A társadalom egyik, a gyermekek és a nők után legvédtelenebb és legkiszolgáltatottabb, objektíve nehezen oltalmazható rétege az időskorúaké. A magam részéről a megelőzési ajánlások élére az időskorúak, a nők és természetesen az itt nem nevesített, más népességi rétegek, foglalkozásbeliek stb. eddiginél és *a jelenleginél jobb társadalmi, szociális, erkölcsi, emberi megbecsülését tennem.*

Fontos továbbá az idősek szellemi, fizikai *leépülését lassító társas kapcsolatok megőrzése*, szociális, társadalmi, lakóterületi elszigetelődésük, gondozatlanságba süllyedésük megakadályozása.

Sokoldalúan szolgálhatja az időskorúak viktimitása megelőzését is az *állampolgári közbátorsági csoportok*, polgárőrségi, védelmi szerveződések, a *Szomszédok Egymásért Mozgalom* (SZEM) eddiginél hatékonyabb támogatása, az újabb – más országokban, térségekben jól bevált – társadalmi megelőzési formák meghonosítása. Nem lehet eléggé hangsúlyozni a tömegmédiá megelőző szerepének jelentőségét. Az erőszak kultuszának visszaszorítása, az emberi méltóság megbecsülése, a törvények betartására való nevelés előtérbe helyezése a média lényeges feladata.

A rendőri szervek szerepe is fontos a bűnmegelőzésben. A különösen veszélyeztetett rétegek tájékoztatása az erőszakos és a vagyon elleni bűnözés új kihívásairól, a hatékony védekezés lehetőségeiről, mind-mind a megelőzést szolgálja.

A közbiztonság javításának, a bűnözési alkalmak szűkítésének, a közterület rendje fenntartásának, a látható rendőri jelenlétnek, még inkább a rendőrség gyors elérhetőségének és szakszerű, magas színvonalú intézkedésének a mi viszonyaink között is tagadhatatlanul jelentős a megelőző hatása. Sürgős és megkerülhetetlen az eddiginél hatékonyabb áldozatvédelem (mediáció, konfliktusmegoldás, a sértettek és elkövetők kibékítése, a sértettek nyújtott anyagi jóvátétel, a nemzeti sértettkártérítés, lelki, jogi segély stb.) feladatainak jogalkotási megalapozása.

Az új büntető törvénykönyv megalkotásánál az egyes tényállásokban az időskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények minősített esetkénti felvételét ajánlanám törvényhozői megfontolásra.

Fontos feladat a sértettek büntetőeljárásbeli szerepének fokozása, felszólalási joguk biztosítása, és általában a sértetti jogosítványok további bővítése, az erőszakos bűncselekmények áldozatainak az egész eljárásban történő emberséges, empátiás kezelése, az újabb lelki megrázkódtatások kerülése. A sértett jogai legalább olyan fontosak, mint az elkövetőké, emellett biztosítani kell, hogy az eljárás során az áldozat ne szenvedjen el újabb (ún. másodlagos) viktimizációt, akár a bűncselekmény kínos, traumatizáló részleteire vonatkozó többszöri, kíméletlen meghallgatás, a sértetti magatartás pejoratív értékelése, akár az elkövetővel való felesleges konfrontáció stb. során, illetve következtében.

Általában nem a sértettek, ezen belül a kiemelkedően veszélyeztetett kor-, nem- és foglalkozásbeliek felelősek a sérelmükre elkövetett bűncselekményekért.

Figyelemmel az eddigi hazai kutatási eredményekre és a bűnügyi tapasztalatokra, arra a következtetésre juthatunk, hogy az idős sértettek megelőzési „felelőssége”, mulasztása elsősorban a vagyon elleni (csalás, lopás, betörés) bűncselekmények, valamint a rokonok, ismerősök közötti interakciókban „bonyolódó”, „zajló” konfliktusos jellegű testi sértések és emberölések viszonylatában jelentkezik.

Az idősek személye és a javaik elleni támadás, a közúti közlekedési, háztartási balesetekbeli érintettsége a mikroközeg (család, lakóhely stb.) segítsége nélkül általában nem, különösképpen pedig a sértetti kör hozzájárulása nélkül többnyire nem előzhető meg.

Közismert, hogy a közrend, a közbiztonság garantálása, a bűnözés elleni küzdelem – ha az utóbbi évtizedben kissé halványodóan is – változatlanul az állami feladatok rangsorában hazai viszonylatban is prioritást élvez. *A megelőzés alapvetően kormányzati és önkormányzati feladat maradt.* Ugyanakkor a kormányzati, önkormányzati feladatok mellett a társadalom, a társadalmi szerveződések és az állampolgárok, közöttük a kiemelkedően veszélyeztetettek eddigieknél sokkal jelentősebb és szélesebb körű megelőzési szerepére, önvédelmére szükséges utalni. *A bűnözés elleni helyi erőfeszítések állampolgári támogatása, a közbátorság erősítése, az önmaguk, családjuk, környezetük, vagyoni javaik eddiginél hatékonyabb védelme* sok vonatkozásban, és főleg egyes bűnözési jelenségek tekintetében az *állampolgárokon múlik.*

Mai tudományos, szakirodalmi és bűnügyi ismereteink szerint, és a bűnözés fő tendenciái alapján az időskori viktimitás jövőbeli alakulására nézve három fő következtetés vonható le. Az első: az időskori viktimitás mennyiségi mozgása, változása *a hazai bűnözés jövőbeli alakulásának is függvénye.* Amennyiben a bűnözés tendenciájában emelkedik, az időskori viktimitás további mennyiségi növekedésével kell számolni. A második: a bűnözés stagnálása vagy csökkenése az időskori viktimitás magas szintű mennyiségi állandóságához vezet, s jelentős mértékű csökkenésével öt-tíz éven belül nem számolhatunk. A harmadik: alakuljon bárhogyan is az idősek viktimális érintettsége, a sérelmükre elkövetett bűncselekmények minősége, jellege, természete tovább romlik.

Sárkány István

Jegyzetek

¹ Polgár, D.: 6 000 000 000 Ezredforduló. Népszabadság, Hétvége, 1999. július 10. sz. 20–21. old.

² Nyitrai F.–né (szerk.) *A nyugdíjasok helyzete Magyarországon 1996–97.* A KSH kiadványa, Budapest, 1997. 7–11. old.

³ Korinek L.: *Félelem a bűnözéstől.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995.

⁴ Korinek L.: *A félelem elmélete és felelőssége.* Kriminológiai Közlemények 55. sz. Magyar Kriminológiai Közlemények külöнкиadása. A Magyar Kriminológiai Társaság kiadványa, Budapest, 1999. 147. old.

⁵ Hegyesi G.–Talyigás, K.–Vajdovichné, Visy, E.: *Időskorúak ellátórendszere Buda-*

pest XIII. kerületében. In: Lévai, K. (szerk.): *Idősellátás Magyarországon.* Brit–magyar kutatási modellek. A British Council támogatásával a Szociális Innováció Alapítvány kiadása, Lévai Nyomda Kft. Budapest, 1999. 22–43. old.

⁶ Féderer, Á.: *Már nem a hatvanasoké a világ.* Magyarországon a társadalmi öregedés nagyon hamar elkezdődik. Népszabadság, Hétvége, 1999. július 3. sz. 20–21. old.

⁷ Gönczöl, K.: *Devianciák, devianciakontroll, bűnmegelőzési stratégiák.* In: Gönczöl, K.–Korinek, L.–Lévai, M. (szerk.) *Kriminológiai ismeretek–Bűnözés–Bűnözéskontroll,* Corvina, Budapest, 1996. 119–134. old.

Média- és közkapcsolatok

A Bv. Sajtó- és kommunikációs tevékenységének helyzete, aktuális feladatai

A büntetés-végrehajtási szervezet fejlesztési koncepciójában tervezett feladatként szerepel a büntetés-végrehajtás sajtó- és kommunikációs tevékenységének hatékonyabbá tétele, javítása. E célkitűzés jegyében számoltam be „A büntetés-végrehajtás sajtó- és kommunikációs tevékenységének jelenlegi helyzetéről, aktuális feladatairól” címmel a büntetés-végrehajtási parancsnokok és vezetők június havi országos értekezletén. A büntetés-végrehajtás kommunikációs tevékenységének értékelése elképzelhetetlen annak a tömegkommunikációs közegnek és helyzetnek a megvizsgálása nélkül, amelynek napjainkban ez a szervezet is aktív részese és amelyben érvényesülnie kell.

Bujáki Ildikó
a Sajtó- és Kommunikációs Önálló Osztály vezetője

Az 1989-90-es rendszerváltást követő években az államigazgatási, közigazgatási szervek és a fegyveres szervek kommunikációs tevékenységében, a nyilvánossághoz való viszonyában alapvető szemléletváltás következett be, melynek lényege: *nyitás a média és a nyilvánosság felé.*

Tény, hogy az adott társadalom legtöbb polgára nem érintkezik közvetlenül bűnözőkkel, nem kerül kapcsolatba bűnelkövetőkkel. Véleményét az írott és az elektronikus sajtó és természetesen a szórakoztató ipar befolyásolja, alakítja, sőt meg is határozhatja; hiszen az információ elsősorban rajtuk keresztül szerzik be. Ezért különösen fontos, hogy a tömegkommunikációnak aktív részese legyen a büntetés-végrehajtási szervezet is!

Az elmúlt években újfajta bűnözési hullám jelentkezett Magyarországon. Megjelent a szervezett bűnözés, szaporodtak az új bűnelkövetési módszerek. Mivel a társadalom elítéli a bűnözőket, meg akar győződni róla, hogy az igazságszolgáltatás felülkerekedik, s a bűnözők megkapják méltó büntetésüket. Így aztán a növekedő bűnözés tekintetében kerülnek „nagyító alá” a nagy port kavart ügyek, s azok szereplői.

A '90-es években nagy számban jelentek meg a közvéleménnyel megegyező vagy attól eltérő írások, televíziós és rádiós riportműsorok, beszélgetések, melyek népszerűsége az 1997-es év végére teljessédt ki igazán.

Az emberek bele akarnak látni a zárt világba, a börtönfalak mögé, tudni akarják,

hogy mi történik az ott lakókkal. Hiszen ma már nemcsak sztárrendőrök vannak, hanem sztárbűnözők is.

Tehát a megnövekedett társadalmi elvárások tükrében fogalmazódott meg egy követelménytámasztás a büntetés-végrehajtási szervezet felé is, melynek következtében a nyilvánosság és a média érdeklődésének középpontjába került.

Az új kihívások, feladatok, célok megjelenésével a büntetés-végrehajtási szervezet számára is nélkülözhetlenné vált egy hatékonyan működő, koncentrált sajtótevékenység.

Az elmúlt négy év távlatából tekintve elmondható, hogy a sajtóorgánumok képviselői igyekeztek kapcsolatot kiépíteni a büntetés-végrehajtási szervezettel, az ott dolgozókkal. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán rendszerezett sajtófigyelés történt, mely az írott sajtóban megjelent, a büntetés-végrehajtást érintő írásokat gyűjtötte össze. 1997-1998-ban jellemzően a fogvatartottak álltak az érdeklődés középpontjában. Az ő életükről, helyzetükről, társadalmi megítélésükről szolt a sajtóban megjelent anyagok többsége; de készültek már átfogó írások TV-interjúk is a büntetés-végrehajtás általános helyzetéről. A sajtókérélmek jelentős hányada konkrét bűnesetekhez és azok elkövetőihez kapcsolódott. Elmondható, hogy az évek során egy tudatosan épített, jó kapcsolatrendszer kezdett kialakulni a média képviselőivel.

Megállapítható, hogy 1996 óta egyre fokozódott a sajtóorgánumok érdeklődése a büntetés-végrehajtási szervezetről, különösen a fogvatartottakat érintő sajtókérélmek számát tekintve. 1998-ban a büntetés-végrehajtáshoz összesen beérkezett írásos kérelmek száma 1997-hez képest mintegy 39%-kal megnövekedett.

Az ilyen mértékű érdeklődés egyik oka lehet, hogy a kereskedelmi televíziós csatornák térhódításával a magyar sajtó egy kissé felszabadultabb szellemiséggel kezdett dolgozni; ma már új műsorokkal jelentkeznek, a megszokottól eltérő módon dolgozzák fel a témákat. Napi téma a bűnözés, bűnesetek, bűnüldözés, bűnmegelőzés stb. Egy bűncselekmény, „a valahol, valamikor, valakivel, valami történt” mindig a hír műfajába tartozott. Ám napjainkban hírértéke jelentős mértékben megnövekedett, aktualitása hangsúlyossá vált. Fokozott a fogyasztói igény is az esemény gyors, pontos, részletes és látványos bemutatására.

A téma feldolgozása komplex módon történik: 1) történt egy bűncselekmény; okainak, módjának bemutatása, 2) a rendőrség elfogja a bűnelkövetőt, 3) a bíróság ítéletet hoz, a bűnös megkapja büntetését, 4) a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása.

A sajtó számára izgalmas szempont a téma feldolgozásában annak ábrázolása, hogy mi történik a büntetés-végrehajtási intézetben a bűnözővel, hogyan folytatódik az élete. Tehát az események sorrendjét követve, bizonyos értelemben, a büntetés-végrehajtási intézet jelentheti a történetnek egyfajta végállomását is. A sztárbűnözők, a közvélemény által jól ismert híres bűnesetek pedig jó ideig nem merülnek feladásba, a börtönvilág misztikuma örökéletű.

1999. augusztusát megelőző időszakban a fogvatartottak nyilatkozatait illetően a megkeresést kezdeményező sajtóorgánumok képviselői már telefonon tájékoztatást kaptak arról, hogy milyen feltételekkel, milyen körülmények között, milyen jogszabályi és biztonsági feltételek betartásával van lehetőség egy-egy interjú elkészítésére az adott büntetés-végrehajtási intézetben.

Arról is felvilágosítást kaptak, hogy – különösen a „speciális fogvatartottakat” érintően – mely esetekben számíthatnak biztosan elutasító válaszra, vagy mely fogvatartottak nem hajlandóak a sajtó rendelkezésére állni. Így a média részéről már csak az „esélyesnek tűnő” kérelmek érkeztek meg írásban, s a számadatok tükrében látható, hogy ezeket 80-85%-ban engedélyezték (lásd az 1. számú mellékletekben). Így tehát pontosan nem mutatható ki, hogy hány esetben indult kezdeményezés a büntetés-végrehajtási szervezethez a fent említett időszakban.

A jelenlegi gyakorlat szerint írásos kérelmek érkeznek a büntetés-végrehajtás országos parancsnokához. A Sajtó- és Kommunikációs Önálló Osztály ad teljeskörű felvilágosítást a sajtó képviselőinek az adott ügyre vonatkozóan, informálja a kérelmezőket, és az esetleges egyéb teendőkre hívja fel a figyelmet (pl. az illetékes eljáró bíróság engedélyének beszerzésére, az előzetesen fogvatartottak nyilatkozatai esetén). A sajtó osztály kikéri a büntetés-végrehajtási intézetek parancsnokainak, szakembereinek véleményét, illetve az országos parancsnoki engedélyezésről vagy elutasító döntésről is tájékoztatja a kérelmezőt.

Az 1999. év második felében történt néhány említésre méltó eset, amely fogvatartotti nyilatkozatot érint.

– 1999. november hónapban a sajtó által a büntetés-végrehajtáshoz eljuttatott kérelmek egyik kiemelt szereplője volt az akkor kiadatási előzetes letartóztatásban lévő *Anatolij B.* fogvatartott. A büntetés-végrehajtás a sajtó érdeklődő képviselőit egy sajtóbeszélgetés keretében tájékoztatta *Anatolij B.* fogvatartott helyzetéről.

Ezt követően több írásos kérelem érkezett interjú készítésére a fogvatartottal, az orosz sajtó akkreditált tudósítóiól és a ma-

gyar írott és elektronikus sajtó képviselőitől egyaránt.

A további hónapokban is intenzíven érdeklődtek a téma iránt, ám sem újságok, sem televíziós csatornák számára nem biztosítottunk lehetőséget *Anatolij B.*-vel történő személyes találkozásra.

– *T. Zoltánné* személye szintén élénk érdeklődésre tartott számot a közvélemény előtt, s így a média reflektorfényébe kerülve a kilenc esetből mindössze háromszor kapott lehetőséget arra, hogy nyilatkozzon a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetben két napilapnak és egy televíziós csatornának. Nyilatkozatában *T-né* több személyt, pártot igyekezett rossz színben feltüntetni, és lekicsinylően nyilatkozott a rendőrségről is.

– *Dietmar E. C.* előzetesen fogvatartott a Napi Magyarországnak és a Világgazdaság című napilapnak nyilatkozott. A TV2 és az RTL Klub televíziós csatorna is országos parancsnoki engedélyt kapott, hogy felvételeket készítsen. Mindegyik esetben szerződéskötési lehetőséget ajánlottunk fel (mely a BVOP és az adott sajtóorgánium között jött létre). A szerződéskötés lehetőségével – az RTL Klub kivételével – mindegyik fél élt és az abban foglaltak betartásával az interjúk elkészültek. Az újságírók megjelenés előtt a kéziratokat, illetve a felvételeket bemutatták és a BVOP által jóváhagyott változatot jelentették meg. A TV2 által eredetileg közlésre szánt anyag sugárzásához az országos parancsnok nem járult hozzá, de az egyeztetett, rövidebb változatra megadott engedély értelmében a TV2-nek mégis csak lehetősége nyílt arra, hogy ebből az interjúból egy rövidebb részletet – a beharangozóban elhangzottaknak megfelelően – nyilvánosságra hozzon.

Ugyanakkor az országos parancsnok a teljes nyilatkozatot tartalmazó kazettát el-

küldte a Budapesti Ügyészégi Nyomozó Hivatal vezetőjének.

A TV2-vel kötött szerződés, és a kompromisszumos megoldás az írott és elektronikus sajtóban vitákat indukált, és egyes vélemények már a sajtószabadság veszélyeztetését is felvetették.

– A. Attilát a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetbe történő befogadásának pillanatától a mai napig körülengi a szenzáció, naponta írnak róla az újságok. Több írásos kérelem érkezett interjúkészítésre, forgatásra, fogva tartásának körülményeit bemutató felvételek készítésére, és egyáltalán bármiféle vele kapcsolatos, új információ megszerzésére. Ezen kérelmek döntő többségét a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka, a megfelelő indoklással elutasította.

2000 májusában a TV2-nek – fenntartva a kizárólagos nyilatkozati jogot – A. Attila interjút adott. Következtetésként leszögezhető, hogy a felvett nyersanyagból a TV2 különböző műsorai számára készített anyagok, illetve a promóciós célú „reklámblokkok” szerkesztési elve és maga a kivitelezés sem felelt meg a műsorkészítők eredeti – a BVOP-nak tett – ígéretének és szándékának. A „kreált sztár” dicsőfénye és a szenzáció maga alá gyűrte az eredeti elképzelést: hiteles képet adni a „whiskys rablóról”.

A közeljövőben a közvélemény befolyásolására alkalmas hasonló jellegű műsorok elkészítéséhez a büntetés-végrehajtás vezetésének nem célszerű hozzájárulni.

– M. Marinko, K. Péter és L. József fogvatartottakkal kapcsolatosan folyamatosan érkeztek és érkeznek kérelmek az írott és elektronikus sajtótól, ám a fogvatartottak írásos nyilatkozatot tettek arról, hogy elzárkóznak a sajtótól és a nyilvánosságától.

– N. István fogvatartottal kapcsolatban szóbeli megkeresés többször előfordult, de

fogva tartása ideje alatt nem kívánt nyilatkozni egyik médiumnak sem. Három hónapos szabadlábra helyezése alatt viszont több sajtóorgánumnak is nyilatkozott.

Összességében megállapítható, hogy az 1999. évben történt események is döntően közrejátszottak abban, hogy a büntetés-végrehajtás szervezete a nyilvánosság, s ezáltal természetesen a média érdeklődésének középpontjába került. A sajtókérelmek száma az elmúlt évekhez képest növekvő tendenciát mutat, az elektronikus sajtóorgánumok közül főként a kereskedelmi televízióktól érkezik a legtöbb megkeresés. A napi híversenyben a híradók és az egyre szaporodó bűnügyi, jogi, igazságszolgáltatási témájú magazinműsorok arra törekednek, hogy naprakészek legyenek a büntetés-végrehajtás szervezeteinek mindennapjairól. Informálódni szeretnének a belső szervezeti eseményekről is – csakúgy mint a fogvatartottakról –, ám a tapasztalatok szerint sajnos a negatív hír jelenti a szenzációt.

Megfigyelhető, hogy az esetek feldolgozásakor egyre gyakrabban domborodik ki „az ember”; a fogvatartott bemutatása emberi létében, gondolataival, érzelmeivel. Tehát a bűncselekmény, maga a tett amiért az interjúalanyt szabadságvesztésre ítélték, sok esetben másodlagos szerepet kap a témafeldolgozás során.

Ugyanakkor az 1999-es év fogvatartotti nyilatkozatainak egy része alkalmas volt arra, hogy különböző politikai irányzatok, pártok a politikai küzdelem eszközeként alkalmazzhassák. Tapasztalható volt az is, hogy egyes ügyvédek a közvéleményt a médiumokon keresztül próbálták szembeállítani a nyomozó hatóságokkal, az ügyészi, büntetés-végrehajtási, bírói szervekkel. Ezzel céljuk az volt, hogy nyomást gyakoroljanak a fent említett szervekre védenek érdekében. (Lásd a lábjegyzetben.)

A Sajtó- és Kommunikációs Önálló Osztály eddigi és jövőbeni tevékenysége során kiemelt feladat a BVOP sajtótermékeinek szerkesztése, kivitelezése.

A *BörtönÚjság* tartalmi és formai elemei megváltoztak, a tízezres példányszám ötezerre csökkent, november óta a váci DUNA-MIX Kft. nyomdájában készül. 1999. november 5-én jelent meg az új *BörtönÚjság*. Méretét tekintve (B/4-es méret, 16 oldal) nagyobb, fekete-fehér kivitelű, lapszerkezetében pedig a bulvárlapokhoz hasonló tördeléssel, „lazább” szerkezetű formában jelentkezik. Az új *BörtönÚjság* tartalmi fő irányelve, hogy kizárólag a fogvatartottakhoz szól, utcai terjesztése megszűnt, postai úton megrendelhető. Olyan témákkal foglalkozik, amely a fogvatartottakat érdekli, mindennapjaikról szól, az általuk feltett kérdésekre ad választ. Stilisztikája és retorikája az egyszerű, jól érthető, némelykor magyarázó elemeket is tartalmazó megfogalmazásra és nyelvhasználatra törekszik. A lapszerkezet kívánalmainak megfelelően az oldalakon sok kis, rövid írás található, fotókkal, karikatúrákkal illusztrálva, rejtvényekkel kiegészítve. A lap célja, hogy hasznos olvasnivalót adjon a fogvatartottak kezébe. A lap a mindennapi eseményekről, történésekről ad számukra információt (kül- és belpolitikai események, színes, rövid híryananyagok). Fontos szerepet kapnak az intézeti eseményekről szóló beszámolók, a fogvatartottakat érintő rendezvényekről készült tudósítások, maga a „börtönvilág”. A lelki gondozás, a humor és a sport, játékos feladványok.

A *Börtönügyi Szemle* a már megszokott módon negyedévenként megjelenő folyóirat, egyben olyan színvonalú szakmai anyagok gyűjteménye is, amely az évek során már kivívta magának az elismerést, s munkánk célja, hogy ezt továbbra is megőrizzük.

A személyi állományhoz szóló *Hírlevelet* ismét negyedéves rendszerességgel tervezzük megjelentetni. Az állomány tagjait érintő legfontosabb híradások, közérdekű információk, az állományt leginkább foglalkoztató kérdések, vezetői döntések és iránymutatások megismertetése a fő cél.

Eddigi eredményeink összegzéseként megállapítható:

- napi kapcsolatunk van az országos napi- és hetilapok képviselőivel, a televíziós- és rádiócsatornák hírműsoraival, bűnügyi magazinjaival és a hírügynökségekkel;

- rendszeres sajtófigyelés folyik, a büntetés-végrehajtást érintő televíziós anyagok, riportok, interjúk felvételeit rögzítjük és archiváljuk;

- rendkívüli eseményekkor azonnali sajtóközleményben tájékoztatjuk a hírügynökségeket és a sajtó érdeklődő képviselőit;

Hatékony stratégiánk kialakításának alappillére: a büntetés-végrehajtás sajtó- és kommunikációs tevékenységének és PR-kapcsolatainak tudatos, megtervezett összekapcsolása és összehangolása. A belső kommunikációt megfelelően működtetve és annak előnyeit kihasználva kell célirányossá tenni a külső kommunikációt.

Cél: *a hiteles, pontos és gyors tájékoztatás*. Nem eseménykövető kommunikációt kell folytatnunk, hanem az események elébe kell mennünk; be kell számolnunk a sikerek és eredmények mellett kudarcainkról is.

Fontos testületünk szakmai hitelének megőrzése, a büntetés-végrehajtási szakma megismertetése és társadalmi elismertségének javítása. A büntetés-végrehajtás fejlesztési koncepciójában első helyen szerepel a személyi állomány helyzetének javítása. A tömegkommunikáció eszközeivel jelentős lépéseket tehetünk ennek érde-

kében. A nyilvánosságot tájékoztathatjuk arról, hogy milyen lehetőségeket teremtünk állományunk tagjainak, milyen eredményeket értünk el, felhívhatjuk a figyelmüket szakmánk szépségeire, ugyanakkor eloszthatóak azok a téves elképzelések, negatív sztereotípiák, amelyek az emberek szemében a büntetés-végrehajtási szervezetet, a börtönvilágot „körüllengik”.

A jövőben feladatunk lesz több, a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló ismeretterjesztő- és referenciaanyag összeállítása. A magyar büntetés-végrehajtás helyzetét bemutató film elkészítését ter-

vezük magyar és idegen nyelven, illetve tájékoztató füzetek, kiadványok megjelenítését, melyek bemutatják múltunkat-jelenünket, őrzik a büntetés-végrehajtás hagyományait és segítik annak szakmai fejlődését.

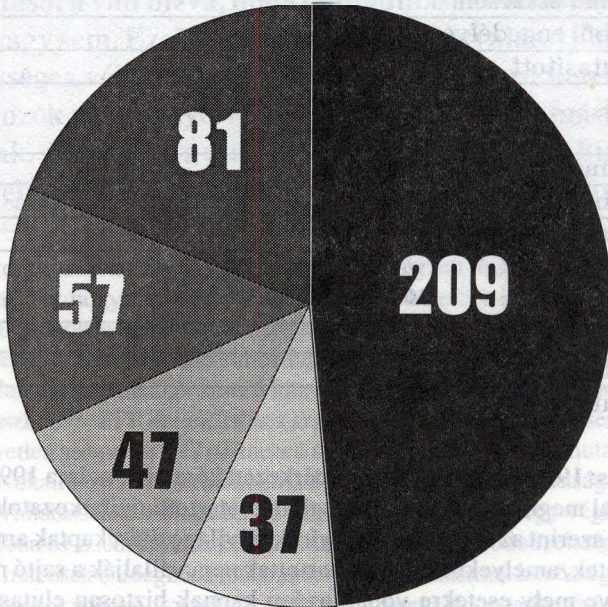
Mindezen elvek tekintetében tartom hangsúlyosnak, hogy – ezzel a büntetés-végrehajtás fejlesztési koncepciójának megvalósulását is előmozdítva – aktív „mozgatórugói” és ne csak mellékszeplői legyünk a társadalmi környezetünkben zajló tömegkommunikációnak.

Bujáki Ildikó

1. számú melléklet

A Büntetés-végrehajtás országos parancsnokához érkezett sajtókérelmek 2000. január–május 31-ig

Összesen beérkezett kérelem: 431 db

- Fogvatartottak nyilatkozatai (209 db kérelem)
- Adott intézetet érintő kérelmek (forgatás, parancsnoki nyilatkozatok: 57 db)
- Információgyűjtés, adatok (statisztikák a bv-i szervekről: 47 db)
- Intézetlátogatási kérelem (37 db)
- Egyéb (81 db)

**A Bv-hez érkezett kérelmek
a fogvatartottak sajtónyilatkozataira vonatkozóan
1996–2000****1996. év**

Kérelmek száma összesen:	189 eset
Ebből engedélyezett	147 eset
Elutasított	42 eset

1997. év

Kérelmek száma összesen:	402 eset
Ebből engedélyezett	187 eset
Elutasított	221 eset

1998. év*

Kérelmek száma összesen:	650 eset
Ebből engedélyezett	552 eset
Elutasított	85 eset

1999. év

Kérelmek száma összesen:	954 eset
Ebből engedélyezett	407 eset
Elutasított	547 eset

2000. május 31-ig

Kérelmek száma összesen:	209 eset
Ebből engedélyezett	145 eset
Elutasított	64 eset

*Megjegyzés: 1998-ban az összesen beérkezett kérelmek száma 1997-hez képest mintegy 39%-kal megnövekedett (nem csak fogvatartotti nyilatkozatok). A korábbi évek gyakorlata szerint az érdeklődő újságírók felvilágosítást kaptak arról, hogy melyek azok az esetek, amelyekben a fogvatartottak nem vállalják a sajtó részére a nyilatkozatot, illetve mely esetekre vonatkozóan kapnak biztosan elutasító választ a büntetés-végrehajtástól. Így a sajtó részéről már csak az „esélyesnek tűnő” kérelmek érkeztek be, s a számadatok tükrében látható, hogy ezeknek mintegy 80-85%-a engedélyezésre is került. Tehát pontosan nem mutatható ki, hogy hány kezdeményezés jelentkezett a büntetés-végrehajtási szervezet felé 1999. augusztusát megelőző időszakban.

Az elfelejtett tudomány

Töprengés a kriminálpedagógia időszerűségéről

A rádióban, televízióban több riportban büntetőjogászok, ügyvédek, bírák beszélgettek a szabadságvesztés-büntetésről, a börtönök szerepéről, a szabadságvesztés időtartama alatt adódó feladatokról. Ezekben többször elhangzott a fogvatartottak nevelhetőségével kapcsolatban, hogy idealisztikus célról van szó, melynek nincs realitása, drága és felesleges próbálkozás. Hallani lehetett olyan véleményt is, hogy nincs lehetőség a bűnelkövető befolyásolására, csak az ő belátására van bízva, hogy szabadulása után ismétetlen bűnözni fog-e vagy sem. Ezekből a műsorokból egy valami hiányzott: a nagyon egységes véleményekkel szemben elhangzó kétely. A börtönben dolgozók véleménye. Azoké, akik nevelőként mást, és másképpen látnak. Akik ezzel a már-már hivatalosnak tűnő büntetőjogi véleménnyel szemben tapasztalataik alapján mást állítanak.

Mi indokolja a szabadságvesztés-büntetés alatt végzett munka lecsupaszítására való törekvést? Mi az oka, hogy az elementáris ellenállással szemben is eredményt felmutató pedagógiai próbálkozások, a humánus kiűzetése olyan nagy energiával folyik? Valószínűleg a könnyebb ellenállás irányába való elmozdulást érzékelhetjük ebben.

Nehéz a laikus és bűnbakot kereső közvéleménnyel szemben a pedagógiai aprómunka nyűgeivel küszködve a PR-munkára és a szakmai érdekek érvényesítésére összpontosítani. Nehéz az egyetlen szempontból értelmezett statisztikákkal vitázva rámutatni a szerény eredmények valós okaira. Nehéz a sematizmussal, a félreértelmezett gazdasági racionalizmussal, a szakmai rövidlátással szembeszállni. S végül szinte lehetetlen egy végletekig elszegényített, létszámában és szakmai önértékében minimálisra zsugorodott, elszigetelt, megszállottságból, vagy már csak beidegződésből munkáját végző szakmai közösséggel eredményt felmutatni. Szükséges volna a tisztánlátás érdekében, a nevelés, nevelhetőség reális lehetőségének felmérése érdekében a pedagógia képviselőit is bevonni a vitákba, a már-már hivatalosnak tűnőtől eltérő vélemények képviselőit is megszólaltatni a nyilvános eszmecsere során.

A bűnügyi tudományok között a bűnelkövetőkkel, a kriminálisan veszélyeztetettekkel foglalkozó tudomány, a kriminálpedagógia azonban Csipkerózsika-álmát alussza. Nemcsak hazánkban, de a környező európai államokban is fokozatosan kikerült az élő, alkalmazott tu-

dományok köréből. A nagy elődök, *Pestalozzi, Kármán Elemér* gondolatai azonban máig élnek és hatnak, alkalmat adva a bűnözés alakulásának megfelelő aktuális problémákra.

A vita alapvetően a kriminológia, a büntetőjog, illetve a pedagógia elsőbbsége, valamint a fő feladatok meghatározása körül folyik. Ezek az alapkérdések indukálják a további vitapontokat: mely személyi kört érint a kriminálpedagógia, meddig terjed a hatóköre, hol van a kriminálpedagógiai beavatkozás létjogosultsága stb.

Nagyon fontos, mondhatni meghatározó, hogy a szaktekintélyektől mit idézünk, a klasszikusoknak mely gondolatait, állásfoglalásait vesszük kölcsön. Egy magát pedagógusnak tekintő számára talán megengedhető, hogy Kármán Elemértől az alábbi kijelentést idézze: „*Nem új gondolat, hogy az erkölcsi eltévelyedés és bűnözés leghathatósabb ellenszere a nevelés.*”¹

Ezzel a gondolattal talán elejét lehet venni az antiszociális személyiségfejlődés miatt a bűncselekmény elkövetésének lehetősége által veszélyeztetettek, a bűnelkövetők és a bűnöző életmódot folytatók nevelésével kapcsolatos vitának. Felfogásom szerint amikor a bűnözés megelőzéséről, a bűnözés elleni küzdelemről van szó, nem az egyes szakmák, teóriák képviselőinek egymás ellen feszüléséről, a rivalizálásról, a primátusokról kell vitatkozni, hanem inkább a lehetőségekről, a felfedezett, de meg nem valósított megoldásokról, az előtűnik tomyosuló feladatok megoldásáról kellene megegyezni. Annál is inkább, mert a bűnözés kutatói azt vallják, hogy annak okai multifaktorálisak. A környezeti ártalmak okozta hibás szocializáció és a környezeti feltételek kedvezőtlen konstellációjának következménye az egyén bűnelkövetővé válása. Ha az egyéni fejlődésre ható szerkeázó feltételrendszerek bonyolult viszonyaiban kell keresnünk az okokat és a megoldás lehetőségeit, akkor olyan tudomány segítségére van szükség ebben a kontextusban, melyről szintén Kármán Elemér azt írja: „*A kriminálpedagógia két tudomány: a kriminológia és a pedagógia határán keresi az összeköttetést*”². Azaz tárgya a bűnelkövetőnek, mint egyénnek a vizsgálata, a bűnnek, mint társadalmi jelenségnek az elemzése, valamint annak a – társadalmi – környezetnek a vizsgálata, mely hatáselemeivel hozzájárult a bűncselekmény létrejöttéhez. Másrészt – és ez a pedagógiai aspektus lényege – az egyénre ható tudatos befolyásolás lehetőségét, feltételeit, módszereit kutatja, mely alkalmas, hogy a bűncselekmény kialakulását megelőzze, vagy a bűnisméltést megakadályozza. Specifikumát az jelenti, hogy a személyiség tudatos és aktív befolyásolásának lehetőségét vizsgálja, melyhez szükséges az adott személyiség, a személyiség és környezete viszonyának, összhangjának ismerete, s mindazon tényezők és folyamatok ismerete, melyek az inadaptáció okaiként szóba jöhetnek.²

Ismételten Kármán Elemérről hivatkozva azt kell mondanunk, hogy „*A kriminálpedagógiának, mint tudománynak nincs világos, céltudatos alapvetése, nincs meg az összegyűjtött, különböző tapasztalatok rendszerezése, de nincs a kriminálpedagógia gyakorlatában sem semmiféle megállapított módszer, amelyről biztosan állíthatjuk, hogy azzal az elzüllött, erkölcsileg romlott és kriminális gyermekeket tényleg és eredménnyel erkölcsös életre lehet és kell téríteni.*”³

Természetesen a húszas évektől számos dolog történt a kriminológiában, a büntetőjogban, a pedagógiában, pszichológiában, s mindazon tudományokban, melyek valamilyen formában kötődnek a kriminalitással, bűnözéssel, a bűnüldözéssel és megelőzéssel kapcsolatos ismeretek feltárásához, feldolgozásához, gyakorlati alkalmazásához.

A kriminálpedagógia fogalma

A megalapozott definíció azonban olyan máig vitatott kérdések tisztázását igényli, mint például azt, hogy meddig terjed a kriminálpedagógia hatóköre, melyek főbb feladatai, mely személyi körre terjed a hatása, milyen intézményrendszerben, milyen feltételekkel és módszerekkel dolgozhat. Az is kérdéses, hogy két vagy több tudomány határmezsgyéjén melyik tudomány primátusa, és milyen módon érvényesül az 1974-ben megjelent tanárképző főiskolai jegyzet által „új tudományos diszciplinának” nevezett területen.

Pál László szerint a kriminálpedagógia kialakulásának alapja a pedagógia és a jog reneszánszkorai megújodása, s ennek nyomán a büntetés-végrehajtás belső szükséglete: a szabadságvesztés-büntetés gyakorlata, kezelési technikái, a végrehajtás speciális eljárásai igényelték a tapasztalatok tudományos elemzését, rendszerezését, általánosítását, mely a kriminálpedagógia alapvető feladatává vált.⁴ A tudomány akciórádiusza a börtön faláig terjed, azon túl csak esetleges, a börtönügy és a társadalom viszonya határozza meg. E felfogásból az következik, hogy a kriminálpedagógia a szabadságvesztésre ítélt fiatal, fiatal felnőtt, illetve felnőtt korú népességre irányul, s intézménye a büntetés-végrehajtási intézet, a börtön. Ez a megközelítés élesen eltér a Kármán-féle definíciótól, aki a zuillésnek indult, és bűnös gyerekek nevelését tartotta a kriminálpedagógia fő feladatának. Kiindulópontja a pedagógia és a kriminológia kapcsolódása.

Csak mellékesen jegyzem meg, hogy a felfogásbeli különbségek az eltérő elnevezésben is megjelennek. A kriminálpedagógia a már többször idézett Kármánnál, illetve Szabó Andrásnál vagy éppen Szöllősi Oszkárnál használatos. Finkey Ferenc *bűnügyi neveléstan*nak, Németh Lajos és Szentirmai Jánosné 1956-ban megjelent tankönyvükben *büntettek neveléstanának* nevezik. De találkozunk a nemzetközi szakirodalomban *penitentiárius pedagógia* vagy *börtönpedagógia* elnevezéssel, mely utal a büntetéssel összekapcsolt feladatra, illetve a tevékenység színhelyére.

A kriminálpedagógia interdiszciplináris, ami azt jelenti, hogy két vagy több tudomány határán helyezkedik el, s úgy tűnik, ezen belül ellentétpárt képez a pedagógia és a büntetőjogi büntetés. Amennyiben a büntetés kizárólagos célja a megtorlás, úgy a nevelésnek nem sok lehetőség jut sajátos módszer- és eszközrendszerének érvényesítésére. Abban az esetben azonban, ha a szabadságvesztés-büntetést, mint a szabadulást követő civil életre való felkészülést, mint a társadalmi elvárásoknak való sikeresebb megfelelést, illetve ennek elősegítését tekintjük, úgy a nevelés és a büntetés nem egymásnak feszülő, egymás eredményességét romboló törekvések alapja lesz, hanem egymás kiegészítői, „...a büntetést csupán eszköznek vesszük arra, hogy mint tettének következménye a bűnöst javítsa: nevelő eljárás tehát minden bírói ítékezés.”⁵

Talán még szemléletesebb a pedagógia dominanciája, ha a kriminálpedagógia kármáni megközelítéséből indulunk ki. Kármán olyan komplex hatásrendszerrel gondolkodik, melyben az orvos, a pedagógus, a pszichológus, a gyógypedagógus és a patronáló szervezetek képviselői együtt képezik a hatásrendszernek azt a személyi körét, mely hatásos befolyást gyakorol a fiatalokra. Ebben a körben kiemelt szerep jut a bírácoknak, akiket Kármán kriminálpedagógusnak tekintett. A fiatalok bíróságát pedig a kriminálpedagógia legfontosabb intézményének, melyet át kell alakítani pedagógiai fórummá, s megtölteni pedagógiai tartalommal.

További kérdés a kriminálpedagógia hatóköre, vagyis az a személyi kör, melyre a kriminálpedagógia vonatkozik, akikre közvetlenül hat. Az eddigiekből következik, hogy a szabadságvesztés-büntetésre ítélték e körbe tartoznak. Kármánra hivatkozva ide tartoznak mindazok a gyermek, illetve fiatalkorúak is, akik – szavaival élve – erkölcsileg megtévedtek, züllesztésnek indultak, bűnt követtek el. Eszerint életkortól függetlenül a bűnt elkövetettek és a kriminálisan veszélyeztetettek tartoznak azok közé, akikre a kriminálpedagógia irányul. Ez utóbbi – veszélyeztetett – kategória meghatározása okoz további problémát.

Vannak szakemberek, akik szerint a veszélyeztetettség önmagában nem indokol kriminálpedagógiai beavatkozást, mivel ez stigmatizációt eredményez, s inkább nehezíti, mint segíti az egyén társadalmi adaptációját. Ezért azt ajánlják, hogy pontosan meg kell húzni azt a határt – például a kriminális cselekmény elkövetése –, amitől valaki bekerül a kriminálpedagógia hatókörébe. Nyilvánvaló, hogy e felfogás képviselői a kriminálpedagógus munkáját demonstratív, széles adminisztratív eszközrendszerrel működő, direkt módon operáló tevékenységnek tekintik.

Az elmúlt évtizedekben a kriminálpedagógia csak a kriminológusok és büntetőjogászok felfogásában élt, s a gyakorlatban, a zártintézeti nevelés során csak elemei voltak fellelhetők. Hazánkban a hatvanas évek végétől a büntetés-végrehajtási intézetekben alakuló nevelési szakszolgálatok szerény elméleti támogatással próbálkoztak a fogvatartottak nevelésével, átnevelésével. Tevékenységüket azonban bizalmatlanság vette körül, s a biztonsági, illetve az elítéltek munkáltatásából származó gazdasági érdekek korlátoztak minden pedagógiai próbálkozást. A *naiv pedagógiai optimizmus*⁶ nem kizárólag a nevelés maximális hatékonyságába, eredményességébe vetett hitet jelentette, sokkal inkább arra a naivitásra vonatkozik, hogy egy idegen, elutasító közegben egy nevelő egyedül, elszigetelten, 80-200 főnyi elítéltet számláló csoportban, meghatározott idő alatt megvalósíthatja-e a végső célt, és ennek köszönhetően az elítéltek többsége úgy érkezik a szabadulás pillanatához, hogy tökéletes belső meggyőződéssel vallja a bűn elkerülését, s rendelkezik mindazon feltételekkel, melyek biztosítják a bűn ismételt elkövetésének elkerülését.

Valószínűleg a praxis más területein is hasonló kívánalmak és feltételek között folyt, folyik a munka. A fiatalkorúak nevelőintézetei a hatvanas évek végétől átkerültek a gyermekvédelem intézményrendszerébe, míg a fiatalkorúak börtöne és fogháza a büntetés-végrehajtás intézményrendszerének része maradt. E kétfajta zárt intézet az eltérő főhatósági hovatartozás ellenére is számos rokon vonást mutat. A kármáni felfogás szinte teljesen megszakadt, s csupán a gyógypedagógia örökölte át a fiatalkorúak zártintézeti nevelésének kérdéseit. A büntetés-végrehajtási intézetekben dolgozó nevelők elszigetelten, csekély elméleti támogatással, kedvezőtlen feltételek között próbálták a szakmai kihívásoknak eleget tenni.

Ennyi bizonytalanság, a vitatott elvek és az enyhén szólva kedvezőtlen feltételek ellenére kellene megpróbálni legalább vázlatosan meghatározni a kriminálpedagógia főbb feladatait.

A megelőzés, mint pedagógiai feladat

Amennyiben elfogadjuk Kármán megközelítését, úgy a megelőzés, a prevenció mindenképp beletartozik a kriminálpedagógia feladatkörébe.

Volentics Anna azt írja, hogy az *inadaptáció reverzibilis folyamat*, s bármely szakaszában megfelelő módon beavatkozva megállítható, visszafordítható.⁷ Nem mindegy azonban,

hogy mikor, melyik szakaszban fedezzük fel a kriminális veszélyeztetettséget, milyen stádiumban és milyen eszközrendszerrel tudunk beavatkozni. Ha csak egy nagyon praktikus szempont mentén vizsgáljuk a kérdést, nevezetesen a költségek oldaláról, nyilvánvaló, hogy gyermekkorban egy jól működő családvédelmi rendszer, egy hatékony nevelési tanácsadó, vagy egy figyelmes pedagógus lényegesen olcsóbb, mint néhány év múlva egy bűncselekmény vagy bűncselekmény-sorozat felderítése, a bírósági procedúra és a többéves szabadságvesztés-büntetés.

Kevésbé optimista felfogást vall *Bagdi Emőke*, aki elsősorban angol és amerikai kutató-sokra hivatkozva vallja, hogy a születést követő időszak történései az egyén életében hosszú távon meghatározóak. A szenzitív időszakban bekövetkező szülői, nevelési hibák nem pótolható hiányokat eredményeznek a személyiség fejlődésében, melyek későbbi élete során sérülékenyebbé teszik az egyént.⁸

Kétségtelen, hogy a hibás személyiségfejlődés megelőzése, feltételei kialakulásának elhárítása a megelőzés feladata. A megelőzés a leggazdaságosabb és a leghatékonyabb. Kérdés, hogy akkor miért nem ide összpontosítja a felelős állam a legnagyobb szellemi és anyagi erőforrásokat. Prevenció minden olyan tevékenység, amely egy adott jelenség adott népcsoporton belüli megjelenését és megnyilvánulásának megelőzését célozza. A prevenció jelentőségét jól érzékelteti, hogy az ENSZ kiemelten foglalkozik azon társadalmilag veszélyes jelenségekkel, melyek ellen nemzetek feletti szervezetséggel szükséges fellépni az eredményesség érdekében. Ezek között szerepel a bűnözés terjedése, az olyan, társadalmilag káros jelenségek terjedése, melyek auto- és heterodestruktív magatartásmódok felszínre kerülésével alapvető egyensúlybeli zavarokhoz és összeütközésekhez vezetnek a társadalom különböző komponensei között, az olyan veszélyes fiatalkori magatartások, amelyek magatartásbeli devianciát eredményezhetnek olyan fiatalkori életvitelek elterjedésén keresztül, amelyek törvényenkívüliséghez és erőszakhoz vagy toxikus anyagoktól való függéshez vezethetnek, de ide sorolandók a kábítószerrel való visszaélés magatartásformái is.⁹

A bűnmegelőzés az általános prevención belül olyan sajátos terep, melyben a gyermekkortól a nevelés különböző intézményeinek tevékenységi színvonala éppúgy szerepet játszik, mint a társadalom gazdasági, szociális és kulturális jellemzői. Aktív szerepet kapnak a büntető igazságszolgáltatás intézményei, továbbá minden olyan társadalmi szerveződés, csoport, melynek tagjai szerepet vállalnak e tevékenységben. Közöttük azonban szoros együttműködési, kölcsönhatási viszonyok uralkodnak. A társadalom intézményei tevékenységük jellegének megfelelően a megelőzés elsődleges, másodlagos vagy harmadlagos tartományában jutnak domináns szerephez.

Az elsődleges prevenció az egész népességre vonatkozik, s a megelőzendő jelenség okainak megszüntetésére irányul. Tehát a legszélesebb szakmai és laikus kör közvetlen feladatot kap.

A másodlagos prevenció a népesség egyes, a megelőzendő jelenség által veszélyeztetett csoportjaira irányul. Tehát kijelöli azokat a csoportokat, melyek például a bűnözéssel összefüggésben veszélyeztetettek vagy preferáltak. Ilyen csoport például a gyermekkorúaké, akik a büntetethetőségi életkor alatt vonzóak bizonyos bűncselekmény-típusok elkövetői körében, vagy a fiataloké, akik egyre nagyobb arányban szerepelnek a bűnözési statisztikában, bűncselekményeik egyre súlyosabbak, brutálisabbak. Stratégiai szempontból megítélésükben mégis az játszik fontosabb szerepet, hogy ők tekinthetők a későbbi felnőttkori bűnözés utánpótlásának.

A *harmadlagos prevenció* elsősorban gondozást jelent olyan értelemben, hogy olyan egyénekre irányul, akiknek a visszaesését jó lenne elkerülni. Ez esetben a közvetlen feladatok azonosak a klasszikus utógondozói tevékenységgel, de mondhatnánk azt is, hogy az utógondozás megszervezése tulajdonképpen harmadlagos prevenció.

Az ENSZ prevenciós stratégiáját feldolgozó UNICRI egy tanulmányban olyan módszereket és eszközöket ajánl, melyek többek között a kriminálpedagógusi tevékenység, feladatkör alapját képezhetik. Akár a veszély felmérése, akár az elért eredmények értékelése – melyeket alaposan elemez a tanulmány –, különösen pedig a felmérés és értékelés között elvégzendő, kevésbé részletesen taglalt konkrét prevenciós feladatok jól illeszkednek a felfogásom szerint a kliensek befolyásolására, segítésére irányuló kriminálpedagógiai programba.

Vitatott, hogy *alkoholisták* vagy *drogfüggők* a prevenció oldaláról a kriminálpedagógia hatókörébe sorolhatók-e vagy sem. Az azonban nem vitatható, hogy az alkoholista és drogos, mint kategória közel áll a kriminalitáshoz, akár mint potenciális áldozat, akár mint lehetséges elkövető. Az alkohollal, droggal való élés/visszaélés megítélése koronként, társadalmanként, kultúránként nagyon eltérő. A viszonyulás, a kialakult szokások törvényekben, jogszabályokban fogalmazódnak meg. Az európai kultúra bizonyos korlátozó-sokkal engedi az alkoholfogyasztást (például: nem szabad alkoholfogyasztást követően gépkocsit vezetni), a drogfogyasztással szemben azonban teljes tilalmat rendel.

Hasonlóan vitatott kategória a *fogyatékosoké*. A megelőző évtizedekben számtalan vizsgálat folyt a fogyatékoság és a bűnözés összefüggéseivel kapcsolatban, elsősorban a fiatalokú bűnelkövetők körében. Alapvetően két kérdésben mutatkozik bizonytalanság: egyrészt a fogyatékoság definiálásában és kriminogén tényezőként való értékelésében, másrészt, ami az előzőből következik, a bűnelkövetők között a fogyatékosok arányának becslésében.

„Az értelem átfogó jellegéből adódóan az emberi személyiségfejlődést határozza meg, ezért károsodása kihat a személyiség egészére, befolyásolja az alkalmazkodási készség kialakulását, az érzelmi, erkölcsi élet fejlődését, megnyilvánul az önálló életvezetés nehezítettségében, következtetlenségében.”¹⁰ Az elítéltek körében végzett vizsgálatok eredményei arra intenek, hogy differenciáltabb, árnyaltabb megközelítést kell alkalmaznunk, mivel jelentős számban fordulnak elő neurotikusok, pszichopáták, kriminális személyiségzavarosok. Körükben a személyiségzavar nemcsak a bűnelkövetésben játszott szerepet, hanem a „börtönbeli élet során is állandó gondot okoz és rontja társadalmi rehabilitációjuk prognózisát.”¹¹ A fogyatékosok szerepe a megelőzésben azért is kiemelt figyelmet, törődést igényelne, mert általában nem kezdeményezők, szervezők. Sokkal inkább alárendelt, végrehajtó, együttműködő szerepet töltenek be. Az esetek többségében a környezetük által vezérelve követnek el bűncselekményt, vagy segítő részesei a jogsértő magatartásnak.

A megelőzés időzítése sem közömbös. Az értelmi fogyatékosoknál a kriminális aktivitás – többségében – már gyermekkorban elkezdődik, serdülőkorban fokozottan jelentkezik.¹² A bűnelkövetők között arányuk jelentősnek mondható, bár az adatok becsltek és a különböző szerzők írásai szerint erősen szórtak. Egy, a Fiaalkorúak Börtöne és Fogházában végzett vizsgálat szerint a fogvatartottak 18,5 százaléka volt debilis. Popper szerint a bűnelkövetők 15-20 százaléka értelmi fejlődésében retardált, illetve a debilitás valamilyen szintjén fogyatékos.¹³

A korrekció esélye

Ki állítaná ma már, hogy a tolvajt, a csalót, a rablót halálra kell ítélni, esetleg kezét levágni, azaz a fogat fogért, szemet szemért elvét szükséges alkalmazni a büntetésben. Ha valaki bűncselekményt követ el, amit súlyosnak ítélt meg a társadalom, akkor az elkövetőt szabadságelvonással büntetik. Börtönbe zárják, s azt remélik, ha szabadul, nem követ el újabb bűncselekményt. Mi indokolja ezt az optimista várakozást?

A fogvatartottal sok minden történik még egy viszonylag rövid szabadságvesztés-büntetés alatt is. Felderítik cselekményét, elfogják, vizsgálják, bizonyítják tettét, bíróság elé kerül, közben fogva tartják. Őrizetes, előzetes, nem jogerős stb. stációkat jár be, miközben elszakítják családjától, munkájától, megfosztják mindattól, ami a szabadságot jelenti az ember számára.

Aki először találkozik így a büntető igazságszolgáltatás intézményeivel, annak számára megrázó és megalázó az élmény. Aki viszont megszokott életmódját folytatja hol a börtönben, hol a börtönön kívül, annak minden egyes elítélés, bebörtönzés egy furcsa játszma kezdetét jelenti. Ha akarjuk, ha nem, a rendszer minden eleme, minden mozzanat, minden személy hat a fogvatartottakra, az elítéltekre, a szabadulókra. Befolyásolja viszonyukat, későbbi tetteiket, viselkedésüket, megalapozza szembenállásukat vagy együttműködési készségüket. Szemléltetésül álljon itt Németh Zsolt gondolata a büntető igazságszolgáltatás egyik legelső mozzanatának gyakorlatáról. „A szinte mindig részfeladatot ellátó rendőr nincsen tudatában annak, hogy egy bonyolult rendszer, a büntető igazságszolgáltatás része, mégpedig a nagyon kritikus első vonalban, ahol aktivitása vagy mulasztása meghatározó az egész rendszer racionális működésére és végeredményére nézve. És nem csupán kriminalisztikai értelemben roppant jelentőségű az első lépések szakszerűsége és lelkiismeretes végrehajtása, de sokkal tágabban és rejtettebben is. Például a rendőr, amikor a közterületen felügyelet nélkül csavargó gyermeket bekíséri, és közben durván, hatalmaskodva bánik vele, nem gondol arra, hogy ezzel eleve lehetetlenné teszi a következő fázis szakembereinek munkáját, akiknek meg kell nyerniük a gyermeket az együttműködésre. Ha a fiatalok a felnőtt világ egy ilyen meghatározó jelentőségű képviselőjét, mint a rendőrt, embertelennek és törvénysértőnek látják, valószínűleg örökre rögzül bennük az ellenséges attitűd. Különösen így van ez akkor, amikor a rendőr – kizárólag a maga szemszögéből jogosan – úgy látja, hogy erőfeszítéseit a liberális nevelési módszerek sorra negligálják, és merő pénz- és erőpocsékolás a gyermeket újra és újra bekísérni a nevelőotthonba, mert ott a nyitott kapukat fontos nevelési elvként kezelik, még akkor is, ha néhány gyermek visszaél vele, és előbb távozik az épületből, mint az őt bekísérő rendőr.”¹⁴

Minden személyiségre, így a bűnelkövetőre vagy az elítéltre is, a környezete befolyás gyakorol. Ez független az egyén státuszától, életkorától. Életünk során a minket érő hatások, követelmények, kihívások, elismerések és elmarasztalások következtében változunk. Ha ennek a változásnak az eredménye a megfelelő alkalmazkodás, a követelményeknek való megfelelés, ezáltal a személyes egzisztencia, az elfoglalt státusz erősödése, a társadalmi és egyéni lét harmóniája, akkor az egyént érő környezeti hatások vagy a vakszerencse (ez a ritkább) vagy a tudatos jó szervezés (mondjuk az egyszerűség kedvéért: nevelés) eredményeként úgy alakultak, hogy az adott személyiség sajátosságainak legjobban megfelelő feltételeket alakították ki egyéni lehetőségei maximális kibontakoztatásához. Ellenkező esetben a biológiai

alap és a környezeti feltételek úgy találkoztak, hogy az egyén sorsa kevésbé kedvezően alakult.

Mivel a velünk hozott, öröklött sajátosságok korlátozott mértékben vagy az esetek többségében egyáltalán nem változtathatók, ezért a környezeti feltételeket kell szakszerűen, nagy tudatossággal alakítani, ezáltal befolyásolva, fejlesztve, nevelve az egyént.

Más felfogások képviselői ezzel szemben nagy vehemenciával támadják az elítéltek, elsősorban a felnőtt korúak nevelhetőségét, mintha az elítélt kivételezett helyzetben lenne, rá nem vonatkoznának a generális törvényszerűségek. A legfontosabb indokok között az szerepel, hogy a nevelési program speciálisan képzett szakemberek viszonylag nagy számát igényli, tehát költséges. A ráfordítások nem térülnek meg, azaz a program eredménytelen. Egy költséges és eredménytelen programra pedig szót sem érdemes vesztegetni. A kérdést *Huszár László* a nemzetközi szakirodalom alapján így foglalja össze: *„Kétségtelen, hogy a börtönnel foglalkozó szakmai és társadalomtudományi viták gerincét, legalábbis a világháború utáni időszakot tekintve, az a kérdésfeltevés adja, miszerint a börtönrendszernek feladata-e az (és ha igen, milyen mértékben), hogy a büntetésre ítélt embereket – természetesen pozitív irányban - megváltoztassa. A következő kérdés – ami felmerült, persze, az volt, hogy erre alkalmas-e a börtön intézménye. Továbbá érdemes-e ezt az alapvetően megtorlásra, elrettentésre, izolációra, más megfogalmazás szerint a normalizáló hatalom által gyakorolt felügyeletre kitalált intézmény funkciói közé bevonni az egyén megjavítását, amikor – vélik sokan – ezt a feladatot más társadalmi intézmények hatékonyabban, olcsóbban és kevesebb morális dilemmával tudnák ellátni.”*¹⁵ Hasonló tartalommal, ám sokkal célratörőbben és kíméletlenebbül fogalmazza meg kritikáját a börtönnel szemben *Tulkens*: *„Csődöt mond a büntetés eszközeként; elrettentésként eredménytelen; a társadalom védelme szempontjából eredménytelennek bizonyult; az emberek átalakításaként kudarcot vallott; terápiaként eredménytelen; a társadalmon belüli jó útra térítés és beilleszkedés eszközeként is szűkülöködik eredményben.”*¹⁶

A szakirodalom kissé egyoldalúan a bűnös személyiség megváltoztatását emeli ki. Ezzel szemben a gyakorlatban intenzíven törekednek a személyiség és környezete kapcsolatának alakítására. A hazai viszonyok között is rendszeres gyakorlatnak tekinthető az elítélt és hozzátartozóinak látogatások alkalmával létrejött találkozásainak terápiás jellegű levezetése. A kimondott cél a családtagok bevonása, „kioktatása” arra, hogy az elítéltet hogyan kezeljék, irányítsák, tolerálják, míg szabadságvesztés-büntetését tölti, s hogyan fogadják, ha szabadul. Különösen a fiatalkorú elítéltek egyes kategóriáinál fontos a szülők ilyen jellegű bevonása gyermekük nevelésébe. Gyakran elemi szülői nevelési, bánásmódbeli hibákra derül fény ilyen módon, aminek tudatosítása önmagában is hozzájárulhat a későbbi beilleszkedés sikeréhez.

A kérdés a kritika megfogalmazása után az, hogy melyek lennének a „más társadalmi intézmények”, azokat ki, milyen formában működtetné, milyen forrásokból stb. A nemzetközi gyakorlat azt mutatja, hogy a társadalomnak, a civil szférának a korszerű büntetés-végrehajtási rendszerekben jut szakmai, felügyeleti szerep, azonban a felelősség, a feladat és főleg a finanszírozás állami marad.

Az egyik oldalon tehát ott a kérdés, hogy a kriminálpedagógia egyik nagyon fontos terepe, a börtön alkalmas-e, szakmai megközelítéssel élve a nevelésre, fejlesztésre, a pozitív irányú befolyásolásra. Ha a válasz nemleges, akkor a továbbiakban más intézmé-

nyek ilyen jellegű lehetőségeit kell megvizsgálni. Ismét a szakterület klasszikusaira utalva a nevelőintézetek – ahol árva, csavargó, züllésnek indult stb. gyerekeket, fiatalokat helyeztek el – vagy javítóintézetek tevékenységében kell keresni a kriminálpedagógia lehetőségeit.

Amennyiben a válasz *igen*, vagy a *nem* nem teljesen egyértelmű, akkor azt kell megnézni, hogy az eddig használt eljárások alkalmatlansága, esetleg a szakszemélyzet képzettségi hiányosságai, vagy más feltételbeli tényezők okozzák-e a hatástalanságot.

Sokan az eredménytelenség okát a célok helytelen kijelölésében vélik, s a kérdést úgy fogalmazzák meg, hogy az elítélt morális struktúráját kell-e programszerűen megváltoztatni, vagy elegendő-e a képességekhez, szükségletekhez mért segítség. Kevesebben vannak azok, akik a rendszerszemlélet alapján közelítik meg a problémát, mondván: egy-egy intézmény nem „állít elő” kész, befejezett személyiséget, mely aztán élete során sziklaszilárdan követi társadalmilag legmagasabb rendű eszményeit. A szabaduló elítélt például bármilyen kiváló rehabilitációban részesült is, szabadulása pillanatában sokkal veszélyeztetettebb lehet kriminalitási szempontból, mint bárki más. Ezért a deviánsak, sérültek, veszélyeztetettek, bűnt elkövetettek számára kell olyan sokoldalú, az élet legkülönbözőbb területein felbukkanó támogató, segítő rendszer, melynek működési, szervezési formája változatos, alkalmazkodik a konfliktushoz és a klienshez. Nem merül ki a szociális – anyagi – támogatás bürokratikus adományozásában, hanem tanácsadó, kommunikáló, kapcsolatépítést segítő funkciókat is betölt.

Vannak továbbá olyan apró „zavaró” tényezők az elítéltek nevelésével, nevelhetőségével összefüggésben, melyek tudományos értékkel nem rendelkeznek. Ezek a zárt intézetekben – börtön, javító-nevelő – dolgozó pedagógusok, nevelők gyakorlati munkájuk során szerzett, felhalmozott ismeretei, tapasztalatai. Ezek az átélte, a szubjektum által színezett élmények, szavakkal ki nem fejezhető érzelmek, ráérzések, intuíciók nem foglalhatók rendszerbe, nem írhatók le, könyvből nem tanulhatók. Csak azok tudnak róla, ismerik, akik nap mint nap átéltek munkájuk során gyerekekkel, kamaszokkal, narkósokkal, bűnelkövetőkkel kapcsolatban.

A hivatalnok irányítók, szervezők vagy a kívülálló kutatók számára ezek az „intim” viszonyok, amelyek egymás ismeretéből, megértéséből erednek, s félszavakból, egy pillantásból vagy mozdulatból értelmezhetők, rejtve maradnak. Aki struktúrában gondolkodik, rendszereket, szervezeteket „működtet”, az minden jóhiszeműsége, szakértelme ellenére vak ezeknek a nagyon hatékony személyközi kommunikációs elemeknek a meglátásához, felfogásához.

Az optimista várakozást az a felfogás indokolja tehát, hogy a büntetés időtartama alatt olyan befolyások érhetik az elítéltet, amelyek hozzásegítik, hogy szabadulás után sikeresen beilleszkedjen, pontosabban ne kövessen el újabb bűncselekményt. A büntetés-végrehajtás eszközei között szerepel a nevelés, annak módszerei, eljárásai. A büntetés-végrehajtási és a nevelési célok azonban nem szükségszerűen esnek egybe. A büntetés-végrehajtás célja, hogy ne ismétlődjön meg a bűncselekmény, függetlenül attól, hogy a normakövetésnek mi a motívuma. Félelem a szankcióktól, belső meggyőződés, esetleg a véletlen szerencse, hogy a szabaduló olyan közegbe kerül, mely megóvja az ismételt bűnelkövetéstől.

A pedagógia egy kicsit távolabbra helyezi a célt, és soha nem mond le a személyiség fejlesztéséről, alakításáról. Ez nem valami határtalanul nagy dolog. Csupán arról van szó, hogy

mindenki fejleszthető valamilyen mértékben. Minden ember számára lehet tanítani valami újat, még a fogyatékos is képes bővíteni ismereteit. Rá lehet ébreszteni embereket, akik magukat mihasznának tartották, mert szellemi képességük elmaradt az átlagtól, hogy kézügyességük, mozgástechnikájuk vagy más irányú képességeik jobbak, s ezek kompenzálhatják fogyatékoságukat. Lehet, hogy a személyiség ilyen irányú vagy csekély mértékű tökéletesedése nem vezet el az instrumentális célhoz, ettől még bűnelkövető maradhat az illető. Ám ha csekély mértékben is, de javulnak a beilleszkedési esélyei. Ilyen példákkal a büntetés-végrehajtás bőségesen szolgált eddig is. Mindehhez azonban szükséges, hogy legyenek ott az elítéltek, az intézeti neveltek között azok a szakemberek, akiktől elvárjuk a követelményt támogató, s ezt vállaló nevelést, a pedagógiai munkát. S ha valami csekély kedvező irányú változást eredményez a szabadságvesztés-büntetés és a közben érvényesülő befolyásolás, akkor ez a folyamat ne szakadjon meg a szabadulás pillanatában.

Eredményes utógondozás

Laikusokban, de a szakemberek egy részében is él az a tévhit, miszerint a szabadságvesztés büntetés eredménye a visszaesők számának csökkenése. Ez azt jelenti, hogy a szabadulók számára a jó megismertetése, a bűntudat kiváltása, az erkölcsi nevelés, vagy az individuum, az egyén személyiségének átforgalmazása, esetleg a reintegrációs esélyeket növelő tényezők eredményeként szilárd belső meggyőződésű személyiség kialakítása, aki a társadalmi környezet minden elvárásának megfelel, s a szabadulókat sújtó hátrányok, s a negatív fogadtatás ellenére képes legális módon biztosítani életfeltételeit, nem követ el ismételt bűncselekményt. A tapasztalatok azonban azt bizonyítják, hogy a börtön nem képes ennek a kívánalomnak a teljesítésére. A börtönből szabaduló, a nevelőintézetből kikerülő fiatal jó esetben egy folyamat kezdetén tart, melynek eredménye „mindössze” az a felismerés, hogy a megkezdett bűnözői karrier számára hosszú távon nem kifizetődő, és megtette első lépéseit a szocializációs deficit felszámolására. Ettől azonban a szabadulás pillanatában még sérülékeny, egzisztenciálisan és szociálisan általában bizonytalan, s a megbélyegzettség, a börtönmúlt látható és láthatatlan jelei is gátolják a társadalom intézményeivel, nem büntetett tagjaival való kapcsolatában, akadályozzák a sikeres beilleszkedését. Ebben a helyzetben a család vagy a baráti kör sem képes teljes értékű segítséget nyújtani. Szélesebb körű, társadalmi bázisú és intézményesített rendszerre van szükség a szabadulást követően.

A szerény hazai példák és a nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják, hogy olyan személyek hoznak létre sikeres utógondozói, karitatív szervezetet, akik közelről, belülről ismerik a börtönök világát, az elítéltek problémáit, valós szükségleteit (MEB, Gefahrdetenhilfe, Centri di Servizio Sociale, Monar).

Akik ezekben a szerveződésekben tevékenykednek, azok különböző formában ugyan, de nagyon hasonló attitűddel közvetlen mintát szolgáltatnak a szabadultak számára az együttélésre, a tartalmas (nem hivatali) emberi kapcsolatokra. Közös bennük minden esetben a személyesség, a közvetlen emberi kapcsolat, melyben megfér a bizalom mellett az ellenőrzés, úgy kísérik figyelemmel minden mozdulatát, hogy az az együttlét természetes velejárója. Az önfenntartásra, önellátásra való törekvés, melyben a munkamegosztás, a kooperáció, a közös tevékenység a közösségi lét alapja.

Megfogalmazhatók azok az általános érvényű elvek, amelyek biztosíthatják az utógondozói munka eredményességét, az eddigieknél nagyobb hatékonyságát:

- a. Kapcsolatfelvétel az elítélttel a börtönben, a szabadságvesztés-büntetése tartama alatt.
- b. Szabadulás után lakóközösségekben történő elhelyezés, ami kiküszöböli a családi-/as elhelyezés, együttélés konfliktusait.
- c. Munka, munkaterápia.
- d. Integrált szabadidős programok.
- e. A csoportformák hatékony kihasználása.

Az igazán eredményesen működő utógondozásban részt vevő csoportok, szerveződések minden esetben mint közösségek, baráti, munkatársi kapcsolatban álló emberek jelennek meg az elítéltek előtt. Látszólag mellékes, azonban a kapcsolatokat jelentősen befolyásolhatja, ha az utógondozást végző egyesületek, társaságok, közösségek elintézményesednek. *„A börtönviseltek sokféle intézményben különböző rendelkezéseknek voltak alávetve, amelyek gyakran negatív érzéseket keltettek bennük, ezért az intézmények minden formáját elutasították.”*

17

A következő feltétel, hogy a társadalomban legyenek olyan csoportok, közösségek, amelyekbe be lehet építeni a szabaduló elítélteket, ahol a gondozottnak is megvan a lehetősége, hogy a különböző munkatársak között megtalálja azt a személyt, akivel mélyebb kapcsolatot tud kialakítani. A cél, hogy a szabadultak elsajátítsák a napi munkavégzési készséget, a problémák, konfliktusok nem agresszív módon való megoldásának formáit, a szabadidő hasznos eltöltésének módozatait. Megtapasztalják a támogató emberi kapcsolatokat, s maguk is részesei lehessenek a másik emberért végzett munkának.

Fontos része az utógondozásnak a szociális, anyagi támogatás. Ha azonban erre szűkítjük le a különböző rehabilitációs intézményekből kikerülő utógondozását, akkor az nem feltétlenül tartozik a kriminálpedagógia körébe. Ugyanakkor – mint jelenleg is – nem számíthatunk komoly eredményre. Az utógondozásban is a fő hangsúlyt a befolyásolásra, a jó irányba való terelésre, az emberi kapcsolatok építésére, az önfelkészítő szükségletek erősítésére, a konstruktív életvezetés kialakítására, a nevelésre kell helyezni.

Az utógondozás vagy harmadlagos prevenció megalapozása a szabadságvesztés-büntetés időtartama alatt kezdődik. Azok a kialakuló személyes kapcsolatok, melyek építő, segítő hatásúak lehetnek a szabaduló számára, a börtönévek alatt alakulnak ki, erősödnek meg. Ez ellenkező előjellel is igaz, mikor egykori rabtársak szabadulásuk után segítik egymást, esetleg bűncselekmények közös elkövetésével.

A szabadulás előkészítéséről, az utógondozás megalapozásáról, illetve az ezekkel kapcsolatos feladatokról a börtönben *Helmuth Gonsa* a következő elvi tételeket fogalmazza meg: „az elítéltek valamennyi kategóriájának és típusának biztosítani kell a szabadulásra való felkészülés lehetőségét, a felkészítésnek a lehető leghamarább el kell kezdődnie az elítélt börtönintézetbe történő felvételét követően, a szabadulás előkészítését a kezelési program szerves részévé kell tenni, a szabadlábba helyezés előkészítésének a börtön-büntetés teljes időszakát át kell fognia, a fogva tartás utolsó hónapjaiban különleges figyelmet kell fordítani a külvilági életformára való felkészítésre, a szabadlábba helyezésre felkészítő programokat rendszeresen és módszeresen ellenőrizni, értékelni, s ha szükséges finomítani és javítani kell.”¹⁸

Miért a kriminálpedagógia?

A bűnözés ellen való munkálkodás során birtokába jutottunk azoknak a specifikus ismereteknek, melyek a személyiségben és a társadalmi ellentmondásokban feltárják az okokat és a megelőzés lehetőségeit. Sok olyan lelki, fiziológiai, szociális, társadalmi tényezőt ismerünk, melyek okai lehetnek a deviáns fejlődésnek, a bűnelkövetővé válásnak. Igazán hatékonyak azonban csak akkor lehetünk, ha a bűnelkövetést eredményező bonyolult oksági rendszerrel szemben egy aktív befolyásolást eredményező komplex és jobbító emberi tényezőt mozgósítunk. Lehet laboratóriumi körülmények között alakítani a gondolkodást, számunkra elfogadható, tetsző verbális megnyilvánulásokra késztetni embereket, de hosszú távon meggyőződést és magatartást alakítani csak neveléssel lehet. Az a bűnelkövető válhat tisztességes emberré, aki segítségével, támogatással maga is átéli a tisztesség magatartást. Akkor tartós ez az élmény, ha megtapasztalja, hogy nemcsak a börtönben (javító-nevelő intézetben), és nem csupán a rabnak kell tisztességesnek lennie. S akkor lesz tartósan, meggyőződéssel követendő belső igény a tisztesség, ha mindenki megtapasztalhatja, hogy a társadalomban kifizetődőbb tisztességesnek lenni, mint bűnt elkövetni.

Módos Tamás

Felhasznált irodalom

¹**Kármán Elemér:** *A gyermekek erkölcsi hibái és erkölcsi betegségei.* Tudományos Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1922. 5. old.

²**Kármán Elemér:** i.m. 6. old.

³**Kármán Elemér:** i.m. 6. old.

⁴**Dr. Pál László:** *Nevelés a büntetés-végrehajtásban.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 198. old.

⁵**Kármán Elemér:** i.m. 9. old.

⁶**Lőrincz József:** *A fiatalok szabadságvonással járó büntetőjogi szankcióinak végrehajtása.* Kandidátusi disszertáció. 1993. 252. old.

⁷**Volentics Anna:** *Antiszociális fejlődés-irány – bűnelkövetés.* Gyermek és Ifjúságvédelem, 1991/3-4. sz.

⁸**Bagdi Emőke:** *Az emberi kapcsolatok genesisze.* Bv. pszichológusok szakmai továbbképzésén elhangzott előadás. Siófok, 1986.

⁹**Francesco Bruno:** *Prevenzióról röviden.* A prevenció. UNICRI, Budapest, 1996.

¹⁰**Dr. Mészáros József:** *A fiatalok bűnözés és az értelmi fogyatékosok összefüggéséről.* Gyógypedagógiai Szemle 1985. 2. sz. 129. old.

¹¹**Csetneky László:** *Az értelmi fogyatékosok problémája a kriminálpedagógiában.*

A MAGYE IV. Országos Szakmai Konferenciáján (Gyula, 1975. június 27.) elhangzott előadás. Tanulmányok a felnőtt fogyatékosok nevelése témaköréből II. (Szerk.: Göllesz Viktor) Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 41. old.

¹²**Dr. Mészáros József:** i.m. 133. old.

¹³**Popper Péter:** *A kriminálpszichológia alapkérdései.* Általános rész. Főiskolai jegyzet, Budapest, 1974. 37. old.

¹⁴**Dr. Németh Zsolt:** *Moralizálás a rendőr „sündisznó” autonómiájának következményeiről.* Főiskolai Figyelő, 1996. 3. sz. 15. old.

¹⁵**Huszár László:** *A treatment/nevelés, mint büntetés-végrehajtási funkció.* A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében. Bv. Szakkönyvtár 1997/2. sz. 21. old.

¹⁶**H. Tulkens:** *A kezelés fogalma az Európai Börtön szabályokban.* Büntetés-végrehajtási szakkönyvtár 1990/5.

¹⁷**Friedel Pfeiffer:** *Gefahrdetenilfe Scheideweg, Kézirat, Hückerwagen, 1993.*

¹⁸**Helmuth Gonsa:** *A börtönbüntetés megszervezése, az elítéltek kezelése és felkészítése a szabadulásra.* Büntetés-végrehajtási Tájékoztató 1993/1.

Négy megyében

*Regionális értekezletek a büntetés-
végrehajtási jogalkalmazás köréből*

Az elmúlt évben is voltak – immár hagyományosan – az ügyészség szervezésében regionális tanácskozások, melyeken időszerű jogalkotási, jogalkalmazási, jogértelmezési témák szerepeltek a büntetés-végrehajtás törvényességével összefüggésben. Az értekezletek lebonyolítását 1999-ben Baranya, Fejér, Hajdú-Bihar és Pest megye vállalta. A hozzászólások számára és terjedelmére is figyelemmel csupán az elhangzottak lényegének rövidített formában történő közzétételére van lehetőség. Időközben több olyan jogszabály is megszületett, illetve hatályba lépett, amely az értekezletek időpontjában még kodifikáció alatt állt. E tényre az adott helyeken utal az írás.

A jogszabályi változásokról

A hozzászólások szükségszerűen érintették a bekövetkezett és a tervezett jogszabályi változásokat is. A közelmúltban lezárult a büntetés-végrehajtási jogalkotás egy szakasza, tekintettel arra, hogy befejeződött a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. (Bv. tvr.) 1993. évi XXXII. törvénnyel végrehajtott felülvizsgálatához igazodó végrehajtási szabályok megalkotása. A jogalkotási folyamat azonban ezzel korántsem ért véget, *folyamatban van a gyakorlati tapasztalatokat felhasználó, a nemzetközi kívánalmaknak megfelelő új büntetés-végrehajtási törvény kodifikációja*. Ennek kapcsán olyan átfogó kérdésekre is választ kell találni, mint például a szabadságvesztés-büntetés jelenleginél lényegesen differenciáltabb végrehajtása, a bíróságok profiltszításának megvalósítása, a pártfogó felügyelet intézményrendszerének megújítása. Az új törvény megszületéséig azonban még számos olyan jogszabályi változás történik, amely közvetlenül vagy közvetve hatást gyakorol a büntetés-végrehajtási jogalkalmazás területére is.

1999. március 1-jén lépett hatályba a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. törvény, valamint a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról szóló 1998. évi LXXXVIII. törvény, melyek több rendelkezése is érintette az ügyészség bv. felügyeleti szakági tevékenységét. A lényeges szigorításokat tartalmazó jogszabályi változások a büntetés-végrehajtás területén is lecsapódtak, ami tovább növeli a büntetés-végrehajtási intézetekben tapasztalható zsúfoltságot (átlagosan 150 százalékos telítettség). Az összbüntetésbe foglalás szabályainak változásával, a feltételes szabadság kedvezményének szűkülésével, a hosszabb tartamú szabadságvesztések kiszabásával

párhuzamosan nő a bv. intézetekben a fogvatartottak száma, ami hátrányosan befolyásolja jogi helyzetüket, a fogva tartás rendjét és biztonságát egyaránt. Sajnálatos, hogy a törvényi módosítások több kérdésben nem adtak egyértelmű eligazítást, ami a büntetés-végrehajtás területén már eddig is jogértelmezési gondokat okozott. Különösen igaz ez arra az esetre, amikor az elítélt folyamatosan tölt több különböző végrehajtási fokozatú, össz-büntetésbe nem foglalható szabadságvesztést. Arra nézve ugyanis 1 éven keresztül nem született megfelelő jogszabályi rendelkezés, hogyan bocsátható az elítélt feltételes szabadságra, ha egy újabb, össz-büntetésbe ugyancsak nem foglalható végrehajtandó szabadságvesztés vár még letöltésre. Az országos gyakorlatnak megfelelően a büntetés-végrehajtási intézetek ilyenkor minden esetben előterjesztést tettek a feltételes szabadság esedékessége időpontjában a büntetés-végrehajtási bíróhoz. Eltérő gyakorlat alakult ki azonban a tekintetben, hogy ilyen esetben a bíróság az újabb végrehajtandó szabadságvesztésre tekintettel engedélyezi-e a feltételes szabadságot. Egyes megyékben a bv. bírák – megítélésünk szerint helyeselhetően – arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ilyenkor az újabb szabadságvesztésre tekintettel a büntetés célja nem hatályosulhat a feltételes szabadság engedélyezése esetén. Az ellenkező megoldás azzal a következménnyel járt, hogy az elítélt egyszerre töltött szabadságvesztést és feltételes szabadságot, ami nem tekinthető megnyugtató jogi megoldásnak. A feltételes szabadság engedélyezésekor ugyanis a büntetés-végrehajtási intézet nyomban foganatba vette az újabb végrehajtandó szabadságvesztést, így a büntetés-végrehajtási intézetben eltöltött feltételes szabadság gyakorlatilag nem volt más, mint a szabadságvesztés megfelelő tartamának csökkentése. Figyelemmel arra, hogy a feltételes szabadság jogintézményének célja többek között az elítélt társadalomba való fokozatos visszavezetése, a szabad életbe történő beilleszkedés elősegítése, ezért a bv. intézetben letöltendő feltételes szabadság ellentétben állt ezzel a jogalkotói szándékkal.

A fenti kérdés megnyugtató módon a jogalkalmazás síkján nem volt megoldható, ezért szükségessé vált annak jogszabályi rendezése. A Btk.-t módosító 1999. évi CXX. törvény által a törvénybe beiktatott – és 2000. március 1-jén napján hatályba lépett – 48/A. § értelmében, ha az elítélten szemben több határozott ideig tartó, össz-büntetésbe nem foglalható szabadságvesztést kell végrehajtani és a szabadságvesztések folyamatos végrehajtása során a bíróság az elítéltet bármely szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátotta, a feltételes szabadság mindaddig nem kezdhető meg, amíg az elítélt más szabadságvesztést tölt. Ha az elítéltet a bíróság több szabadságvesztésből bocsátotta feltételes szabadságra, az elítélt azokat egyidejűleg párhuzamosan tölti. Ezek mindegyikénél külön kell vizsgálni, hogy a feltételes szabadság megszüntetésének feltételei fennállnak-e.

Az anyagi jogi szabályozás módosításával egyidejűleg lép hatályba a Bv. tvr. 24/A. §-a. Ennek alapján, ha az elítélten több határozott tartamú össz-büntetésbe nem foglalható szabadságvesztést kell végrehajtani, előbb mindig a legszigorúbb fokozatút, az azonos végrehajtási fokozatban lévő szabadságvesztések közül pedig azt kell végrehajtani, amelyikből az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra. A törvény értelmében a szabadságvesztés folyamatban lévő végrehajtását a fentiek szerinti végrehajtási sorrend érvényesítése érdekében meg kell szakítani.

A Btk. 47/A. §-a 1999. március 1-jével megteremtette az életfogytig tartó szabadságvesztésből engedélyezhető *feltételes szabadságból való kizárás* új lehetőségét. Ezzel

összefüggésben a Bv. tvr. 8. §-a egy új (3) bekezdéssel egészült ki. Ennek értelmében amennyiben a bíróság az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéletet nem tartja érdemesnek feltételes szabadságra bocsátásra, úgy azt két éven belül ismételtelen meg kell vizsgálnia, illetve ezt követően pedig évenként. Felmerült, hogy ha a bíróság nem bocsátja az elítéltet feltételes szabadságra, a bv. felügyeleti ügyésznek figyelemmel kell kísérnie, hogy a bv. intézet tett-e ismét előterjesztést. Ha két éven belül erre nem kerül sor, akkor ennek megtételére, a megtétel szükségességére felhívja az intézet figyelmét, sőt így kell eljárnia a további éves felülvizsgálatok során is.

Többen is kiemelték a *halasztásra*, valamint a *részletfizetésre* vonatkozó – a Be. 398-398/D. §-aiban szereplő – új törvényi rendelkezések körét. Ezzel kapcsolatban emlékeztek arra, hogy az ügyészség már 1992-ben, a szabadságvesztés foganatba vétele törvényességének helyzetét vizsgálva megállapította, hogy e téren komoly hiányosságok, jogszabálysértések tapasztalhatók. Mindez részben a szabályozás visszásságára és ezzel összefüggésben a bíróságok esetenként indokolatlanul liberális gyakorlatára volt visszavezethető. Az új szabályozás lehetőséget teremt a szabadságvesztés-büntetés foganatba vétele törvényességi helyzetének javítására.

1999. szeptember 1-jén lépett hatályba a *szervezett bűnözés elleni törvénycsomag* (1999. évi LXXV. törvény). Több hozzászólás is kitért arra, hogy a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról szóló 1993. évi LXXXVI. törvény rendelkezéseinek módosítása révén szigorodtak az idegenrendészeti őrizet, valamint a Magyarországon tartózkodó jogsértő külföldi állampolgárokkal szemben elrendelt kötelező tartózkodási hely (ezen belül a közösségi szállásokon tartózkodás) szabályai.

1999. szeptember 1-jétől megszűnt az *idegenrendészeti őrizet* büntetés-végrehajtási intézetben történő végrehajtásának kivételessége. Változtak a közösségi szállás elhagyásának szabályai, a törvény által meghatározott esetekben a közösségi szállást a külföldi csak különösen méltánylást érdemlő esetben hagyhatja el.

Valamennyi értekezleten kiemelten került szóba a 2000. március 1-jén hatályba lépett, a *bűnügyi nyilvántartásról* és a *hatósági erkölcsi bizonyítványról* szóló 1999. évi LXXXV. törvény, amely a korábbiakhoz képest lényegesen kiszélesíti a nyilvántartás tárgyát. Ennek értelmében a jelenlegi büntetettek és a kényszerintézkedés hatálya alatt állók nyilvántartása kibővül a büntetőeljárás alatt állók, az ujj- és tenyérmomatok, fényképek, valamint a DNS-profilok nyilvántartásával. A törvény 6. §-a értelmében a fentiekben meghatározott nyilvántartás törvényességi felügyeletét a Legfőbb Ügyészség látja el.

E törvényességi felügyeleti ügyészi munka nagyságát érzékelteti, hogy 1998-ban összesen 1922 büntetőlapot kellett átnézni a mentesítés beálltának megállapítása céljából, ebből 557 fő esetében „*nem szerepel*” jelzéssel került erkölcsi bizonyítvány, míg 1208 fő esetében *a még nem mentesült* ítéletekkel. Bírói mentesítés felvételére 59 alkalommal, a köztársasági elnök által hozott kegyelmi határozat rögzítésére 94 alkalommal került sor. Az új törvényi szabályozás kapcsán egyaránt növekedni fog a bűnügyi nyilvántartás feletti ügyészi törvényességi felügyelet terjedelme és jelentősége.

Időközben megszületett a törvény végrehajtása tárgyában a hatósági erkölcsi bizonyítványról szóló 6/2000. (II. 11.) BM-IM-PM együttes rendelet, a bűnügyi nyilvántartást kezelő szervről, az adatközlés és az adatszolgáltatás rendjéről szóló 7/2000. (II. 16.) BM-IM együttes rendelet, valamint az ujj- és tenyérmomvétel, a fényképkészítés, vala-

mint a DNS-mintavétel szabályairól szóló 8/2000. (II. 16.) BM-IM-PM együttes rendelet. A fenti jogszabály-változásokkal összefüggésben 2000. március 1-jével bővült a büntetés-végrehajtás bűnügyi nyilvántartás számára előírt adatszolgáltatási kötelezettsége. Így például az adatközlés kiterjed a büntetés-félbeszakításról szóló adatokra is.

A hozzászólók egyike felvetette, hogy a Belügyminisztérium elkészítette az elővezetés és a rendőri kísérés végrehajtásával felmerült költségek megtérítéséről szóló 2/1986. (IV. 21.) BM-IM-PM együttes rendelet módosításának tervezetét. A jogszabályi változás előzményéhez tartozik, hogy a Legfőbb Ügyészség az elmúlt években országosan felmérte az elővezetés és a rendőri kísérés végrehajtásával felmerült költségek megtérítésére kötelező gyakorlatát. Megállapítható volt, hogy nem egységes a jogalkalmazás abban a tekintetben, hogy csak az elővezetés helyére történő szállítással kapcsolatos költség megtérítésére kötelezik-e az elővezetett személyt, vagy a visszaút költségeit is felszámítják. Tekintettel arra, hogy a jogszabály e körben rendelkezést nem tartalmaz, ezért a Legfőbb Ügyészség kezdeményezte az együttes rendelet megfelelő kiegészítését, illetve pontosítását. A jogszabály-módosítás tervezete helyeselhetően magáévá tette azt az álláspontot, mely szerint a költségek megállapításánál az elővezetett személy feltalálása és a hatóság előtti megjelenése közötti ténylegesen eltelt időtartamot, illetve a megtett távolságot kell alapul venni. A módosítás 2000. február 19-én az 5/2000. (II. 11.) BM-IM-PM együttes rendelet formájában lépett hatályba.

Szintén nagy várakozás előzte meg az értekezletek résztvevői részéről az egyes elkobzott dolgok közérdekű felhasználásáról szóló törvény várható megalkotását. A tervezet a büntetőeljárás és a szabálysértési eljárás során elkobzott és az állam tulajdonába került dolgok közérdekű felhasználását tenné lehetővé az elkobzott dolognak a rászorulóknak részére történő, az egyéni szükségleteiket meg nem haladó mértékű jótékony célú ingyenes juttatás formájában. A tervezet megfelelő garanciák beépítésével és a törvény mellékletében tételesen felsorolt személyes szükségleteket és járulékos szükségleteket biztosító dolgok közérdekű célra történő felhasználását tenné lehetővé, amellyel a jogalkotó a hosszabb ideje felmerült jogos igény törvényi rendezését biztosítaná.

A bekövetkezett és tervezett jogszabályi változások mellett az elmúlt időszakban több olyan jogszabálynak nem minősülő végrehajtási intézkedés is készült, amely jelentősége miatt több ízben is említésre került. Így például 1999. május 25-étől kell alkalmazni a fogvatartottak nyilvántartására és egyes ügyeinek intézésére vonatkozó eljárásról szóló 1-1/35/1999. (IK. Bv. Mell. 6.) OP-intézkedést, amely több esetben a bv. felügyeleti ügyészi munkát közvetlenül is érintő rendelkezést tartalmaz. A 25. pont értelmében a bv. felügyeleti ügyész általi meghallgatásra irányuló kérelmet az intézet köteles haladéktalanul továbbítani. Az ügyész intézkedésére a bv. osztály gondoskodik arról, hogy a fogvatartottakat az intézetben meghallgatásra előállítsák. A 224. pont alapján meg kell tagadni az előzetesen letartóztatott bv. intézetbe történő befogadást, ha az ügyészi értesítés hiányzik. Ha azonban fiatalok előzetes letartóztatását nyomozati szakban a bíróság bv. intézetben rendeli végrehajtani, ügyészi értesítés hiányában ideiglenes befogadásnak van helye. Ilyenkor az intézet haladéktalanul köteles intézkedni a hiányzó ügyészi értesítés beszerzése iránt. A fenti rendelkezés a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet 234. §-ában foglaltakon alapul. Ezzel összefüggésben az ügyészeknek

kiemelt hangsúlyt kell fordítania arra, hogy az értesítés mindig rendelkezésre álljon, ilyen okból ne következzen be a letartóztatott befogadásának megtagadása.

1999. június 15-én lépett hatályba a fogvatartottak elhelyezésének, ellátásának, a letételezésnek és egyéb pénzügyi rendelkezések végrehajtásának eljárási szabályairól szóló 1-1/40/1999. (IK: Bv. Mell. különszám) OP-intézkedés. Az intézkedés a 6/1996. (VII. 12.), a 4/1997. (II. 12.), valamint az 5/1998. (III. 6.) IM-rendeletek végrehajtásával kapcsolatos jogszabályi rendezést nem igénylő rendelkezéseket tartalmazza, melyeket az ügyészi törvényességi felügyeleti vizsgálatok során szem előtt kell tartani. Az ezen intézkedésben foglaltak hatályosulását is vizsgálja majd a Legfőbb Ügyészség a fogvatartottak elhelyezésével, anyagi, egészségügyi ellátásának törvényességével kapcsolatos országos vizsgálat során.

A büntetés-végrehajtást is érinti az országos ítélőtábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról szóló 1999. évi CX. törvény, amely módosította a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvénynek a kódex hatálybalépéséről szóló rendelkezését. A módosítás értelmében az új törvény egyes rendelkezései 2003. január 1-jén lépnek hatályba. Az új eljárási törvény fő szabályként határozza meg az előzetes letartóztatás bv. intézetben történő végrehajtását, és rendőrségi fogdában csupán kivételesen teszi lehetővé a büntetőeljárású kényszerintézkedés fogantatását. A büntetés-végrehajtási intézetekben tapasztalható zsúfoltságra is figyelemmel a hatálybalépés időpontjának eltolódása kellő időt biztosíthat arra, hogy a büntetés-végrehajtás felkészülhessen a nagyobb számú előzetesen letartóztatott elhelyezésére. Megjegyezhető azonban, hogy egyes nemzetközi szervezetek részéről egyre nyomatékosabb kívánalom fogalmazódik meg a fenti rendelkezés mielőbbi hatálybalépésével kapcsolatban. A tervek szerint 2001. június 30-ig kerülne benyújtásra az a törvényjavaslat, amely az új Bv. rendelkezései felülvizsgálatát követően a törvény módosítására irányul. A módosítást szükségessé teszi, hogy az új törvény elfogadása óta eltelt időszakban a hatályos büntetőeljárású törvényt több törvény és alkotmánybírói határozat is módosította, s e változásokat szükséges az új törvényen is átvezetni. Az új törvény egyes jogintézményeivel kapcsolatban a jogalkalmazás szakmai ellenvéleményeket fogalmazott meg, az új törvény egyes rendelkezéseinek alkalmazhatósága megkérdőjeleződött, illetve bizonyos fokú korrekciója vált szükségessé.

Az enyhébb végrehajtási szabályok (evsz.) alkalmazásának kérdése a közelmúltban bekövetkezett sajnálatos és nagy sajtónilvánosságot is kapott események kapcsán számos hozzászólásban felmerült. A Bv. tvr. 7/A. §-ában és 28/A. §-ában szabályozott büntetés-végrehajtási jogintézmény felülvizsgálata már hosszabb ideje napirenden volt. Az evsz. jogintézményét az 1993. évi XXXII. törvény teremtette meg, amely a félszabad végrehajtási rendszer egyes elemeinek hasznosításával a szigorított javító-nevelő munka kiváltása folytán bekövetkezett hiányt kívánta nemzetközi tapasztalatokra építve pótolni. Figyelemmel arra, hogy a fenti jogintézménynek a hazai jogalkotás terén előzménye nem volt, ezért kevésbé részletes és számos – a gyakorlat által a későbbiek során felvetett – kérdést nem szabályozó megoldás született. Az elmúlt hat év jogalkalmazói tapasztalatai is azt igazolták, hogy az evsz. megfelelő garanciák mellett és személyi körre alkalmazva, további részletesebb szabályozás mellett alkalmas lehet rendeltetésének betöltésére. Ebben az esetben megelőzhetőek lesznek az olyan

nemkívánatos események, amelyek sajnálatosan megkérdőjelezték a jogintézmény létjogosultságát is.

A fenti előzményeket követően került sor a Bv. tvr.-nek az 1999. évi CIV. törvénnyel történt módosítására. Ennek értelmében 2000. január 1-jével megszűnt annak a lehetősége, hogy az elítélt vagy a védő is indítványozhatja az evsz. engedélyezését. A Bv. tvr. módosított 7/A. §-ának (1) bekezdése alapján alkalmazása, illetve annak megszüntetése iránt a bv. intézet tesz előterjesztést a bv. bírónak.

A jelentősen szigorított 28/A. § szerint az evsz. csak akkor alkalmazható, ha – különösen az elítélt személyiségére, előéletére, életvitelére, családi körülményeire, bűnözői kapcsolataira, a szabadságvesztés során tanúsított magatartására, az elkövetett bűncselekményre, a szabadságvesztés tartamára tekintettel – a szabadságvesztés célja úgy is elérhető. A törvény a gyakorlati tapasztalatokat is felhasználva az alábbi esetekben (helyeseltetően) kizárja a kedvezmény lehetőségét abban az esetben, ha az elítélt a szabadságvesztésből – az előzetes fogva tartásban a szabadságvesztés foganatba vételét közvetlenül megelőzően folyamatosan töltött időt is beszámítva – a feltételes szabadságra bocsáthatóság esedékes időtartama felét nem töltötte le, az elítélt a fogház-fokozatban legalább 3 hónapot, börtönfokozatban legalább 6 hónapot nem töltött le, az elítélt a törvény értelmében vagy a bíróság határozata alapján nem bocsátható feltételes szabadságra, az elítélt ellen újabb büntetőeljárás van folyamatban, az elítélttel szemben újabb szabadságvesztés végrehajtására érkezik értesítés és a büntetések nincsenek összbüntetésbe foglalva, a bíróság jogerős ítéletében fegyházbüntetésre elítélt a szabadságvesztés fokozatának enyhítésével tölti börtönbüntetését.

E törvényi szabályozás, úgy tűnik, kellő garanciát biztosít ahhoz, hogy az evsz. ténylegesen és hatékonyan szolgálhassa a büntetés-végrehajtás célját.

A *nemdohányzók védelméről* és a dohánytermékek fogyasztásának, forgalmazásának egyes szabályairól szóló 1999. évi XLII. törvény büntetés-végrehajtásnál történő végrehajtására hívta fel a figyelmet a hozzászólók egyike. Az időközben hatályba lépett 17/1999. (XI. 18.) IM-rendelet értelmében a büntetés-végrehajtási szerv vezetője köteles kijelölni a bv. szervnél a személyi állomány és a fogvatartottak részére elkülönítetten egy vagy több dohányzóhelyet. Ha ilyen helyiség nem jelölhető ki, abban az esetben a dohányzás az erre kijelölt zárt légtérű helyen csak akkor engedélyezhető, ha a megfelelő légcseré nyílászáró szerkezetekkel vagy más műszaki berendezések felszerelésével megoldható. A jogszabály értelmében a bv. intézetben dohányzó, illetve dohányfüstmentes zárkát (lakóhelyiséget) kell kijelölni. A fogvatartottak szállítása során a gépjárműben sem a szolgálatot teljesítő állomány tagja, sem a fogvatartott nem dohányozhat.

A jogalkalmazói gyakorlatról

● Az értekezleteken számos gyakorlati jogalkalmazási kérdés hangzott el a hozzászólók részéről. Így például a Btk. 1999. március 1-jével bekövetkezett módosítása óta a határozott tartamú szabadságvesztés legrövidebb időtartama 2 hónap. Az egyik városi bíróság 1999. június 16-án kelt és jogerős ítéletével a lopás vétsége miatt többszörös visszaeső vádlottat 1 hónapi börtönbüntetésre ítélte. A határozat fellebbezés hiányában sajnálatosan jogerőre emelkedett. Az első fokon jogerőre emelkedett határozat rendkívüli jogorvoslattal történő megtámadására nincs jogszabályi lehetőség. A megyei bíróság bv. bírá-

ja végzésével megállapította, hogy az egy hónapi börtönbüntetés nem felel meg a jogszabályban meghatározott tartamnak, s mint törvényes mérték alatti büntetés, egészében törvénysértő és végrehajthatatlan. A sajátos jogértelmezésen alapuló bv. bírói határozat fellebbezés hiányában szintén jogerőre emelkedett. Mindez azt eredményezte, hogy a nagyon elleni bűncselekményt elkövetett többszörös visszaeső terhelt az eljáró hatóságok hibája és mulasztása folytán nem vonható büntetőjogilag felelősségre, holott bűncselekményt követett el. Ez a helyzet jogállamban elfogadhatatlan és veszélyezteti az igazságszolgáltatás tekintélyét.

● Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása kapcsán fordult elő, hogy az egyik országos bv. intézet javaslata alapján a bv. bíró engedélyezte az elítélt számára az evsz. alkalmazását. Ezt követően az intézet parancsnoka észlelte, hogy az alkalmazás feltételei nem álltak fenn, ezért előterjesztést tett a bírósági határozat hatályon kívül helyezésére, amelyet az eljáró bíró meg is tett. Az elítélti fellebbezés kapcsán a másodfokú bíróság hatályon kívül helyezte a bv. bíró határozatát, kiemelve, hogy azt saját hatáskörében nem változtathatta volna meg, akkor járt volna el helyesen, ha az intézet hatályon kívül helyezésre irányuló átíratát az evsz. alkalmazása megszüntetésére irányuló előterjesztésnek tekintti. A bv. intézet ezt követően előterjesztést tett az evsz. megszüntetésére, melyet azonban a bv. bíró elutasított, mivel álláspontja szerint a Bv. tvr. 28/A. §-ának (4) bekezdésben szereplő, az evsz. megszüntetését megalapozó szabálysértés nem következett be. Megállapítható, hogy valamennyi jogalkalmazó megalapozottan indokolta saját álláspontját, tekintettel arra, hogy a felmerült kérdés megnyugtató rendezésére nézve nincs jogszabályi rendelkezés. Álláspontunk szerint azonban mindez nem járhat azzal az eredménnyel, hogy olyan elítélt élvezze továbbra is az evsz. kedvezményét, aki a törvényi feltételeknek nem felel meg.

● A bv. bíró általi meghallgatások kapcsán Csongrád megye az egyetlen olyan megye az országban, ahol a bv. bíró csak a feltételes szabadságra bocsátás és a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának utólagos meghatározása esetében tart meghallgatást az elítéltek számára, minden más esetben meghallgatás mellőzésével, iratok alapján határoz. A fenti megoldás ellentétes a vonatkozó törvényi szabályozással, továbbá az országos gyakorlattal egyaránt. A Csongrád Megyei Bíróság ezen sajátos jogértelmezése 1993-as jogeseteken alapszik. A Csongrád Megyei Főügyészség fellebbezései kapcsán lehetőség nyílik az 1997. évi LXVI. törvény 31. §-ának (2) bekezdésén alapuló, a joggyakorlat továbbfejlesztése érdekében jogegységi eljárás kezdeményezésére.

● Az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó büntető anyagi jogi szabályok szigorodása felvetette a végrehajtási rendelkezések megfelelő átgondolását is. Mindez azonban nem járhat azzal a következménnyel, hogy a ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt biztonsági szempontok kizárólagos vagy túlzott hangsúlyozása miatt a törvényben meghatározottaknál hátrányosabb jogi helyzetbe kerüljön, jogszabály által biztosított jogai gyakorlásában korlátozzák. Az egyik fegyház és börtön parancsnoka intézetparancsnoki utasítástervezetet dolgozott ki a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak kezelésére. A tervezet több tekintetben olyan jogkorlátozásokat tartalmazott, amelyek ellentétben álltak a törvényi szabályozással. Így például megtiltani tervezte a telefonhasználatot, a munkavégzést, a sportolást, továbbá kimondta, hogy a szabad levegőn való tartózkodás alól felmentést csak az orvos adhat. Figyelemmel arra, hogy a fenti

rendelkezések a vonatkozó jogszabályi rendelkezésekbe ütköztek, ezért a megyei főügyészség helyeselhetően átiratban hívta fel erre az intézet parancsnokának figyelmét, aki az ügyészi álláspontnak megfelelően átdolgozta a tervezetet.

● A Btk. 282/A. §-ának (6) bekezdésében szereplő büntethetőséget megszüntető ok alkalmazásával összefüggésben merült fel jogértelmezési kérdés az alábbi esetben. A más ügyben előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottakkal szemben kábítószerrel visszaélés vétsége miatt folyamatban lévő nyomozás felfüggesztésre került, mivel a gyanúsítottak vállalták, hogy megelőző elvonókezelésben vesznek részt. Az érintett főügyészség bv. felügyeleti ügyésze ezért felhívta a megyei bv. intézetet, hogy a gyanúsítottaknak a kezelésben való részvételét biztosítsák. Az Bv. Országos Parancsnokság által kifejtett álláspont szerint a bv. intézetnek nem áll módjában e kezelés biztosítása sem az intézeten belül, sem előállítással azon kívül, mivel jogszabály ezt nem teszi lehetővé, továbbá a személyi és tárgyi feltételei sincsenek meg. A Legfőbb Ügyészség nem osztotta a fenti véleményt, figyelemmel arra, hogy eltérő törvényi rendelkezés hiányában a más ügyben szabadságvesztést töltő vagy előzetes letartóztatásban lévő személy sem kerülhet hátrányosabb helyzetbe, mint az, aki nincs büntetés-végrehajtási intézetben. Az Igazságügyi Minisztérium helyettes államtitkára az ügyészség álláspontjával egyetértve felhívta az országos parancsnok figyelmét, hogy a fogvatartott kábítószer-függőséget gyógyító kezelésen való részvételének biztosítása érdekében a szükséges intézkedést tegye meg. A kérdés megnyugtató rendezése érdekében persze szükséges annak megfelelő jogi szabályozása.

● Az idegenrendészeti őrizet büntetés-végrehajtási intézetben történő végrehajtásával összefüggésben merült fel, hogy fiatalkorú személy idegenrendészeti őrizetbe vehető-e, illetve ilyen esetben az őrizet a bv. intézetben végrehajtható-e.

A hatályos jogszabályi rendelkezések az idegenrendészeti őrizet elrendelésére és végrehajtására nézve az eljárás alá vont külföldi állampolgárok vonatkozásában nem tesznek különbséget az életkor tekintetében, a fiatalkorú idegenrendészeti őrizetésekre nézve eltérő szabályozást nem adnak. Speciális rendelkezések hiányában az általános szabályokat kell irányadónak tekinteni. Ez jelen esetben azt eredményezi, hogy a fiatalkorúak idegenrendészeti őrizetének elrendelésére és végrehajtására nézve egyaránt a felnőtt korúakra vonatkozó rendelkezéseket kell alapul venni. A hatályos jogszabályi rendelkezések irányadó szabályozást nem tartalmaznak a fiatalkorú idegenrendészeti őrizeteselekülönítése kapcsán sem. A Bv. tvr. 122. §-ának (4) bekezdése értelmében az elzárás végrehajtása során el kell különíteni az elzárást töltő elkövetőket az elítéltektől és az előzetesen letartóztatottaktól, továbbá a férfiakat a nőktől. Fiatalkorúak kötelező elkülönítésére nézve a Bv. tvr. nem tartalmaz rendelkezést. Erre azonban nincs is lehetőség, figyelemmel arra, hogy a szabálysértésekről szóló 1968. évi. I. törvény 2000. március 1-jéig hatályos szabályozása szerint az elzárás nem önálló büntetési nem, a pénzbírság meg nem fizetése esetén kerülhet sor annak elzárásra történő átváltoztatására. A szabálysértési törvény 27. §-ának (3) bekezdése pedig kimondja, hogy a fiatalkorúra kiszabott pénzbírság elzárásra nem változtatható át. A részletezett jogszabályi rendelkezések egybevetését követően megállapítható, hogy a fiatalkorú idegenrendészeti őrizeteselekülönítésére vonatkozó jogi szabályozás rendezetlen, emberi jogi szempontból nem tekinthető megnyugtatónak. Mindezek alapján indokolt

az idegenrendészeti őrizet bv. intézetben történő végrehajtásáról szóló 1/1995. (I. 6.) IM-rendelet megfelelő kiegészítése.

● Konkrét ügy kapcsán merült fel, hogy az egyik fegyházzal és börtönnel kötött együttműködés alapján az elítélteket foglalkoztató kft. alkalmazottja – aki a hozzá beosztott fogvatartottat bántalmazta – hivatalos személynek tekinthető-e. A Btk. 137. § 1/J. pontja értelmében hivatalos személy az államigazgatási szervnél szolgálatot teljesítő azon személy, akinek a tevékenysége a szerv rendeltetésszerű működéséhez tartozik. Az irányadó jogalkalmazói gyakorlat értelmében hivatalos személyek a büntetés-végrehajtási intézeteknél, szerveknél, és vállalatoknál kinevezés vagy szerződés alapján munkaviszonyban álló polgári alkalmazottak, amennyiben tevékenységük a büntetés-végrehajtás rendeltetésszerű működéséhez tartozik. Így mindazok, akik a fogvatartottak munkával való foglalkoztatását irányítják, ellenőrzik, tehát feladatuk szorosan kapcsolódik a büntetés-végrehajtási tevékenységhez. Figyelemmel arra, hogy a konkrét ügyben a kft. állományába tartozó elkövető polgári alkalmazott volt, ilyen minőségében hozzátartoztak a beosztott dolgozó elítéltek, ezért a Btk. 137. § 1/J. pontja szerint hivatalos személynek minősült, aki eljárása során megvalósíthatta a Btk. 226. §-ában szabályozott hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás bűncselekményt.

● A büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott előzetesen letartóztatottak telefonhasználatával összefüggésben merült fel, hogy az előzetesen letartóztatott hozzátartozójával külön erre irányuló nevesített engedély nélkül, a kapcsolattartás egyéb formáira vonatkozó szabályozás alapján telefonon érintkezhet-e hozzátartozójával. A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról szóló 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet 245. §-ának (3) bekezdése értelmében az előzetesen letartóztatott – a védője kivételével – csak a rendelkezési jog gyakorlója által meghatározott személyekkel folytathat telefonbeszélgetést. A védőn kívül személyi körbe tartoznak a hozzátartozók is, ezért a velük folytatható telefonbeszélgetés engedélyezésére nem lehet irányadónak tekinteni a Bv. tvr. 118. § (1) bekezdés d) pontjában szereplő, levelezésre vonatkozó szabályozást. Ahhoz, hogy az előzetesen letartóztatott hozzátartozójával levelezzen, látogatóként fogadja, tőle csomagot kapjon, valóban nem szükséges ez irányú engedély. A telefonálás tekintetében azonban a jogszabály szigorúbb előírást tartalmaz, mint a kapcsolattartás egyéb formái vonatkozásában. Mindezekből következően a fogvatartott hozzátartozójával is kizárólag az ügyész, illetve a bíróság kifejezetten pozitív és személyre szóló engedélye alapján folytathat telefonbeszélgetést.

Lajtár István

Emberi jogok

Érvényesülésének helyzete a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben

A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának tájékoztatója a Magyar Országgyűlés emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottsága 2000. május 17-ei, a Fővárosi Bv. Intézetben tartott ülésén.

Tisztelt emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság!

Engedjék meg, hogy a korábban írásban Önök részére megküldött általános tájékoztatást a következőkkel egészítsem ki:

I.

Az emberi jogok érvényesülésének történeti, jogi alapjai a magyar büntetés-végrehajtásban

Az emberi jogok és az emberhez méltó büntetés-végrehajtás kialakításának minimális garanciái a II. világháború után nemzetközi egyezményekben, szabályokban jelentek meg. Így az 1966. december 16-i *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának* 10. cikke tartalmazza az elvi követelményeket. E szerint a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni. Továbbá, a büntetés-végrehajtási rendszerben olyan bánásmódot kell alkalmazni, melynek alapvető célja az elítéltek javítása és a társadalomba való beilleszkedésük elősegítése. Az ENSZ ezen egyezségokmányát hazánk az 1976. évi 8. sz. törvényerejű rendelettel ratifikálta. Ennek értelmében Magyarország elismerte az ENSZ ellenőrző mechanizmusa egyik formájaként az Emberi Jogi Bizottság illetékességét arra, hogy a személyektől

származó jogsértésekre vonatkozó bejelentéseket megvizsgálja.

Az európai államok büntetés-végrehajtási jogára és gyakorlatára azonban az Európa Tanács legjelentősebb okmánya, az 1950. november 4-i *Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezménye*, valamint a megfelelő ellenőrző szervezetek Strasbourgban történő létesítése, és az *Emberi Jogok Európai Bíróságának* ítélkezési gyakorlata hatott alakítólag. Az Európai Egyezménynek a büntetés-végrehajtásra vonatkozó központi szabályozása a 3. cikkben található meg. Ennek értelmében senkit sem szabad kínzásnak, embertelen vagy megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni. Azon fogvatartottaknak, akik úgy érzik, hogy emberi jogaik csorbát szenvedtek, az egyezmény 25. cikke szerint egyéni panaszra van lehetőségük, amely közvetlen utat nyit – az összes belső állami jogvédelmi lehetőség kimerítését követően – az Emberi Jogok Európai Bizottságához.

Magyarország az 1993. évi XXXI. sz. törvényben fogadta el és hirdette ki ezt a Rómában kelt Európa Egyezményt és az ehhez tartozó nyolc jegyzőkönyvet.

A kínzás, a kegyetlen, az embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést sok ország belső állami joga, így a hatályos magyar Alkotmány is tiltja. Ezek közül a

kínzás elleni ENSZ Egyezményt hazánk az 1978. évi 3. sz. törvényerejű rendelettel fogadta el és hirdette ki, illetve az 1990. évi LIX. törvénnyel Magyarország elismerte az ENSZ Egyezmény által létrehozott Kínzás Elleni Bizottság illetékességét a kínzás, az embertelen bánásmód alkalmazására vonatkozó panaszok kivizsgálására.

Európában az emberi jogok védelmének strasbourggi rendszerét a kínzás és embertelen vagy lealacsonyító bánásmód vagy büntetés megakadályozására született 1987. november 26-i Európai Egyezmény által létesített Kínzás Elleni Európai Bizottság tevékenységével egészítették ki. A bizottság főként olyan jelenségeknek szentel figyelmet, amelyek az Európai Egyezmény 3. cikke értelmében a szabadságuktól megfosztott személyekkel szemben a kínzás, az embertelen vagy méltatlan bánásmód körébe tartoznak. *A kínzás elleni Európai Egyezményt hazánk az 1995. évi III. sz. törvénnyel fogadta és hirdette ki.* A nemzeti jogrendszerben a büntetés és az intézkedés végrehajtását befolyásolják a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó egyéb nemzetközi rendelkezések is. Ilyen – a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód minimális elvárásait tartalmazó – szabályokat a II. világháború után először 1955-ben Genfben a bűncselekmények megelőzéséről és a büntetések keletkezéséről szóló ENSZ Kongresszuson fogadták el, amit az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa 1957-ben elfogadásra és alkalmazásra ajánlott a kormányoknak. Némi módosítással ezt a szabálygyűjteményt fogadta el az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, s ajánlotta tagországai kormányainak figyelmébe az 1973. évi 5. sz. határozatában. A meglévő rendelkezések hiányosságainak kiküszöbölése érdekében egy új változat született az 1973. évi szabályok helyébe. A 100 cikkelyt magában foglaló európai bün-

tes-végrehajtási minimális szabályokat 1987-ben a 3. sz. határozatban fogadták el. Ezek a börtönszabályok valójában ajánlás jellegűek, nem kényszeríthetők ki, ugyanakkor fontos hatást gyakorolnak a nemzetközi közösségekben a büntetés-végrehajtási rendszerekre. Különösen fontos az ajánlások érvényesülése hazánknak az Európai Unióhoz történő csatlakozása szempontjából.

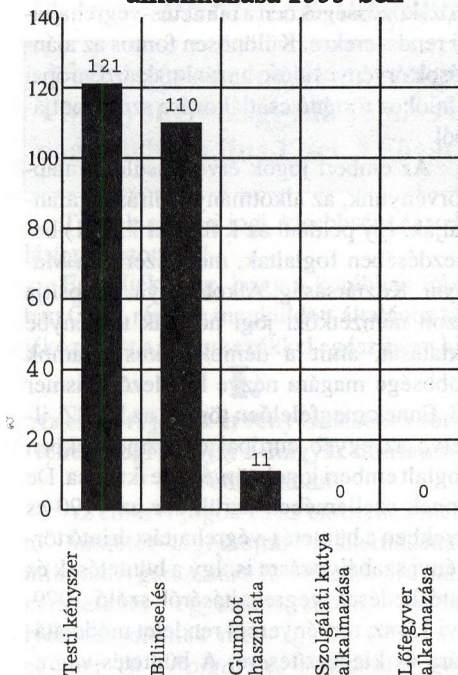
Az emberi jogok érvényesülését alap törvényünk, az alkotmány előírásai garantálják. Így például az I. fejezet 7. § (1) bekezdésében foglaltak, mely szerint a Magyar Köztársaság Alkotmánya biztosítja azon nemzetközi jogi normák törvénybe iktatását, amit a demokratikus államok többsége magára nézve kötelezően ismer el. Ennek megfelelően történt az ENSZ, illetve az egyéb európai egyezményekben foglalt emberi jogok törvénybe iktatása. De ennek szellemében került sor az 1990-es években a büntetés-végrehajtást érintő törvényi szabályozásra is. Így a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. sz. törvényerejű rendelet módosítására és kiegészítésére. A büntetés-végrehajtás ezen alaptörvénye tartalmazza mind az alkotmányban, mind pedig az egyéb törvényekbe foglalt emberi jogok büntetés-végrehajtáson belüli érvényesülését. Így többek között törvényi szinten került szabályozásra a büntetés-végrehajtás rendje, a fogvatartottak jogai és kötelezettségei, valamint anyagi és egészségügyi ellátása.

Az emberi jogok büntetés-végrehajtás területén történő érvényesülése szempontjából fontos állomásnak tekinthető a büntetés-végrehajtási szervezetről rendelkező 1995. évi CVII. sz. törvény kiadása. Ez a törvény szabályozza többek között a fogvatartottakra vonatkozó bánásmódot, a velük szemben alkalmazható kényszerítő eszközök körét és azok alkalmazásának feltétele-

it. (A kényszerítő eszközök fajtája és alkalmazási gyakorisága az 1. sz. mellékletben).

1. sz. melléklet

A kényszerítő eszközök alkalmazása 1999-ben

A 242 esetből 3 esetben történt jogszerűtlen alkalmazás. Mindhárom testi kényszer volt.

A Magyar Köztársaság Alkotmányában foglalt alapvető jogok az alábbiak szerint érvényesülnek a büntetés-végrehajtás területén.

Az alkotmány 54. § (2) bekezdése szerint „senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásnak vagy büntetésnek alávetni, és különösen tilos emberen hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni.” Az embertelen bánásmód tilalmát a Bv. tvr. 21. §-a az alábbiak szerint fogalmazza meg: „az elítélt emberi méltóságát tiszte-

letben kell tartani, nem lehet őt kínzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni, rajta orvosi kísérletet vagy a beleegyezése nélkül tudományos vizsgálatot vagy kísérletet végezni.”

Az emberi jogok érvényesülése szempontjából különösen fontos a szabadságuktól megfosztott egyének egészségügyi ellátásának jogszabályokban megfogalmazott biztosítása. Az egészségügyi ellátással kapcsolatos emberi jogok érvényesülése a büntetés-végrehajtáson belül hármas szintű egészségügyi ellátásban realizálódik:

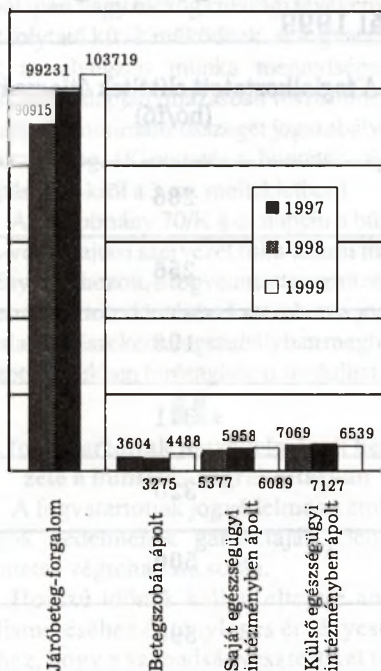
- az egészségügyi ellátás első szintje az egyes büntetés-végrehajtási intézetekben biztosított *alapellátás*, állandó vagy szerződés alapján jelen lévő szak- és fogorvosok útján. Az intézetben a folyamatos egészségügyi alapellátást szakképzett ápolók segítik, ők végzik a beteg fogvatartottak gyógyszerrel való ellátását és az orvos által kiírt egyéb egészségügyi ápolói tevékenységet. A fogvatartottak egészségi állapotáról, valamint az intézetben belüli egészségügyi ellátásról valamennyi intézet hivatalos nyilvántartást vezet az egészségügyi adatok nyilvántartására vonatkozó jogszabályok szigorú betartásával;

- az egészségügyi ellátás második szintje a *szakrendelői ellátás*, ami a helyi polgári, egészségügyi intézményekben vagy a Büntetés-végrehajtás Központi Kórházának szakosztályain történik;

- az egészségügyi ellátás harmadik szintjét képező *kórházi ellátás* a már említett Büntetés-végrehajtás Központi Kórházában (Tököl) vagy a szükséges feltételek hiányában polgári kórházban történik. (A fogvatartottak egészségügyi ellátásával kapcsolatos adatok a 2. sz. mellékletben).

2. sz melléklet

A fogvatartottak egészségügyi ellátása 1997–1999 között

Az alkotmány 59. § (1) bekezdése értelmében „a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jó hírnévhez, a magánlakás sérthetetlenségéhez, valamint a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog.” Ezen rendelkezések azáltal érvényesülnek az intézetek gyakorlatában, hogy a szervezet valamennyi tagja esküjében vállalt kötelességet a tudomására jutott magántitok megtartására, így a fogvatartottak által elkövetett bűncselekmény, valamint a magánéletére, kapcsolattartására vonatkozó adatok és információk megtartására is. A fogvatartottak személyes adatainak a védelmét a büntetés-végrehajtási szervezetre vonatkozó 1995. évi CVII. sz. törvény a fogvatartottak nyilvántartására vonatkozó fejezete foglalja magában.

Az alkotmány 60. §-ában foglalt lelkiismereti és vallásszabadság a börtönökben is biztosított. Ez a Bv. tvr. 36/A §-ában az alábbiak szerint nyert megfogalmazást: „a büntetés-végrehajtási intézetben minden elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy az egyház lelkészének, illetőleg más képviselőjének (a továbbiakban együtt: lelkész) gondozásában részesülhessen.” Ez alapján a fogvatartottak a büntetés-végrehajtási sajátosságok figyelembevételével vallásukat gyakorolhatják, ennek keretében vallási könyveket, kegytárgyakat tarthatnak maguknál, az intézet vallási jellegű rendezvényein részt vehetnek és lelkigondozásban részesülhetnek. A lelkigondozás terén mérőöldkönek számít a magyar büntetés-végrehajtás történetében, hogy ez évtől főállású (a börtön állományába tartozó) lelkészekből álló börtönlelkészi szolgálat kezdi meg működését a fogvatartottak kb. 70 %-át befogadó 13 legnagyobb büntetés-végrehajtási intézetben, az előzetes házakban pedig ún. „kiszegítő börtönlelkészek” fognak dolgozni.

Az alkotmány 66. §-a értelmében a nők és a fiatalok fogvatartottak vonatkozásában külön jogszabályi rendelkezések érvényesülnek a büntetés végrehajtása során. A rendelkezések hatékonysága érdekében önálló büntetés-végrehajtási intézetben történik a nők és a fiatalok személyek szabadságvesztésének végrehajtása (Kalocsa, Tököl). A nők és fiatalok büntetés-végrehajtására vonatkozó végrehajtási rendelkezések az életkori és a nembeli sajátosságok figyelembevételével határozzák meg a szabadságvesztés végrehajtásának rendjét. Kiemelt figyelemmel történik a fiatalok szabadságvesztésének végrehajtása, amelyben központi szerepet kap a fogvatartottak oktatása és képzése.

Az alkotmány 70/B §-a értelmében a büntetés-végrehajtási jogszabályok a fogvatartottak jogai között sorolják fel a munkához

A fogvatartottak foglalkoztatása a bv. gazdasági társaságainál 1999	
	A foglalkoztatott elítéltek átlagszáma (hó/fő)
DUNA-MIX Kft. Vác	286
ÁBRÁND Kft. Sátoraljaújhely	256
Kalocsai Konfekcióipari Kft. Kalocsa	198
Alföldi Bútorgyártó Kft. Szeged	371
Ipoly Cipőgyár Kft. Balassagyarmat	320
BUFA Kft. Budapest	500
Sopronkőhidai Kft. Sopronkőhida	390
Dunai Vegyesipari Kft. Tököl	153
NOSTRA Kft. Márianosztra	237
Ipari társaságok összesen:	2711
Állampusztai Kft. Állampusztá	588
Annamajori Kft. Baracska	379
Pálhalmai Agrospeciál Kft. Dunaújváros	687
Mezőgazdasági társaságok összesen:	1654
Összesen:	4365

való jogot. Ennek biztosítása érdekében a szabadságvesztés-büntetést végrehajtó intézetek mellett az elítéltek foglalkoztatása céljából ipari vagy mezőgazdasági tevékenységet folytató kft.-k működnek. A fogvatartottak az elvégzett munka mennyisége és minősége alapján díjazásban részesülnek, a díjazásuk minimális összegét jogszabály határozza meg. (Kimutatás a büntetés-végrehajtási kft.-kről a 3. sz. mellékletben).

Az alkotmány 70/K §-a alapján a büntetés-végrehajtási szervezet mint állami intézmény által hozott, a fogvatartott szerint sérelmesnek tartott döntésével szemben a jogorvoslati út részeként, jogszabályban meghatározott esetekben bírósághoz is fordulhat.

II.

A fogvatartottak jogvédelmének helyzete a büntetés-végrehajtásban

A fogvatartottak jogvédelme az emberi jogok védelmének garanciáját jelenti a büntetés végrehajtása során.

Hosszú időnek kellett eltelnie annak felismeréséhez és tényleges érvényesüléséhez, hogy a szabadságvesztésüket töltő elítéltek nem csupán a büntetés-végrehajtásnak alávetett, jogfosztott lények, hanem jogosultságokkal is rendelkező sze-

mélyek. Az elítéltet megillető jogok között vannak olyanok, amelyeket a szabadságelvonás ténye sem korlátoz (például anyanyelv használatának joga, személyes adatok védelme, a hátrányos megkülönböztetés tilalma). A fogvatartottak állampolgári jogai között vannak továbbá olyan jogok, amit a szabadságvesztés végrehajtása módosít (így például közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jog, az egyesüléshez való jog). De vannak olyan jogok is, melyek a Btk. rendelkezése értelmében a szabadságvesztés végrehajtása alatt szünetelnek, tekintettel arra, hogy azok a büntetés céljával ellentétesek. Ezek elsősorban azon jogok, amelyekre a közügyektől való eltiltás kiterjed.

A hatályos magyar bv. kódex külön szabályozza az elítéltek speciális büntetés-végrehajtási jogait és kötelezettségeit. A jogok között szerepel többek között az, hogy az elítélt jogosult a büntetés-végrehajtási intézetben és a büntetés-végrehajtástól független szervhez közérdekű bejelentés, panasz, kérelem és jognyilatkozat előterjesztésére. (Jogok és kötelezettségek a 4. sz. mellékletben).

4. sz melléklet

Az elítéltek jogai a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet alapján.

2. § (2) Az elítélt jogosult

a) az anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerni a jogaira és a kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket; a magyar nyelv nem tudása miatt nem érheti hátrány; b) a büntetés végrehajtása során anyanyelvének használatára;

c) személyhez fűződő jogainak, így különösen a jó hírének, magántitkának, a személyes adatainak a védelmére, magánlakásának sérthetetlenségére.

(4) Az elítéltet a büntetés és az intézkedés végrehajtása során jogorvoslati jog illeti meg.

(5) Az elítélt fontos okból – személyi vagy családi körülményei, egészségi állapota miatt – a büntetése végrehajtásának félbeszakítását kérheti.

36. § (1) Az elítélt jogosult

a) a higiéniai feltételeknek megfelelő egészséges elhelyezésre, az egészségi állapotának és a szabadságvesztés végrehajtása alatti tevékenységének megfelelő élelmezésre, egészségügyi ellátásra;

b) a hozzátartozóival, valamint az általa megjelölt és a büntetés-végrehajtási intézet által engedélyezett személyekkel való levelezésre, a levelek gyakorisága és terjedelme nem korlátozott;

c) legalább havonként látogató fogadására; ha a büntetés-végrehajtási intézet biztonsága indokolja, az elítélt rácson keresztül beszélhet a látogatóval;

d) társadalmilag hasznos munka végzésére, a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jövedelemre, munkavédelemre;

e) a nők és a fiatalokéak a rájuk vonatkozó sajátos védelemre;

f) a már megállapított nyugellátások és baleseti nyugellátásának a meghatalmazott személy kezéhez vagy a büntetés-végrehajtási intézethez folyósítására, üzemi baleset esetén baleseti ellátásra és baleseti egészségügyi szolgáltatásra;

g) a büntetés-végrehajtási intézetben és a büntetés-végrehajtástól független szervhez közérdekű bejelentés, panasz, kérelem és jognyilatkozat előterjesztésére;

h) vallási vagy lelkiismereti meggyőződésének szabad megválasztására, annak nyilvánítására és gyakorlására;

i) a személyi tulajdonához fűződő jogainak védelmére;

j) a szabadulása utáni munkába állása és letelepedése érdekében a munkáltató, valamint karitatív szervezetek megbízottjával és pártfogóval való érintkezésre;

k) naponként legalább egy órai szabad levegőn tartózkodásra;

l) pihenésre, szabadidőre, a rendszeresen végzett munka után fizetett szabadságra;

m) önképzésre, sajtótermékek megrendelésére, a büntetés-végrehajtási intézet művelődési és sportolási lehetőségeinek igénybevételére;

n) általános iskolai, indokolt esetben középfokú, valamint felsőfokú tanulmányok folytatására, a vizsgákra való felkészüléshez a jogszabályban meghatározott tanulmányi és vizsgaszabadságra;

o) ha külföldi állampolgár, államának diplomáciai, illetve konzuli képviselőéhez fordulni, annak képviselőjével érintkezni.

(2) Az elítélt jogképessége nem korlátozott. A bírósági tárgyaláson való megjelenését lehetővé kell tenni, a költségek viselése szempontjából a helyzete azonos a többi állampolgáréval.

(3) Az elítélt legalább havonként kaphat és küldhet csomagot.

(4) A terhes és a kisgyermekes elítélt nőnek az egészségét védő és a gyermek fejlődését szolgáló, e törvényen kívüli jogai nem korlátozhatók. Ha a szülésre a szabadságvesztés végrehajtása alatt kerül sor, az újszülöttet hat hónapos koráig az anyjával együtt kell elhelyezni, kivételesen engedélyezhető, hogy a csecsemő egyéves koráig anyjával együtt a büntetés-végrehajtási intézetben maradjon.

A bv. kódex vagy más törvény külön rendelkezése hiányában a szabadságvesztés nem érinti az elítéltek mint természetes személyek az alkotmányban biztosított egyéb jogosultságait, így változatlanul megilleti például:

- az élethez és emberi méltósághoz,

- a személyi biztonsághoz,
- a tulajdonhoz,
- az örökléshez,
- a házasság és a család intézménye védelméhez,
- jogtalan fogvatartás vagy egyéb károkozás esetén kártérítéshez,
- a bíróság előtti jogegyenlőséghez,
- büntetőeljárás keretében még el nem bírált cselekményei tekintetében az ártatlanság védelméhez és a védelemhez,
- a testi és lelki egészséghez,
- a szociális biztonsághoz,
- a megszerzett nyugellátáshoz való jog.

Elítéltek kötelességei a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet alapján.

32. § A szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt elveszti a személyi szabadságát; az állampolgári kötelességei és jogai annyiban szünetelnek, illetve korlátozottak, amennyiben erről az ítélet vagy törvény rendelkezik.

2. §. (6) Az elítélt köteles magát a büntetés, illetőleg az intézkedés végrehajtásának alávetni.

33. § (1) Az elítélt köteles - különösen -

a) a szabadságvesztést a büntetés-végrehajtási szervek által meghatározott helyen töltetni;

b) eltérni a más nemű és más fokozatú elítéltektől való elkülönítést, az életkori, kriminológiai, biztonsági, nevelési és egészségügyi szempontok szerinti csoportba sorolását;

c) a büntetés-végrehajtás rendjét, biztonsági és higiéniai követelményeit megtartani, a kapott utasításokat teljesíteni;

d) a kijelölt munkát szakismereteinek és a képességeinek megfelelően, fegyelmezetten elvégezni, a munkavédelemmel és a környezetvédelemmel kapcsolatos előírásokat megtartani;

e) a büntetés-végrehajtási intézet tisztántartását és ellátását szolgáló munkában díjazás nélkül, alkalmasszerűen - külön jogszabályban meghatározott mértékben - részt venni;

f) alávetni magát a szükséges orvosi vizsgálatnak és gyógykezelésnek, a műtetre az egészségügyi jogszabályok az irányadók;

g) a tartására fordított költséghez hozzájárulni, kivéve, ha önhibáján kívüli okból nem dolgozik, és nem részesül nyugellátásban vagy baleseti nyugellátásban.

(2) Az elítélt keresményének és letétben levő pénzének a külön jogszabályban meghatározott részét a szabadulása idejére tartalékolni kell.

(4) A büntetés-végrehajtás rendjét sértő cselekmény, illetőleg bűncselekmény megelőzése és megakadályozása érdekében az elítélt megmozgatható, a személyes használati tárgyai megvizsgálhatók, vele szemben törvényben meghatározott esetben és módon kényszerítő eszközök alkalmazhatók, szükség esetén biztonsági okból elkülöníthető.

A fogvatartott a fogva tartásával összefüggő ügyben született döntés (intézkedés, határozat) ellen vagy annak elmulasztása esetén panasszal fordulhat a *bv. intézet parancsnokához*.

Amennyiben a döntést az intézet parancsnoka vagy az Országos Parancsnokság kijelölt szervezeti egységének vezetője hozta, a *panasz elbírálására az országos parancsnok jogosult*.

Egyes jogszabályban meghatározott esetekben, ha a fogvatartott ügyében az országos parancsnok döntött, a *panaszt az igazságügy-miniszter bírálja el*.

A fogvatartott a fogva tartásával kapcsolatos ügyében külső szervhez is közvetlenül fordulhat. Így az ügyészséghez (bv. ügyész), – a bírósághoz a büntetés-végrehajtás keretében hozott döntés elleni fellebbezés és kereset kapcsán, az adatvédelmi biztoshoz, és jogszabályban nevesített nemzetközi szervezetekhez.

Ami a büntetés-végrehajtás felügyeletét, törvényességének kontrollját illeti, ez részben a törvénysértések megszüntetéséhez, illetve megelőzéséhez, részben a fogvatartottak jogi helyzetének védelméhez járul hozzá, továbbá biztosítja a nyilvánoságot a büntetés-végrehajtás során. A kontroll iránti igény ugyanis ott a legerősebb, ahol az állam a legsúlyosabban korlátozhatja a jogokat, így a szabadságelvonással járó szankciók során.

A büntetés-végrehajtás törvényességének felügyeletét az általános törvényességi felügyeletből adódó feladatából a Magyar Köztársaság ügyészsége végzi, a megyei főügyészségeken kijelölt büntetés-végrehajtási ügyész(ek) útján. Az ügyészségi törvény az ügyész számára vizsgálati, meghallgatási, intézkedési és rendelkezési jogot biztosít.

A jogállami követelmény a kiszabott büntetések és intézkedések végrehajtása

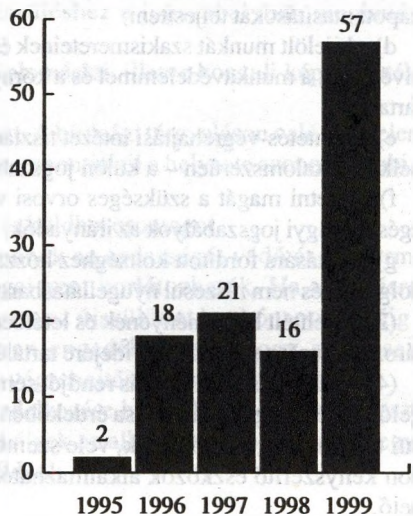
feletti *bírósági kontroll*. Különösképpen igaz ez, ha a végrehajtásra kerülő szankció a személyes szabadság elvonásával jár.

Magyarországon 1979-től vezették be a *büntetés-végrehajtási bíró* jogintézményét. Jogrendszerünkben a büntetés-végrehajtási bíró nem a büntetés-végrehajtás felügyelője, hanem olyan személy, aki jogosult az ítélező bíróság által elrendelt szankciót a végrehajtás menetében a törvény keretei között alakítani. A bíróság büntetés-végrehajtási feladatait az ügyészségekhez hasonlóan a megyei, illetve a fővárosi bíróságon működő büntetés-végrehajtási bíró látja el.

Az emberi jogok általános érvényesülése terén kiemelt szerep és feladat jut az *ombudsman* intézményének. Hazánkban kifejezetten a büntetés-végrehajtás kontrollálására szakosított ombudsman nem működik ugyan, de az emberi jogok biztosítása terén kiegészítő és helyettesítő jogvédelmet gya-

5. sz melléklet

Az állanpolgári jogok országgyűlési biztosa által vizsgált ügyek 1996–1999 (eset)

korol. Az országgyűlési biztos feladatkörébe tartozik ugyanis, hogy az alkotmányos jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszaéléseket kivizsgálja vagy kivizsgálassa, és orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen. (A büntetés-végrehajtás területén folytatott ombudsmani vizsgálatok száma az 5. sz. mellékletben).

Az ombudsmani hivatal által országosan 1999-ben lefolytatott 1066 vizsgálati eljárás kapcsán feltárt visszaélések megszüntetésére 1018 ajánlás született, míg a büntetés-végrehajtást érintő 57 panaszból csak 2 esetben (IMEI, Kalocsa).

A feladatok eredményes megoldása érdekében a büntetés-végrehajtás területén is egyre erőteljesebben jelentkezik a társadalmi erők bevonásának és segítségének gyakorlati igénye. Ez az igény törvényi szinten fogalmazódik meg a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. sz. törvény 13. §-ának (1) bekezdésében. *„A büntetés-végrehajtási szervezet a jogszabályi keretek között együttműködik a fogva tartás körülményeinek a figyelemmel kísérésére, a szabadulás után a társadalomba való beilleszkedés elősegítésére, a karitatív tevékenység végzésére, továbbá az egyéb büntetés-végrehajtási feladatok segítésére alakult börtönmissziókkal és társadalmi szervezetekkel.....”* Ezen törvényi rendelkezés

alapján a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és az egyes büntetés-végrehajtási intézetek együttműködési megállapodás alapján rendszeres kapcsolatot tartanak különböző egyházi, karitatív és missziós szervezetekkel és személyekkel.

A társadalmi ellenőrzés szempontjából mérföldkőnek tekinthető az ez év áprilisában létrehozott civil tanácsadó testület. A tanácsadó testület munkájától a társadalmi ellenőrzés jegyében a gondok csökkenését reméli a büntetés-végrehajtás vezetése, tekintettel arra, hogy annak tagjai széles körű társadalmi elismertségnek örvendő, kiváló kapcsolatrendszerrel rendelkező személyek. Közöttük található egyházi személyiség, neves jogász és közgazdász, ismert rendező és producer, valamint a roma kisebbség képviselője is.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a magyar büntetés-végrehajtás jogi szabályozottsága és végrehajtási gyakorlata – a fő problémát okozó rendkívüli zsúfoltság ellenére – folyamatos fejlődést mutat és megfelel az európai elvárásoknak. A nemzetközi és hazai jogban rögzített emberi jogok a magyar büntetés-végrehajtás során összességében érvényesülnek. Ezt támasztják alá a különböző nemzetközi szervezetek, így többek között az elmúlt év végén végzett CTP-vizsgálat megállapításai is.

Bökönyi István

Célok és formák

A szabadságvesztés-büntetés minősége és az alternatív börtön

A börtönnel kapcsolatos problémákat sok irányból megközelíthetjük. Tekinthejük büntetéselméleti problémának, és akkor arról beszélünk, hogy miért, hogyan, milyen céllal büntetünk, mit is akarunk a börtöntől, mint a büntetés eszköztől. Tekinthejük jogi problémának, s arról beszélhetünk, hogy kívánt céljainkat vajon milyen jogi és garanciális rendszerben képzeljük el. Tekinthejük praktikus problémának, egyrészt az intézmény felől, vajon milyen szervezeti működés felel meg leginkább céljainknak. De a közösség felől is nézhetjük praktikusán, azaz azt, mi és milyen legyen az a büntetés, amely a leginkább megfelelő a közösség szempontjából. Egyet nem tehetünk. Nevezetesen azt, hogy elfordítjuk a fejünket, amikor a börtön realitásaival, és a bentlévőkre gyakorolt tényleges hatásával találkozunk szembe, mondván, ezek lényegtelen mellékkörülmények elméleti szándékainkhoz és jogi ruházatuk fontosságához képest.

A büntetés minősége

E sokirányú megközelítési lehetőség mellett ezúttal arra szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy a büntetés minősége, legkiváltképp a szabadságvesztés-büntetésé, tényleges megvalósulásának, gyakorlatának milyenségében gyökerezik. Ebben a gyakorlati mezőben nagyon korlátozottan érvényesek az elméletek, és jórészt a jog is perifériára szorul. Ha jobban megvizsgáljuk, jól látható kommunikációs hibát fedezhetünk fel a szabadságvesztés-büntetés elméleti szintjei, a jogalkotók szándékai és a végrehajtás gyakorlata között. Hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy a szabadságvesztés-büntetés gyakorlati megvalósításához szükséges a börtön: *egy sajátos intézményi hálózat, megfelelő személyzettel, szakértelemmel, belső struktúrával*. Bár ezt a világot is igyekszik szabályozni a jog, de az emberi érdekek, viszonyulások az intézmények mindennapi életében makacsul követik saját érdekeiket és törvényszerűségeiket.

A befolyásolni kívánt praxis közegét, a szándékok megvalósulásában részt vevő szereplőket az elmélet legtöbbször figyelmen kívül hagyja, az itt érvényesülő erők szinte kontroll, tudatos alakítás nélkül fejtik ki nagyon is meghatározó hatásukat. Az intézmény saját belső törvényszerűségei, a személyzet artikulált és meg is védett érdekei önálló, független tényezőként befolyásolják a büntetés megvalósulását.

Igen sok példával lehetne szolgálni ezen állítás igazolására, itt azonban csupán egyet említek. A *büntetés-végrehajtás állománya sikeresen védi igen hosszú ideje fegyveres státuszát, holott elméletileg kifejezetten kívánatos volna a falakon belüli személyzet munkájának civil közszolgálatúvá alakítása*, hasonlóan más európai börtönrendszerekhez. Rendkívüli események, amelyekre hivatkozva indokolják e státusz megtartását, azokban az országokban is vannak, ahol civil közszolgálatban látják el ezt a feladatot, ott azonban elsősorban a rendőrség dolga az ilyen események lebonyolítása. Világos, hogy a büntetés-végrehajtásnak elsősorban anyagi érdekei fűződnek ahhoz, hogy megtartsák e státuszt, amely érvet el kell fogadni, azonban a közösség által jobban ellenőrizhető polgári költségvetésből kellene megoldani ezt a problémát.

A jog börtönön belüli korlátozott érvényességére bőségesen lehet példákat hozni, ahol a jog egyértelműen szabályoz, a gyakorlat mégis kialakítja a maga sajátos rendjét, s máris bizonyos szabályok alkalmazása főként emberi viszonyulás, jó- vagy rosszindulat kérdése. Elegendő említeni a *levéltitok* megsértését, amit rendszeresen panasznak az elítéltek. Ezen nem a törvényben előírt és megengedett ellenőrzés kifogásolását értik, hanem azt, hogy a levél tartalmának birtokába olyan személyek juthatnak, mint pl. az örök, esetleg az elítéltek, akik visszaélhetnek azzal. Gúny tárgyává téve őket e tartalom nyilvános ismertetésével társaik előtt.

A jog tehetetlen az elítéltek egymásrahatása tekintetében is. A magyar börtönrendszerben a zsúfoltságból és a szabad közösségektől való – még mindig nagyfokú – szeparációból adódóan jelen van a klasszikus totális intézmény szinte minden jegye. Jelen van az elítéltek egymásnak való kiszolgáltatottsága, a sajátos, agresszivitáson alapuló börtönkultúra, az elítéltek szociális kontrolljának nem kívánatos eszközrendszere. Csak a legszélsőségesebb bűncselekmények megvalósulása esetében – ha nyilvánosságra kerülnek – lehet szerepe a jognak. A börtön tehát olyan szociális rendszer, amely működésének mindennapjaiban a jog érvényessége erősen korlátozódik.

Látunk kell, hogy az *elmúlt évek jogszabályi változásai fontos keretet biztosítottak az emberi jogok érvényesülésének és a nyitottabb végrehajtási formák kialakításának*. Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása például bevezette a nyitott börtönrendszert, amely világszerte ismert végrehajtási forma, de amelynek alkalmazási feltételeit éppen nemrégiben szigorították meg, tekintettel egy egyedi esetre.

Sajnos még ma is igaz az az állítás, hogy a szabadságvesztés-büntetés (gyakorlati megvalósulásában) jócskán tartalmaz olyan többleteket, azaz túlbüntetést, amelyeket sem a jogszabályi megfogalmazás, sem a jogalkotói szándék nem tartalmaz, még hallgatólagosan sem.

A közösség racionalitása felől nézve azt látjuk, hogy társadalom elsődleges érdeke, hogy a büntetés a lehető leghatékonyabban védje meg attól veszélytől, amit a bűnözés jelent. Bármilyen furcsán hangzik, a közösség magától nem érti meg, hogy bizonyos esetekben az izoláció és a megtorlás még akár növelheti is a bűnözés veszélyét, amelyet éppen el akar kerülni. Az e tárgyban érintett szakma és a büntetőpolitikát vállalni merő politika felelőssége eldönteni azt, hogy ki és milyen börtönrendszerbe kerüljön. Egyfelől tudomásul kell venni, hogy a börtön szükségszerűen hordoz hátrányos következményeket, amelyeket a legjobb feltételek mellett sem lehet megszüntetni. Ne csupán az elítéltek negatív egymásrahatására vagy a családi kapcsolatok leépülésére gondoljunk, hanem arra,

hogy a börtön saját elképzelései és logikája mentén értelmezi a bűnös emberi magatartást. Nevezetesen a bűnös emberi magatartásban megjelenő egyéni és társadalmi konfliktust egy rendkívül egyszerű emberkép alkalmazásával fegyelmetlenségi, vagy engedetlenségi problémára fordítja le. Az ún. magatartási probléma megoldására – függetlenül a cselekménytől, a személytől, a körülményektől – központilag és bürokratikus szervezett fegyelmetlenségi eszközöket alkalmaz. Az intézmény problémamentes működése érdekében fegyelmetlenségi, alkalmazkodó magatartást preferál, és a szabad közösségek számára idegen, a sajátos totális intézeti viszonyokhoz való feltétel nélküli alkalmazkodást jutalmazza. Röviden: börtönre szocializál, nem a társadalomhoz közelítő magatartásra. Minél zártabb egy börtön, annál inkább szüksége van arra a formális rendre, amely a megváltozott bűnözői magatartás illúzióját kelti. Minél zártabb egy börtön, ennek az illúzióknak a fenntartására annál több olyan eszközt alkalmazhat és alkalmaz is, amely súlyosan túlmutat a büntetőjogi büntetés jelentésén, értelmén és keretein. Ennek a hamis illúzióknak a fenntartása, úgy tűnik, egyedül az intézmény érdeke, és sem a közösségbe majdan visszatérő elítélté, sem a közösségé nem az.

A börtön nyilvánvaló negatív hatásai miatt még a legideálisabb börtönkörülmények között is erősen meg kell szűrni azok körét, akiket ide helyezünk. Azt kell mérlegelni, hogy az adott bűncselekmény elkövetőjének kivültartása a börtönrendszeren – szimbolikusan és praktikusán – nagyobb hátrányt okoz-e a közösségnek, mint az a hátrány, amit az elkövető bebörtönzésével szintén a közösségnek okozunk. Az egyetlen megoldás a börtön nagy számú alternatívájának kiépítése és alkalmazása lenne. Ez a tendencia jelenleg az európai tapasztalatokkal és rendszerekkel pontosan ellenkező irányba halad. A pártfo-

gó felügyelet alkalmazása, az ún. közösségi büntetések kialakítása (úgy is mint közmunka) olyan infrastrukturális feltételek megteremtését és üzemeltetését igényli, amelyek jelenleg csupán csökevényes formában vannak jelen a hazai büntető igazságszolgáltatásban. Igaz ugyan, hogy Magyarország ott volt az első kelet-európai országok között, amelyek bevezették a pártfogó felügyelet intézményét a hetvenes években, mára azonban már csupán töredékében létezik ezen intézmény. A már a rendszerváltozás előtt is kevésnek bizonyuló 200 fős pártfogói létszám mára 86 főre csökkent. Valószínűleg az alternatívák alkalmazásának tudatos elkerülése van e csökkenés mögött, mint jól kivehető politikai szándék. A korábbi rendőrhatalmi felügyelet burkolt formában történő visszatérése bűnmegelőzési célból, arra utal, mintha az igazságügyi kormányzat nem bízna eléggé a pártfogókban, és nem bízna azokban az intézményekben, amelyeket a hivatásos pártfogók hajtanak végre, vagy közreműködnek benne. A jól bevált – és egyébként minden formában túlterhelt – rendőrségnek ismét részt kell vennie az ún. bűnmegelőzési és utógondozási feladatokban.

Számolnunk kell börtönrendszerünk realitásaival. A letartóztatott személyekkel való emberséges bánásmód minimum-irányelvei (ENSZ 1985.dec.10.40/33.sz. határozat), valamint az Európa Tanács ajánlásai az európai börtön szabályokról (Miniszteri Bizottság 1987.II.12.R/87/3.sz.) olyan tényezőkben határozzák meg az emberi jogok mutatóit, mint pl. az elítéltek elhelyezésének körülményei, a személyes higiénia biztosítása, a ruházat, ágynemű, ételminőség, az egészségügyi ellátás színvonala stb. és amelyeknek sok tekintetben nem tud megfelelni jelenlegi börtönrendszerünk.

Egyetlen példaként szeretném említeni a bebörtönzés minőségét alapvetően meghatározó elhelyezést. A magyar börtönrendszer épületeinek három típusa van. Az ún. megyei házak, amelyek épületei a XVIII. század végétől a XIX. század közepéig épültek; az országos végrehajtó-intézetek épületeinek nagy része a XIX. század második felétől a XIX. század végéig épült; az országos végrehajtó-intézetek épületeinek másik típusát azok az épületek képezik, amelyek a II. világháborút követően, az ötvenes-hatvanas években épültek, ezek az ún. barakkjellegű épületek. Ez a három típus alapvetően meghatározza az elítéltek elhelyezését a magyar börtönrendszerben. Egészen a XIX. század végéig, sőt a II. világháborúig az elítéltek elhelyezésének alapelve az ún. magánrendszerű elhelyezési elv volt, amelynek következtében a korabeli rendelet alapján kb. 6-6,5 négyzetméter volt a zárkák alapterülete. Az országos végrehajtó-intézetek több mint felét (8 intézet a 14-ből) a régi egyszemélyes elhelyezési rendszerben épült épületek teszik ki. Jó példa erre Márianosztra, ahol a 68 zárkából ma is 26 magánzárka méretű, (tehát 6-6,5 négyzetméter alapterületű).

A II. világháborút követően az elítéltek elhelyezésére vonatkozó ideológia megváltozott. Elsősorban a közösségi, csoportos nevelés gondolata dominált, és kifejezetten tilos volt egyedül elhelyezni egy elítéltet egy zárkában. Ebből az következett, hogy a korábban egy elítélt számára épült zárkákban kettő, három, sőt négy főt helyeztek el, a börtönrendszer túlszűfoltóságától függően. Némely esetben, ahol erre lehetőség volt, a korábbi magánzárkákat összenyitották, hogy a csoportos elhelyezés lehetővé váljon. Az ötvenes-hatvanas években épült barakkrendszerű börtönépületek már kifejezetten olyan nagy termekből álltak, amelyek csak az elítéltek tömeges elhelyezésére alkalmasak (15-30 és több fő).

Szorítanak a nemzetközi előírások, a minimumsz tenderdek, szorít a pénzügyi feltételek hiánya. Nem számíthatunk óriási börtönépítési programokra, s nem is biztos, hogy a meglévő pénzt érdemes volna erre költeni. Az egyetlen megoldás büntetőpolitikánk átalakítása volna. A börtön drága és kétséges hatású. Azoknak kellene fenntartani, akik igazán „kiérdemlik”. Tanulnunk kellene az „olcsóbban és hatékonyabban” elvet követő országok példájából, ahol kettős stratégiát alkalmaznak a bűnözéssel szemben. Az egyik oldalon a fiatalkorúakkal és az enyhébb, nem erőszakos cselekményt elkövetőkkel szemben az elterelés és az alternatívanyújtás módozatait alkalmazzák, míg a másikon, a súlyos személy, élet elleni cselekmények esetében a szabadságvesztés-büntetést, de már nem totális intézményi formában.

A börtönrendszernek egy demokráciában mindig el kell tudnia számolni a közösség előtt anyagilag, morálisan és szociálisan is. Ugyanakkor a közösségnek úgyszintén van felelőssége a börtönrendszerrel szemben, amely ugyancsak anyagi (hiszen az adózó állampolgár tartja el), szociális, politikai és morális is egyben. Változó politikai és szakmai körkörös vita lehet arról, milyen büntetőpolitikát valósítsunk meg, milyenek legyenek a börtöneink. Egy azonban nem történhet meg: az, hogy a börtön kicsúszson a közösség kontrollja alól. A börtön közösségi ellenőrzése ugyanis az egyetlen működő garanciája annak, hogy a gyakorlatban érvényesüljenek elméleti elképzeléseink és szándékaink, s nem utolsósorban azok az emberi és elítéljogok, amelyek teljesítéséhez ma már nemzetközi kötelezettségek fűznek. Az alternatív, közösségre épülő börtön víziója természeténél fogva magában foglalja a közösség börtönért való felelősségét.

A zártság és a totalitás felszámolásának két iránya van. Egyrészt az elítéltek mind gyakoribb és szisztematikus szervezeti formában felépített rendszeres részvétele a közösségben, ennek megoldása lehet a nyitott vagy félnyitott börtön, a hétvégi és éjszakai büntetés-végrehajtás. Másrészt a közösség ellenőrzésének akár jogilag is szabályozott, és szisztematikus szervezett formában való belépése a börtön épületébe és mindennapjaiba.

Lehetséges alternatívák

A börtönkörnyezetben megmaradó elítéltekkel kapcsolatosan az alternatív tendenciákat képviselők azt tekintik a legfőbb feladatnak, hogy sikerüljön az elkövetők személyiségét egy olyan feltételrendszerre ráhangolni, amely elősegíti a szabad társadalomban szükséges készségek elsajátítását. Bár a börtön mint intézmény tagadja ezt a folyamatot, mégis fenn kell tartani, mint végső eszközt. „*Hatékonyságának mércéje azonban nem az, mennyire sikerül elkülönítenie a »rosszakat« a társadalom egészétől, hanem inkább az, hogy mennyire képes közelebb vinni őket a társadalom életének főbb áramlataihoz.*” (ENSZ 7. Milánói Konferencia 1985.)

Az alternatív végrehajtási formák közül a *félezárás* részidős elzárást jelent, intézetten kívüli munkát, tanulást, orvosi kezelést; az elítéltnak csak az esti órákat kell benntöltenie az intézetben. A rövid tartamú szabadságvesztés alternatívájaként alkalmazzák *Olaszországban*, ahol a 6 hónapig terjedő szabadságvesztést helyettesítik vele. A végrehajtás során napi 10 órát kell a börtönben töltenie az elítéltnak. *Svájcban, Hollandiában, Portugáliában és Franciaországban* is lehetővé teszi a bíróság, hogy a 6 hónapnál nem hosszabb büntetések esetében az elítélt az intézetten kívül dolgozzon, tanuljon.

Hosszabb időtartamú büntetések esetében is lehetőség van *külső munka* vállalására, pl. Angliában, ahol a szabadulás előtt két évvel, de minimum 6 hónappal ún. *Job Center-be* (speciális munkaközvetítő hivatal) mehetnek a szabadulás előtt állók, az intézetben kívülre. Ha ott találnak munkát, akkor szabadon elvállalhatják azt külső munkahelyen. Svájcban és Hollandiában is alkalmazzák ezt az alternatívát.

A büntetést adott körülmények között csak hét végén köteles az intézetben tölteni az elítélt, néha a szabadidőre is kiterjed ez a kötelezettség. Svájcban, *Belgiumban*, Hollandiában, *Németországban*, Portugáliában ez gyakran alkalmazott alternatíva.

Házi őrizet esetében a rövid tartamú szabadságvesztés otthoni környezetben tölthető. Főként *Spanyolországban* és *Törökországban* alkalmazzák.

A börtönön kívüli intézetekben történő büntetés-végrehajtás lehetősége: az alkohol- és kábítószerfüggő elkövetők speciális programokban vehetnek részt a szabadságvesztés zárt intézetben való töltése helyett külső, a börtöntől független intézetben. Németországban a két évet meg nem haladó szabadságvesztést lehet felcserélni ilyen típusú kezelésre.

Külső kontroll

A börtönrendszer külső kontrolljának hazánkban jelenleg a következő szintjei vannak: *bírói kontroll, ügyészi kontroll, ombudsman, független társadalmi szervezetek, nemzetközi szervezetek.*

A rendszer külső kontrolljának jelentőségét és rendkívüli hatékonyságát talán a bírói ellenőrzés bevezetése szemlélteti a legjobban. Az 1993. évi XXXII. törvény lehetővé teszi az elítélteknek, hogy magánelzárás fegyelmi büntetés esetén bíróhoz fellebbezzenek. E szabály bevezetése önmagában elegendő volt arra, hogy radikálisan csökkenjen a kiszabott fegyelmi száma. Míg 1983-ban 17 314 főt, 1989-ben 13 314 főt, 1991-ben pedig 12 816 személyt sújtottak magánelzárás fegyelmi büntetéssel, addig 1993-ban 8453 személlyel szemben szabták ki e büntetést. Láthatóan a külső kontroll megjelenése e büntetés alkalmazásának csökkenésére inspirálta az intézményt. Mindez azt mutatja, hogy a rendszert – és ez minden rendszerre és szervezetre igaz – a külső ellenőrzés önkontroll ki-fejlesztésére kényszeríti, amely mindenképpen a szervezet célhatékonyabb működése irányába hat.

Hazánkban nem, de más országokban ismert a helyi közösség közvetlen kontrollja is. Angliában, az USA-ban, de más európai országban is ismert az ún. *börtönlátogató-bizottság* (Boards of Prison Visitors), amely a helyi önkormányzat börtönt ellenőrző, tiszteletdíjjal fizetett testülete. Meghatározott időnként látogatást tesznek a területükön lévő intézetekben, s tapasztalataikról jelentést készítenek az önkormányzatnak. Angol tapasztalatok szerint sokat javultak a börtönkörülmények a helyi és az országos börtönökben is a '80-as évek eleje óta, amióta a börtönlátogató-bizottság nyilvánosan publikálja jelentéseit. A helyi önkormányzat és ezzel a helyi társadalom szerepének növelése a börtönrendszerért vállalt felelősségben hazánkban is kívánatos volna, annál is inkább, mert ezzel megnyílhatnának olyan csatornák is, amelyek lokális megoldásokat kínálhatnának a szabadulásra váró elítéltek számára.

Ugyancsak az angol gyakorlat mutat példát a *börtönombudsman* funkciójának fontosságára. Angliában külön, félfüggetlen ombudsman áll a panasszal élő elítéltek rendel-

kezésére. Azért félfüggetlen, mert a börtönrendszertől független ugyan, de a *Home Secretary*nek (belügyminiszter) alárendelten végzi munkáját. Ez annyit jelent, hogy nem a parlamentnek, hanem a belügyminiszternek tartozik elszámolással. Egyéni panaszügyekben jár el, s rendszeresen jelentést készít az emberi jogok állásáról és az elítéltpanaszok milyenségéről és megoszlásáról a belügyminiszternek. A finn börtönrendszernek *önálló parlamenti omudsmanja* van. Hazánkban gyakorlatilag kevésbé létezik a büntetés-végrehajtás külső szakmai kontrollja vagy felügyelete. A magyar büntetés-végrehajtás sajnos inkább politikailag, mintsem szakmailag kontrollált. Ellenkező példát láthatunk az angol gyakorlatban, ahol az Inspektori Hivatal a börtönrendszertől és a minisztériumtól független, s főként szakmai felügyeletet gyakorol a börtönrendszer fölött. A 20 tagból álló hivatal vezetője szakértő, ismert, a börtönrendszeren kívülálló személy. Tagjai között a gyakorlatot jól ismerő, de már nem aktív bv. szakemberek és jeles elméleti szakemberek is helyet kapnak. A hivatal közvetlenül a kormánynak dolgozik. Rendszeresen ellenőrzi – szisztematikus és ad hoc látogatásokkal – a börtönöket, ahol hetekig tartó alapos vizsgálatot folytatnak, melyről jelentést készítenek, részben a belügyminiszter, részben a nyilvánosság számára. Az Inspektori Hivatal a börtönrendszer tényleges működésének alapos ismeretében rendszeresen javaslatot tesz a reformok és a továbbfejlesztés irányaira, területeire. E fórum a nyilvánosság előtt hivatalosan is képviseli a börtönrendszert, és már igen jó eredményeket ért el a közvélemény gondolkodásának befolyásolásában, ami a börtönről alkotott realisabb és összetettebb gondolkodást eredményezi az átlagpolgárban.

Végezetül el kell mondanom, hogy az említett alternatívák megvalósítása és a közösségi felelősség kiterjesztése nem elsősorban anyagi akadályba ütközik, bár vannak pénzügyi természetű vonzatai is. E változások ára azonban sem közvetlenül, sem közvetve nem közelíti meg azokat az anyagi és egyéb természetű költségeket, amelyeket akkor kell megfizetni, ha nem történnek meg e változások. De a börtönépítési programok stratégiája is jóval költségesebb, a kétséges eredményről nem is beszélve. A szakmai, az emberi és a szervezetben lévő erőforrásokat lehetne átalakítani egy közösségi központú koncepció szellemében, amely egyúttal kiterjeszti a büntetés-végrehajtás társadalmi alapjait.

Kövér Ágnes

Igényesebben

Egészségügyi szakmai munka az IMEI-ben

Tapasztalataim szerint – noha az IMEI több évtizede része a büntetés-végrehajtási szervezetnek – az itt folyó szakmai munkát, a betegek ellátását, egyáltalán a pszichiátriai gyógykezelés módszereit mintha misztikus „homály” fedné, holott intézetünket egyre nagyobb nyitottság jellemzi. Talán érezhető az együttműködés igényének kifejezése a különböző rendezvényeken, fórumokon is. Az IMEI eddigi munkája mellett új vonás az oktatás, a tapasztalatcsere, amelyekről érdemes szót ejteni.

Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet 104 éves, a '60-as évek óta itt történik a kényszergyógykezelés végrehajtása. A betegek ellátásában sajátosan ötvöződik a klasszikus pszichiátriai kezelés és a büntetés-végrehajtási tevékenység. Az eltelt száz esztendő alatt jelentős fejlődés következett be mind a gyógy mód, mind pedig az ellátás körülményeiben. Az intézmény állami feladatként ellátandó alaptevékenysége a kényszergyógykezelésre, ideiglenes kényszergyógykezelésre utalt betegek és a szabadságvesztés végrehajtása alatt elmebetegé vált elítéltek gyógykezelése; a büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartottak pszichiátriai és neurológiai kivizsgálása és ellátása; az előzetesen letartóztatottak elmeállapotának megfigyelése, a kényszergyógyításra utalt, a korlátozott beszámítási képességű, valamint a személyiségzavarban szenvedő fogvatartottak kivizsgálása és gyógyítása, illetve gyógykezelésük szakmai felügyelete.

Az említett ellátási terület feladatainak megértéséhez szükségeszerű néhány jogi fogalom tisztázása. A *kényszergyógykeze-*

lés elrendeléséről és végrehajtásáról a Btk. 74. §-a rendelkezik: azon beteg esetében rendeli el a bíróság a kényszergyógykezelést, aki valamely személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó bűncselekményt követett el, de elmeműködése kóros állapota miatt nem büntethető, és tartani kell attól, hogy hasonló cselekményt fog elkövetni, feltéve, hogy büntethetősége esetén 1 évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést kellene kiszabni. Az elmeállapot kórosságát igazságügyi elmeorvos-szakértő állapítja meg, és ennek alapján rendeli el a bíróság a kényszergyógykezelést.

Az *ideiglenes kényszergyógykezelés* elrendeléséről is a bíróság határoz, ennek akkor van helye, ha a bűncselekményt elkövető személy elmeorvos-szakértői vizsgálata, illetve az eljárás egyéb adatai szerint arra lehet következtetni, hogy a terhelt kényszergyógykezelését el kell rendelni. (Btk. 98. §.)

A Btk. 75. §-a értelmében az elkövető *kényszergyógyítása* rendelhető el, ha a bűncselekménye alkoholista életmódjával függ össze és 6 hónapnál hosszabb végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik.

A terheltet a bíróság elmeógyógyintézetbe utalhatja, ha a szakértői szakvélemény szerint *elmeállapotának* hosszabb megfigyelése szükséges. A megfigyelés 1 hónapig tarthat, ezt a határidőt a bíróság az elmeógyógyintézet véleménye alapján 1 hónappal meghosszabbíthatja. Mindezen feladatok ellátásának megfelelően differenciálódtak betegellátó osztályaink.

A kényszergyógykezelést végző osztályokon a szakmai munka megfelel az akut és a krónikus pszichiátriai betegosztályokon folyó munkának.

A felvétel

Intézetünkbe az ideiglenesen kényszergyógykezelést, illetve kényszergyógykezelést beteg felvételét tehát bíróság rendeli el, ennek a határozatnak a birtokában kerülhet sor a felvételre. A beteg fogadásának és elhelyezésének menete más kórházi osztályokéval megegyező: a beteg orvosi vizsgálatát követően az ápolók kísérik a beteget az osztályra, helyezik el a kórteremben, értékeit leltárba veszik, ellátják a megfelelő intézeti ruházattal stb. Az osztályokon dolgozó teamek arra törekednek, hogy a beteg anamnéziséét, személyiségét, magatartását, betegségét minél hamarabb megismerjék, és ennek függvényében kerül sor a terápiás terv kidolgozására. A részlegeken a betegek komplex pszichiátriai kezelésben részesülnek, korszerű gyógyszerek állnak rendelkezésükre, pszichológusok és pszichiáterek vezette egyéni és csoportos pszichoterápiás foglalkozásokon vesznek részt. A legszélesebb paletta a szocioterápiás módszereké. Számos szabadidős és munkaterápiás csoportfoglalkozást szervezünk számukra, sőt most már hagyomány a különböző tanfolyamok indítása is. Az utóbbi években kosárfonó, bőrdíszműves, virágkötő és fazekas tanfo-

lyamra iskoláztak be arra alkalmas betegeink, akik a sikeres vizsga után szakmunkás-bizonyítványt kaptak. A szabad vallásgyakorlás jogát is biztosítjuk intézetünkben, és az istentiszteleteken való részvétel bizonyítja, hogy az elmebetegek számára is kapaszkodót jelent a vallás, a hit.

Mint bármely más pszichiátriai osztályon – intézetünkben is – a klasszikus pszichiátriai team működik: pszichiáter, pszichológus, pszichopedagógus, szakápoló, szociális gondozó összehangolt munkája segíti a betegek gyógyulását.

A pszichiátriai ápolás nagy szakértelmet és türelmet igénylő feladat: a betegekkel való foglalkozás során figyelembe kell vennünk, hogy a betegeknek általában nincs betegségelátásuk, többnyire zavarosan érkeznek az intézetbe, a társadalom által duplán megbélyegzettek, hiszen bűncselekményt követtek el, de stigmatizáló a pszichiátriai diagnózisuk is. Az elhelyezésük zárt jellegű, az intézeti előírások, szabályok betartása is nagyfokú alkalmazkodást igényel, holott betegségük természeténél fogva beilleszkedési nehézségeik vannak. Ezért nagyon fontos, hogy minél több pszicho- és szocioterápiás programot szervezzünk számukra, melyek fejlesztik kommunikációjukat, érzelmi életüket, elősegítik alkalmazkodásukat, hasznossá teszik szabadidejüket, értelmet adnak mindennapjaiknak. E programok kitalálásában, előkészítésében, lebonyolításában a teljes személyzet – a beteget bevonva – részt vesz.

A betegek kényszergyógykezelésének időtartama a bíróság döntésének értelmében határozatlan, ami nyilván érthető, hiszen azt nem lehet előre tudni, mikor kerül a beteg tartósan pszichésen kompenzált állapotba, amikor ki lehet mondani, hogy már nincs szüksége zárt intézeti elhelyezésre. Így a kényszergyógykezelés jogos-

ságát a bíróságok évente felülvizsgálják. Az intézet részéről is készül a beteg állapotról vélemény, de az intézettől független igazságügyi elmeorvos-szakértők is megvizsgálják a beteget, és véleményt terjesztenek elő a bíróságnak. A bíróság ezek alapján dönt: fenntartja-e továbbra is a kényszergyógykezelést, vagy megszünteti azt.

Elbocsátás

A betegek intézetünkben történő elbocsátását – csakúgy, mint az egyéb pszichiátriai osztályokon – gondosan elő kell készíteni. Ezt a munkát a teamen belül elsősorban a beteg kezelőorvosa és a szociális gondozó végzi. Feltérképezik a beteg hozzátartozóit, családi viszonyait, szociális körülményeit, munkalehetőségeit. Ha más megoldás nincs, más intézményi elhelyezést, pl. elmeszociális otthont keresnek a beteg számára.

A *szociális gondozó* feladata, hogy kiderítse, a beteg munkaviszonyban van-e, jogosult-e táppénzre, jár-e számára nyugdíj, van-e kirendelt gondnoka. Amennyiben a betegnek nincsen jövedelme (táppénze, nyugdíja vagy szociális segélye), a jogosultságnak megfelelően intézkedik valamelyik jövedelem folyósításáról. Ha a betegnek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége hiányzik, kezdeményezi a gondnokság alá helyezést, illetve a gondnok kirendelését.

Az eddigiekből talán érzékelhető, hogy körültekintően meg kell tervezni a beteg rehabilitációs útját, intézetben kívüli lehetőségeit feltérképezni, esetleges új szakmáról, munkalehetőségről gondoskodni, jövedelmi viszonyait rendezni. Ha a beteg állapota már nem teszi lehetővé a társadalomba való teljes visszailleszkedést, akkor polgári kórház pszichiátriai osztályán

vagy szociális otthonban helyezük el. Minden elbocsátott beteg esetében felvesszük a kapcsolatot a területileg illetékes pszichiátriai gondozóval, akik nyomon követik a beteg állapotát.

Nagyon fontos eleme a sikeres rehabilitációnak a beteg családtagjaival való kapcsolat fenntartása, illetve erősítése. Így természetesen lehetőségük van a kapcsolattartásra: hetente egy alkalommal engedélyezett a látogatás, a levelezésük sem korlátozott, természetesen kaphatnak csomagot is. A tervezés fontos fázisa, hogy – bizonyos esetekben – a beteget elbocsátása előtt adaptációs szabadságra engedjük, mely több alkalommal ismétlődik. Figyelemmel kísérjük, hogyan tud visszailleszkedni a mikro-és makrokörnyezetébe.

Intézetünk végzi a már szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak, illetve az előzetes letartóztatásban levő személyek pszichiátriai és neurológiai ellátását is. A hagyományos kórházi gyakorlattal összehasonlítva az ún. neuro-pszichiátriai osztály egyik részlege a krízisintervenciók munkát látja el, a másik részleg pedig klasszikus neurológiaként működik. Erre az osztályra történik egyrészt az öngyilkosságot megkísérlő, illetve elkövető fogvatartottak felvétele, kivizsgálása és kezelése. Sajnos a büntetés-végrehajtási intézményekben igen nagyszámú a szuicid kísérlet, de kimutatható, hogy a kísérletező elítéltek egy része menekülésre, környezetváltásra, figyelemfelkeltésre használja fel az önkárosítást. Természetesen a fogvatartott is megbetegedhet szabadságvesztésének idején, és ilyenkor a gyógyító teamnek kapaszkodókat kell találnia a beteggel együtt a további életéhez.

Itt történik továbbá a neurológiai diagnózissal érkező elítéltek felvétele és kivizsgálása, valamint gyógykezelése. Előfordul, hogy a betegnek idegsebészeti

beavatkozásra van szüksége, ebben az esetben valamely polgári kórházban történik meg a műtét, természetesen megfelelő biztonsági intézkedések mellett. Ezt követően, a postoperációs szakban visszakerül intézetünkbe a beteg, sok esetben komoly rehabilitációs utókezelést is végzünk az osztályon. A teljes gyógyulás a fogvartartott visszatértét jelenti a büntetés-végrehajtási intézetbe, ahol folytatja a szabadságvesztés letöltését.

Változások

Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet tehát sajátos egészségügyi tevékenységet végez, mely ötvözi a pszichiátriai betegellátás és bizonyos mértékig a büntetés-végrehajtás szabályait, és ennek megfelelően a személyzet részéről is speciális felkészültségre van szükség. Ismeretes, hogy mindkét szakterület a rendszerváltozás óta formálódik az Európához való csatlakozás jegyében. Tekintettel arra, hogy jómagam inkább az egészségügy berkeiben érzem otthon magam, ezért inkább az orvoslás-ápolás terén elindult reformokról és az ezzel összefüggő feladatokról számolok be.

Talán nem árt kitekinteni az egészségügyi ellátásban eddig bekövetkezett változásokra, hiszen ennek bizonyos elemei érinthetik a büntetés-végrehajtás egészségügyi ellátását, illetve az itt dolgozók munkáját is. Íme, néhány alapvető változás az egészségügy terén. Megtörtént a teljesítményelvű finanszírozás bevezetése (Homogén Betegség Csoport rendszer), az ellátórendszer átalakítása (kórházai ágy-számcsökkentés, összevonások és az alapellátás fejlesztése, a családorvosi rendszer kialakítása, az otthoni szakápolás bevezetése, a rehabilitáció előtérbe kerülése), életbe lépett a minőségbiztosítási rendszer

(mely 1998. január 1. óta kötelező az eu. intézményekben, és készül a végrehajtási rendelet is), a betegellátásban a betegjogok, etikai problémák előtérbe kerülése, a gyógyítási palettán megjelent az alternatív gyógyászat, megváltozott az egészségügyi intézmények irányítása (menedzser-típusú vezetés), reformálódott az ápolás területe is: ma már az ápolás önálló tudomány, mely tudományosan kutatható, fejleszthető, átalakult az ápolóképzés is: az 1993-ban született szakképzési törvény szerint az államilag elismert szakképesítéseket az Országos Képzési Jegyzék tartalmazza, ezzel összefüggésben megszűntek az egészségügyi szakközépiskolák, ma már csak az érettségire épülő 3 éves nap-pali tagozatos ápolóképzés lehetséges (ez elvégezhető az ún. HÍD- képzés formájában, munka mellett is.)

A régi „szakképzett” segédápolói képesítésnek felel meg a korszerű ápolási asszisztensi végzettség, a legmagasabb szint jelenleg a diplomás ápolói főiskolai képesítés, egyelőre csak terv az egyetemi ápolói végzettség megszerzésének lehetősége, ezek az ún. alap egészségügyi képesítések, a szakképesítéseket továbbra is ún. szakosító tanfolyamokkal lehet megszerezni (pl. intenzív terápiás szakápoló, műtős szakasszisztens, fogászati vagy laboratóriumi asszisztens stb.).

A képzéssel összefüggő követelmény (1998. január 1. óta) az egészségügyi szakdolgozók működési nyilvántartásba vétele és az 5 évenkénti továbbképzés kötelezettsége (27/1998. és 28/1998. NM-rendelet).

Bizonyára nem haszontalan, ha e két jogszabály előírásait röviden áttekintjük, lehet, hogy ez nem minden érintett számára egyértelmű.

A rendelet megjelenése előtt is volt a szakdolgozóknak nyilvántartása, amelyet azelőtt is az Egészségügyi Szakképző és

Továbbképző Intézet (ETI) végzett. Amikor az ápoló megszerezte a szakképesítést vagy elvégzett egy szakosító tanfolyamot, a bizonyítványába bejegyezték az országos nyilvántartási számot, és a szakképesítés ezzel lett érvényes. Ez továbbra is így marad, ez az úgynevezett alapnyilvántartás. A változás a *működési nyilvántartás* bevezetése lett, amit a szakképesítés megszerzésekor automatikusan bejegyeznek és 5 év után ezt kell megújítani valamilyen továbbképzés elvégzésével.

Aki azonban 1998 előtt szerzett egészségügyi szakképesítést, annak a működési nyilvántartásba vételhez egy formanyomtatványt kell kitöltenie, és beküldenie az ETI-be. (Ezt a munkát valószínűleg minden büntetés-végrehajtási intézményben már 2-3 éve elvégezték a személyzeti osztályok).

Az ETI országos nyilvántartása egyezteteti minden egyes beérkezett formanyomtatvány adatait, és ha minden rendben van, akkor küldi a dolgozó által megjelölt címre a regisztrációs kártyát. Bizonyára sok kolléga nem kapott még sem kártyát, sem egyéb visszajelzést, ennek az az oka, hogy rendkívül sok adatlapot kell egy maroknyi csapatnak feldolgoznia.

Az ETInfoban (az ETI információs lapjában) nemrég megjelent beszámoló szerint a feladat megkezdése óta 180.000 jelentkezés érkezett be az országos nyilvántartásba.

Az alábbi táblázat a kiküldött kártyák megoszlását tartalmazza munkakör szerint:

ssz:	Munkakör	Kiadott kártyák száma:
1.	Ápoló/szakápoló	23 015
2.	Gondozó/szakgondozó	482
3.	Asszisztens/szakasszisztens	18 643
4.	Egyebek közé tartozó	3 961
A kiadott kártyák összesen:		46 101

*Forrás: ETInfo

Problematikus esetként kezelik, ha a formanyomtatványon hibás adat (elírás) szerepel, vagy az illető jelenleg gyese van, tehát nem gyakorolja a szakmáját. Az is előfordul, hogy a meglévő szakképesítés nem felel meg a betöltött munkakörnek. Ezeket az adatlapokat továbbítják az Egészségügyi Szakképzési és Továbbképzési Bizottságnak (ESZTB), ahol döntenek az elfogadásról vagy az elutasításról.

Előbb-utóbb minden jelentkező valamilyen választ kap: jobb esetben kártyát, de ha probléma adódik, arról is értesítést ígérnek az ETI munkatársai. További információ a regisztrálásról, hogy az első alkalom ingyenes, de az ötévenkénti megújítás már pénzbe kerül: a jogszabály a mindenkori közigazgatási eljárási díjat írja elő. Aki nem teljesíti a továbbképzés előírásait, nem kapja meg „jogosítványát” újabb 5 évre, és a munkáltató csak kártyával együtt fogadhatja el a szakképesítést: tehát akinek nincs kártyája – a rendelet értelmében – az nem szakképzett ápoló!

Törlik a nyilvántartásból azt, aki elhunyt, aki nem teljesíti a továbbképzés kritériumait, aki valamilyen szakmai vagy etikai hibát vét, annak is felfüggesztik ápolói tevékenységét, aki nem kéri a regisztrálást.

Továbbképzés

A rendszerbe való visszalépés lehetőségei a fentiekből következnek. Aki teljesíti a továbbképzés kötelezettségét és jelentkezik nyilvántartásba vételre, az megkapja a jogosítványát. Az esetleges felfüggesztés időtartamának lejártá után az a teendő, hogy jelentkezni kell az Egészségügyi Szakképzési és Továbbképzési Tanácsnál (Egészségügyi

Minisztérium) és az általuk megszabott követelményeket kell teljesíteni. Ez utóbbi vonatkozik a gyesen levő kollégákra is, tehát aki több év után újból munkába áll, a fenti követelményeket kell teljesítenie.

A továbbképzési rendszer bevezetésének többféle célja van. Egyfelől a beteg védelme (pl. egy több éve szakmáját nem gyakorló kolléga ne állhasson vissza a betegágy mellé gyakorlatlanul egy robbanásszerűen fejlődő szakmában), a szakma védelme (az ápolói szakma társadalmi és anyagi megbecsülésének javítása csak minőségi munkával, magasszintű szaktudással válik lehetővé). A továbbképzés általános jellemzői: az időszak 5 év, ez idő alatt 100 regisztrációs pontot kell összegyűjteni, mely elméleti és gyakorlati pontokból tevődik össze.

Hogyan lehet a 100 pontot összegyűjteni? Íme, néhány lehetőség.

csoportos továbbképzéseken való részvétel	20-40 pont
(kritérium a minimum 40 óra és a vizsga)	
kongresszuson való részvétel	5-10 pont
kongresszuson előadástartás	
	10-20 pont
publikáció (cikkírás, könyvírás stb.)	
	15-50 pont
egyéni továbbképzés	10-20 pont
vizsga 75%-os teljesítménnyel	
elméleti pontérték	
(adott évben a szakmai vizsga feladatlapját kell kitölteni)	
egy gyakorlatban eltöltött év	15 pont
(minimálisan 3 év összefüggő gyakorlat!)	

Ki mentesül a továbbképzési kötelezettségek alól?

Teljes mentességet kap a dolgozó a nyugdíj előtt 5 évvel (ha az illető nem kíván tovább dolgozni), elméleti továbbképzés alól az mentesül, aki az adott szakterületen újabb vagy magasabb szintű szakképesítést szerzett, oktatásban, vizsgáztatásban vesz részt, esetleg szakértői tevékenységet végez. Az egészségügyi intézményeknek, mint munkáltatóknak is érdeke és felelőssége, hogy figyelemmel kísérje dolgozóinak nyilván tartási és továbbképzési kötelezettségeit.

Milyen feladatai lehetnek az intézményeknek? Jó, ha az adott intézmény tájékoztatást ad a törvényről, a rendeletekről, igazolja a gyakorlati pontokat (az 5 éves időszak leteltével a gyakorlatot a munkáltató igazolja), a visszatérő, illetve az újonnan felvett dolgozók esetében tájékoztodik a regisztrációról, átgondolja a szolgálati beosztásokat (ki a szakképzett, ki osztható be önállóan), ellenőrzi a regisztrációs kártyákat (célszerű nyilvántartás vezetése a kártyaszámokról és az érvényességi időről), folyamatos információkat ad a továbbképzési lehetőségekről, ide értve a kongresszusokon való részvételt, a más intézmények által szervezett továbbképzéseken való részvételt, esetleg saját továbbképzéseket szervez.

Valószínű, hogy a legtöbb intézménynek, amely sok dolgozót foglalkoztat, egyszerűbb megoldás, ha továbbképzéseket szervez, mint hogy egyszerre 10-20 szakképzett ápolót nélkülözzön, és esetleg anyagilag is támogatni kényszerüljön dolgozóit.

Ehhez a megoldáshoz folyamodott intézetünk is 1998 novemberében: összeállítottunk egy pszichiátriai témájú továbbképzési tematikát, mely megfelelt a csoportos továbbképzés kritériumainak (40 órás, vizsgával zá-

ródó, elméleti és gyakorlati elemeket is tartalmazó program). Megragadtuk azt a lehetőséget is, hogy az Egészségügyi Minisztériumnak elkülönített pályázható kerete van minden évben a továbbképzési programok támogatására.

Ennek a keretnek a felhasználására pályázatot ír ki a minisztérium, illetve a pénz kezelésével megbízott ETI. Ezek a pályázati felhívások az Egészségügyi Közlönyben jelennek meg negyedévente. A pályázat elbírálásánál figyelembe vesszük, hogy már pontértékkel rendelkező programnak kell lennie a benyújtott anyagnak, a továbbképzést nyitottá kell tenni, tehát nem csak a saját dolgozók számára, hanem külső intézmények részére is meg kell hirdetni, és a jelentkezőket fogadni kell a kapacitás függvényében.

Először tehát az Egészségügyi Szakképző és Továbbképző Bizottsághoz kell eljuttatni a továbbképzési programot, amely testület szakmai szempontok alapján pontértékkel minősíti azt (az IMEI által összeállított tematikára 38 pontot adtak a maximális 40 pontból). Az anyagi támogatásra benyújtott pályázatunkat is kedvezően bírálták el, így 1999 februárjában, majd idén, 2000 márciusában is kaptunk anyagi támogatást a továbbképzés megszervezésére. A pozitív elbírálás és a szerződés megkötése után meghirdettük a továbbképzést: körlevelet küldtünk a bv. intézeteknek és számos külső egészségügyi intézménynek is.

A két tanfolyam adatai az alábbi táblázatban láthatók:

Idő- pont:	A jelentkezők száma:		A vizsgázók száma:	
	Bv. Int. és IMEI	külső int.	Bv. Int. és IMEI	külső int.
1999.	17 fő	4 fő	17 fő	4 fő
2000.	21 fő	68 fő	16 fő	23 fő

Az adatokból kitűnik, hogy az idén szervezett továbbképzéssz iránt óriási volt az érdeklődés, de hely hiányában sajnos csak kevesebb, mint a felét tudtuk a jelentkezőknek fogadni. Mindkét esetben megkérdeztük a hallgatók véleményét a tanfolyam tematikájáról, színvonaláról, az előadók teljesítményéről. Tavaly is és az idén is egyöntetűen nehéznek ítélték a követelményeket, bár az írásbeli vizsga mindannyiunknak sikerült.

A főbb témakörök a következők voltak: az IMEI bemutatása, története, a pszichiátriai ellátás jogi és etikai aspektusai, pszichofarmakonok és a pszichiátriai kórképek, addiktológiai ismeretek, a pszichiátriai és neurológiai határterületi kórképek. szocioterápiák és pszichoterápiák, ápolási folyamat és dokumentáció a pszichiátriában, diétetika a pszichiátriában, minőségbiztosítási alapismeretek, kommunikációs és önismereti tréning.

Az előadásokra az IMEI munkatársai (orvosok, pszichológusok, ápolók, és a diétetikus) lelkiismeretesen készültek fel. A hallgatók számára írásos jegyzetet is összeállítottak saját témakörükből. Ezt a továbbképzést reményeink szerint minden évben – hasonlóan anyagi támogatással –, tehát a részt vevők számára térítésmentesen szervezzük meg.

További terveink között szerepel az alábbi témakörök pontértékkel minősített továbbképzésen való feldolgozása, mely bizonyos esetekben nemcsak a szakdolgozók számára lenne hasznos, hanem az orvosok esetében is (mint team továbbképzés): minőségbiztosítás, sürgősségi ellátás, relaxációs technikák, kommunikációs és önismereti tréning E programokról hagyományainknak megfelelően előzetes értesítést küldünk valamennyi büntetés-végrehajtási intézetnek. Várjuk érdeklődésüket!

Vízváriné Deli Éva

Nemzetközi kapcsolatok

2000. április 3-án a román büntetésvégrehajtás meghívására a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet küldöttsége vett részt a korszerűsített Marosvásárhelyi Büntetés-végrehajtási Intézet ünnepélyes átadásán.

2000. április 6-10. között a német büntetés-végrehajtási szakszervezet meghívására a magyar büntetés-végrehajtás 5 fős szakszervezeti küldöttsége Rheinbachban tett látogatást. A delegációt *Hegyes András* vezette.

2000. április 11-17. között *Láng Károly* bv. őrnagy, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön pszichológusa vett részt Cipruson az Európai Igazságügyi és Jogi Társaság (EAPL) konferenciáján.

2000. április 30-tól május 6-áig a Heves Megyei Bv. Intézet 5 fős küldöttsége Hollandiában, a zwollei bv. intézetben tapasztalatcserén vett részt.

2000. május 3-tól 6-áig *Kéthelyi Péter* bv. ezredes, a Baracscai Országos Bv. Intézet parancsnoka vett részt az Európa Tanács Berlinben megrendezett konferenciáján.

A szlovák bv.-vel megkötött egyezmény keretében 2000. május 11-én a Fővárosi Bv. Intézet 5 fős küldöttsége utazott tapasztalatcserére Besztercebányára.

2000. április 19-én *dr. Anton Fábry*, a szlovák büntetés-végrehajtás országos parancsnoka vezetésével 4 fős szlovák delegáció utazott Budapestre a szlovák-magyar együttműködési szerződés aláírására.

2000. május 31-től június 2-áig a bajor büntetés-végrehajtás straubingi intézete 7 fős delegációjának látogatása zajlott. A küldöttség a Váci Fegyház és Börtönben, illetve a Budapesti Fegyház és Börtönben járt.

A szlovákiai Dubnica bv. intézet 3 fős delegációja 2000. június 13-án és 14-én együttműködési megállapodás keretében látogatást tett a Váci Fegyház és Börtönben.

A hollandiai tartományok parancsnoka, *J.G.A. van den Brand* és a holland Helsinki Bizottság igazgatóhelyettese, *Raymond Swennenhuis* 2000. június 22-én találkozott *Bökönyi István* országos parancsnokkal, akivel egyeztettek a magyar büntetés-végrehajtás európai normákhoz való igazítását és az integráció előkészületi munkáit. A delegáció ezenkívül megtekintette a Venyige utcai objektumot.

2000. június 22-én a Kazah Köztársaság országos parancsnoka, *Pyotr N. Posmakov* tett látogatást Bökönyi Istvánnál. A delegáció ugyancsak megtekintette a Venyige utcai objektumot és a Budapesti Fegyház és Börtönt.

Az egészség joga

Börtönegészségügyi konferencia Budapesten

Négy napon át (június 18–21) Budapesten találkoztak a világ börtönegészségügygel foglalkozó szakemberei. E témakörben ilyen nagy jelentőségű konferenciának még nem adott otthont Magyarország, amióta az Európa Tanács tagja lett. Korábban eleve szóba se kerülhetett volna hasonló rendezvény. Az egyesült államokbeli Albert Schweitzer Intézet, együttműködve a Nyitott Társadalom Intézettel, az egészségügyi világszervezettel (WHO), az Európa Tanács Kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód megelőzésére alakult bizottságával (CPT), valamint a nemzetközi börtönreform szervezettel (PRI) olyan helyszínt keresett (és talált), ahol egyaránt szót kaphattak a kelet- és közép-európai országok börtönegészségügyi szakemberei és a már említett nemzetközi szervezetek előadói. A sokszínűségnek köszönhetően a gazdag program egyszerre kínált lehetőséget arra, hogy az egyes országok küldöttei beszámoljanak saját börtönviszonyaikról, miközben jó néhány előadó arra keresett választ, mi a teendő a már-már globális veszély, a kábítószer börtönbeli elterjedésének megakadályozására, s a hasonlóan súlyos gond, a HIV és AIDS-problematika kezelésére.

A nemzetközi tanácskozáson nemcsak a rendező szervezetek képviseltették magukat jelentős személyiségekkel, hiszen a négynapos rendezvényen részt vett *Vivien Stern* asszony, a nemzetközi börtönreform szervezet főtitkára, *Julius Landwirth*, az Albert Schweitzer Intézet igazgatója, *Ingrid Lycke Ellingsen*, a CPT első alelnöke, *Cees Goos*, az egészségügyi világszervezet (WHO) európai tanácsadója, de az orosz föderációtól kezdve a FÁK-államok delegációin át közeli szomszédainkig, a szlovén, lengyel résztvevőkig, mindannyian arra világítottak rá, hogy a börtönképesség egészségügyi hely-

zetének javítása világméretű feladat. Érthető hát, hogy a tanácskozás témái is szerteágazóan többretegűek voltak. A résztvevők többek között azt firtatták, a börtönlakó milyen feltételek közepette őrizheti meg polgárnivoltát, a börtönegészségügyi körülmények alakulásában mekkora szerepe és felelőssége van az adott ország kormánzatának, hogyan alakul az etnikumok sorsa a börtönökben, milyen kapcsolat szükséges az egészségügyi börtönszemélyzet és a civil intézmények egészségügyi személyzete között, miként kezelhetők a túlzottan agresszív, már-már önsorsrontó börtönlakók, s visszatérően újra

meg újra előjött a két leglényegesebb gond, a kábítószer és az AIDS.

E sokrétű témaválasztást hazai sajátosságokkal egészítették ki a konferencia magyar előadói, *dr. Heylmann Katalin* bemutatta a magyar börtönegészségügy rendszerét, s külön részletezte a fiatalkori fogvatartottak egészségügyi ellátását, *dr. Barna Ildikó* főigazgató főorvos helyettes megismertette a résztvevőket a Büntetés-végrehajtás Központi Kórházának múltjával és jelenével, kitérve az országos jellegű egészségügyi intézetekkel való orvosszakmai kapcsolatokra.

Dr. Ruscsák Mihály szülész-nőgyógyász főorvos behatóan foglalkozott az elítélt nők kórházi ellátásával, egészségügyi helyzetükkel a letöltőházakban. *Pozsonyi Györgyné* ápolási igazgató a szakápolói munkát ismertette, s bővebben szólt a kórházakban lévő testi és lelki állapotáról, a krízishelyzet felismerésének, illetve megelőzésének fontosságáról a mindennapi ápolói munkában. Általános meglepetést és elismerést keltett a szabadultak társadalmi beilleszkedését segítő magyarországi alapítvány képviseletében előadást tartó *dr. Csernyánszky Lajos* azon tájékoztatása, amely szerint az alapítvány pénzügyileg támogatja a Magyar Evangéliumi Börtönmisszió elítéltek gyermekeinek üdültetésére irányuló akcióját.

A négynapos tanácskozás vezérlő gondolatát az egyik angol büntetés-végrehajtási szakember foglalta össze, mondván, négy c-vel összegezhető mindaz, ami a börtönegészségügy szakembereinek hitvallása lehet: *nélkülözhetetlen az emberséges közeg, a törekvés a szőértésre (communication), megkerülhetetlen a segítő együttműködés a fogvatartottakkal és a civil egészségügyi szervezetekkel (co-operation), a napi munkában lényeges a realitásokkal is számoló józanság, a józan ész (common sense), s végül nem mellőzhető a kiszolgáltatott (beteg) ember sorsa iránti fogékonyság, a beleérzőképesség (compassion)*. Valamennyi résztvevő számára világos volt, hogy mindez igencsak eltérő körülmények között valósul meg (vagy várat magára?!), a világ börtöneiben, hiszen a tanácskozáson az is kiderült, hogy akadnak országok, ahol a túlszűfolttság egyelőre szinte lehetetlenné teszi az egyéni kezelést, holott a konferencia eszmei lényegét mindenki magáénak vallotta: *az egészség alapvető jog a börtönökben is!*

A magyar büntetés-végrehajtási szakemberek joggal érezhették úgy, hogy a hazai börtönegészségügynek (az összehasonlítások tükrében) nincs szégyenkeznivalója, nem kell a lényegyet illetően sem napi gyakorlatán, sem stratégiáján változtatnia.

Jelentés

A Segítő Kezek BVD Alapítvány 1999. évi munkájáról

Az alapítványt 9 éve 752 aktív és nyugdíjas büntetés-végrehajtási dolgozó 750 000 önként felajánlott forinttal alapította meg.

A Fővárosi Bíróság 11.pk. 67655/91/14. számú végzésével 1992. február 9-én 2521. sorszámmal nyilvántartásba vette. Az alapítványt 1999. december 13-án a közhasznú szervezetekről szóló 1966. évi CXCVI. törvény rendelkezése alapján, visszamenő hatállyal 1998. január 1. napjától *közhasznú fokozatú szervezeté átsorolta és egyben jóváhagyta az alapítvány alapító okiratát.*

Az alapítvány célja, hogy megalapozott kérelem alapján segélyt nyújtson az aktív és a nyugdíjas büntetés-végrehajtási dolgozóknak, családtagjaiknak.

A pénzbeli segítség lehet *szociális segély, szociális támogatás és a nehéz anyagi helyzetben lévő családok gyermekei részére, valamint a büntetés-végrehajtás hősi halottainak nappali tagozaton tanulmányokat folytató gyermekei segítése.*

A megfelelő igazolásokkal ellátott kérelmeket a kuratórium negyedévenként tartott ülésén bírálja el. Kivétel a sürgős eset – súlyos betegség esetén külföldön végzett műtét, temetkezés – költségeihez való hozzájárulás, ekkor a döntés a kérelem beérkezését követő 10 napon belül megtörténik.

A kérelmek megalapozottságának elbírálásában fő segítőtársaink a parancsnokok, az igazgatók, a humánpolitikai munkatársak. A segély engedélyezésének egyik feltétele, hogy a kérelmező családtagjainak havi nettó jövedelme ne haladja meg a 28 150 Ft-ot, ez egyenlő a köztisztviselők alapilletményével. Az egyszeri segély összege 5 000 és 20 000 Ft között lehet, míg a különösen indokolt esetben folyósított rendszeres segély havonta személyenként 2 000 - 3 000 Ft.

A segélyezésben meghatározó, hogy a tárgyévben a büntetés-végrehajtási dolgozók, a nyugdíjasok és a külső támogatók milyen összeget fizetnek be segélyezés céljára. Sajnos az összeg két év óta csökken.

A kuratórium 1999-ben 1027 kérelmet bírált el, és 69 esetben nem engedélyezte a segélyt.

Az 1999-ben befizetett összeg:

– alapítványi bevétel a bv. dolgozók befizetéseiből	541 000 Ft
– külső támogatók befizetése	2 075 000 Ft
–betét utáni kamat	619 488 Ft
– pénzforgalmi jutalék	28 424 Ft
– SZJA utáni 1 százalékos bevétel	1 534 115 Ft
– BVOP-tól iskolai tanulók segélyezésére átvett összeg	5 000 000 Ft
Összesen:	9 798 027 Ft

Az 1999. évi kiadások:

- rendszeres segély (58 fő részére)	1 978 720 Ft
- egyszeri segély (169 fő részére)	1 880 000 Ft
- iskolai tanulók segélyezése (515 család 943 tanulója részére)	5 000 000 Ft
- jótékonyági bál szervezési költsége	2 015 832 Ft
- az alapítvány működéséhez szükséges költségek	394 468 Ft
- a bv-s családok gyermekeinek nyári üdültetése	2 010 637 Ft
Összesen:	13 279 637 Ft

Mészáros József,
a kuratórium elnöke

Biztonság

Hogyan csökkenthető a bizonytalanság?

Minden ember alapvető igénye és joga a szabadsághoz való jog, mely jogot az alkotmány mindenki számára biztosítja. Hogy ezt a jogot ki hogyan becsüli meg, az az illető személy mentalitásától, életvitelétől és sok esetben szerencséjétől függ. A bűncselekmény elkövetése, valamint a bírói ítélet kihirdetése után ezek a jogok korlátozás alá eshetnek. A börtönbe kerülés után szinte nincs olyan elítélt, akinek ne fordult volna meg a fejében, hogy „... de jó lenne újra szabadnak lenni”. Van, aki a gondolatán továbblép, és van, akibe beleivódik, és csak azon töri a fejét, hogy mikor tudná kivonni magát a büntetés végrehajtása alól, vagyis mikor tudna megszökni.

A büntetés-végrehajtásban dolgozók feladata – többek között – a szökés megakadályozása, mely esemény a bv-s dolgozók rémálmaiban dobogós helyet foglal el. Még abban az esetben is, ha maximálisan betartotta az előírásokat, nehéz átesni azon a tortúrán, mely a szökés kivizsgálása során adódik. Ez jórészt azért van, mert az őr nem bűnöző, és őt már az is irritálja, ha az ügyészség szóba kerül. Azt az elítéltet, aki elszánja magát a szökésre, ez már nem tartja vissza. És az sem tartja vissza, amit a szökésért plusz ítéletként kaphat. A Btk. VI. cím 245. §-a szerint a fogolyszökés 3 évig terjedő szabadságvesztés-büntetéssel büntethető. Ezzel szemben állampusztai viszonylatban a bíróság általában a kiszabható ítélet harmadát sem róttá ki. Ez az idő egy 5-7 éves ítélethez viszonyítva nem sok, különösen, ha az illetőnek nincs kedvezménye. Kiszámolja a várható összbüntetését, és mérlegre teszi, érdemes-e kockáztatnia. A kiszabott, enyhének mondható ítéleteknek, úgy tűnik, nincs visszatartó erejük a

szökést tervezők esetében. A szökések leginkább a mezőgazdasággal foglalkozó intézetekben fordulnak elő. Az elítéltek tisztában vannak a fegyverhasználat szabályaival, azzal, hogy ha átjutnak az egy-két méteres záróvonalon (lősvánon), üldözéskor és elfogáskor nem lehet velük szemben lőfegyvert használni, kivéve az ún. „h” pontosokat. (Azok pedig nem szöknek.) Ha az észlelési és a reakcióidőt veszem figyelembe, nincs olyan őr, aki a záróvonalat átugró elítélttel szemben eredményesen fegyvert használna. Azt is érdemes bevallani, hogy a büntetés-végrehajtási dolgozók jelentős része nincs olyan fizikai állapotban, hogy tartósan vesenyt futhatna bármely elítélttel. (A bűnözők egyre fiatalabbak!) A büntetés-végrehajtás 10 és 100 milliókat költött és feltehetően ezután is költ a biztonsági rendszerek kiépítésére, ezek a rendszerek azonban helyhez kötöttségük miatt korlátozottan használhatók. A szabadban foglalkoztatott elítéltek felügyelete, őrzése további megoldásokat igényel. Ennek egyik

alapvető oka épp a fent említett fegyverhasználat korlátozásában keresendő. Olyan lehetőségeket kell keresni, ahol a biztonság a külső munkahelyeken, a „szabad prérin” is hatékonyan alkalmazható. Ennek egyik módja a mezőgazdasági intézetek esetében a szolgálati kutyák számának növelése – ez célszerű lenne a házakban is – és a lovas járőrök szolgálatba állítása. Ezek számának növelése esetén a puszkák létjogosultsága megkérdőjelezhető és helyettük a szolgálatot munkáltatás esetén oldalfegyverrel lehetne ellátni, melyet figyelmeztetésre és önvédelemre adott esetben könnyebben lehetne használni, mint a most rendszeresített lőfegyvereket. A lovas járőr előnye a gépkocsival szemben leginkább ott domborodik ki, hogy olyan helyen is használható, ahol a gépkocsi már működésképtelen. A kutyák használatánál pedig az a tapasztalat, hogy jobban megmondolják a szökést a fogvatartottak onnan, ahol kutya is segíti az őrszolgálat ellátását.

Természetesen, mint minden, ez is pénzbe kerül, de mint megelőző intézkedést, anyagilag össze lehet hasonlítani azzal a költséggel, amit egy riadó jelent. A törvény (sajnos?) nem teszi lehetővé, hogy a szökés esetén a tartási költségen felül indokolatlanul fellépő többletköltséget a bv. érvényesítse akár polgári per útján is az elítélttel szemben. Ezenkívül felmerül egy sajátos jogi probléma is. Vajon joga van-e a bévés alkalmazottnak fegyveresen elhagyni az intézet területét, és joga van-e rendőri segédlet nélkül bárkit megállítani, igazoltatni, netán gépjárművet átvizsgálni.

A szökések, illetve a szökéssel kapcsolatos körülmények vizsgálatakor álta-

lánban fény derül arra, hogy a szökevény milyen ruhában hajtotta végre a szökést. Az 1979. évi 11. számú tvr. értelmében az elítélt tarthat magánál saját tulajdonú alsóruházatot. A probléma abból adódik, hogy az alsóruházat, meddig számít fehérműnek, és mettől egyéb öltözet, például szabadidő- vagy sportruha. Az 1997-es állampusztai négyes szökés, ahol a fogvatartottak bermudanadrágban, színes pólóban és sportcipőben szöktek meg, rávilágít arra, hogy túl általános az „alsómű” kifejezés, és további pontosítás szükséges. Nem szerencsés, ha a bv-s dolgozók azon vitatkoznak, hogy fehérműként mit lehet megengedni és mit nem. A szükséges intézkedések meghozatala azért is szükséges, mert a biztonság növelésével védjük a saját beosztottjainkat is, és elkerüljük a sok esetben terhes és idegölő vizsgálatokat.

1999 májusában intézetünkben volt a biztonsági tisztek továbbképzése. Ott vetette fel az egyik biztonsági tiszt kolléga, hogy a vidéki városokban a környékbeli településekről sokan járnak dolgozni, és egy-egy riadó alkalmával a riadóztatás után senkit nem érdekel, hogy az illető hogyan és mivel megy be a szolgálati helyére. Bár sokunknak van saját gépkocsink, kérdés, hogy ilyen fizetés mellett vajon elvárható-e, hogy saját zsebre használjuk autónkat, a 3 Ft/km hozzájárulás ugyanis semmire sem elég.

Tökéletes biztonság nincs. Az azonban kívánatos cél, hogy a biztonságból minél jobban kiiktassuk a bizonytalanságot.

Antal Ferenc

Szakmai fórum

*A hosszú időtartamú
szabadságvesztés-büntetésről*

Június 15-én, immáron negyedszer és negyedik helyszínen, Sátoraljaújhelyen került sor a hosszú tartamú szabadságvesztést töltő fogvatartottak végrehajtási, kezelési problémáival foglalkozó szakmai fórumra. A helyszín azért volt a negyedik, mert az alakuló ülésen annak idején megvitatták a tanácskozássorozat programtervét, s ebben szegedi javaslatra az első szakmai fórum megrendezését Szeged vállalta, a második rendezvényre, amely a biztonságos és emberséges elhelyezés kérdéseivel foglalkozott, a Budapesti Fegyház és Börtönben került sor, a harmadik helyszínen, Balassagyarmaton, az egészségügyi és mentálhigiénés ellátás volt a téma, s a menetrend szerint ezután következett a sátoraljaújhelyi konferencia, amelyen a résztvevők a nevelési, sport, képzési és kulturális programok kérdéskörét vitatták meg.

Lényeges volt az a kezdeti elhatározás, hogy az egyes témakörök tárgyalásához az intézetek elküldik hozzáértő szakembereiket, illetve esetenként előadással, írásos anyaggal készülnek a tanácskozásra. A konferenciák helyszínén tapasztalatcserére, intézetlátogatásra is lehetőség nyílt. Olyan cél is megfogalmazódott, hogy a konferenciasorozat végén írásos összegzés és szabálmódosítási javaslat készüljön.

Tagintézetek: Budapesti Fegyház és Börtön, Szegedi Fegyház és Börtön, Kalocsai Fegyház és Börtön, Váci Fegyház és Börtön, Sopronkőhidai Fegyház és Börtön, Fiatalokruák Bv. Intézete Tököl, Balassagyarmati Fegyház és Börtön, Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön. A munkát segítették a Bv. Országos Parancsnokságáról megjelent vezetők.

A sátoraljaújhelyi konferencia témaköre „testhezálló” volt, mert az intézet jelentős képzési, programszervezési múltra tekint vissza, elég ha csak a büntetés-végrehajtás első népfőiskolai kurzusára vagy a ruhaipari szakközépiskolai képzésre gondolunk.

Nagyon jó előadásokat hallottunk arról, hogy milyen foglalkozásokra lenne szükség a psziché karbantartásához, a fizikum leépülésének megakadályozásához.

A konferenciát megelőzően adatgyűjtést végeztem az országos programszervezés felmérése érdekében. A programgyűjteményt egységes kötetbe foglalom fogvatartotti programkalauz címmel. A jelenlegi büntetés-végrehajtási célok érdekében jó lenne, ha ebből az adatgyűjtésből kiadványt készíthetnénk, amellyel segítséget nyújtanánk a többi intézetnek.

Vannak olyan megyei intézetek, ahol alig tesznek erőfeszítést a programszervezés érdekében, adatot sem kaptam. Megemlíthetők olyan megyei intézetek, ahol erőfeszítések ugyan vannak, de szűk a lehetőség (pl. Veszprém, ahol 400 százalékos a telítettség, vagy Tolna, ahol viszont nincs szabadtéri sportlehetőség.)

Vannak ugyanakkor olyan megyei intézetek (pl. Kecskemét, Eger), ahol az intézet jellegéből adódóan is (Kecskemét – fk., illetve megyeszékhelyek), de leginkább a személyzet találékonyságának, szellemi és fizikai ráfordításának köszönhetően az országos intézeteket is elérő, illetve helyenként túlszámoló mennyiségű és minőségű programszervezést tapasztalhatunk.

Természetesen befolyásoló tényezők is vannak a programszervezésnél (pl. személyes kapcsolatok), fontos kérdés a hozzáállás, illetve a szakemberek jelenléte (pl. pszichológus, aki rengeteg programot tud, úgymond, gerjeszteni az ötleteivel, vagy egy pszichiáter). Egy ügyes nevelő, aki a pályázatok elkészítéséhez nagyon ért az ügyeket és kézben tartja, jelentős eredményeket érhet el. Itt el is érkeztünk az anyagiakhoz, a pénzhez. A pályázatok kérdésköréhez tartozik, hogy újabban a bv. intézetek részére egyre nehezebben elérhető pályázatok jelennek meg, amelyek főként iskolákat, művészeti köröket céloznak meg.

Pénz hiányában viszont csak nagyon egyszerű programok valósíthatók meg, mert ha versenyről beszélünk, a résztvevőket rögtön feldobja, ha megtudják, hogy valamilyen díjazás is lesz, nemcsak „dicséret”. A fogvatartottak egyébként is eléggé haszonelvűek, fontos nekik, hogy valamilyen származzon a prgramból. Természetesen vannak programok, mint a körleten kívüli sportlehetőség, vagy akár a belső sportok (asztalitenisz, sakk, rómi, asztalifoci stb.), amelyek a legtöbb intézetben különösebb ráfordítás nélkül, az eszközök beszerzése mellett megvalósíthatók, és a fogvatartottak pusztán kedvtelésből is gyakorolják.

Ezt támasztja alá a legutóbbi oktatási tapasztalatunk: a szakmunkásképzőt a 10 végzős hallgatóból 5 abba akarta hagyni, de amikor megtudta, hogy szakmunkás-bizonyítvánnyal a kezükben szabadulás után segílyt kaphatnak, elkezdtek tanulni, és jól vizsgáztak korábbi gyengébb eredményeik ellenére.

Gyűjtőfogalomként használható az a kifejezés, hogy a végrehajtó intézetekben általában széles körű programok állnak a fogvatartottak rendelkezésére, de egyébként is mindegyiket ki tudnám emelni (pl. Baracskáé a legszínesebb programkínálat, ehhez járul még Budapest közelsége, egy nagyon leleményes pszichológus, és a magasan képzett elítéltek magas aránya, vagy Kalocsa a vallási és a nőknek szóló érdekes programjaival, Pálhalma a sok tanfolyamával és ünnepi megemlékezéseivel, Tököl a rengeteg szakképzéssel a fiatalok számára, Balassagyarmat a mentálhigiénés programjaival, és még sorolhatnám tovább minden intézet programszervezési sajátosságait.

Visszatérve a tanácskozás témájára: a hosszú tartamú szabadságvesztést töltő fogvatartottak kezelése, a programszervezés elősegítése kiemelt feladatként felfogható munka. Ez a munka azonban nem annyira „izzadságos”, még ha nehéz és időigényes is, mert a büntetés-végrehajtásnál olyannyira hiányolt sikerélménnyel ajándékozza meg a szervezőt, a lebonyolítást irányító személyzetet és a fogvatartottakat.

Mit lehet célként megfogalmazni a 15-20-25 évet vagy netán tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítélteknél? Úgy tűnik, valóban képesek vagyunk őket

visszaadni a társadalomnak úgy, ahogy befogadtuk, mert olyan, alkoholtól, kábítószer-től vagy kábító hatású szerek-től összeroppant, legyengült fizikai, illetve lelkiállapotban fogadjuk be őket, hogy ezen csak javítani lehet. Fogalmazzuk meg azonban azt is, hogy igazából a jelenlegi személyzeti, pénzügyi, tárgyi feltételeink mellett a 20 év körüli ítéletet letöltőket nem lennének képesek jobb, vagy akár csak hasonló állapotban kibocsá-tani a szabaduláskor. Vannak intézetek, ahol nincs pszichológus, vagy nevelői munkát végez, kevés egyébként is a pszichológusok létszáma, az orvosi státuszok sok esetben nincsenek betöltve, vagy nincs is állandó orvos, néhány intézetben pedig a zsúfoltság miatt csak a bv. ügyek kötik le a személyzet figyelmét (az előállítások, a biztonság, a kérelmek, a hivatalos ügyek intézése), így a fizikai, szellemi teljesítmény szintentartá-sára, fokozására már nincs idő és lehetőség.

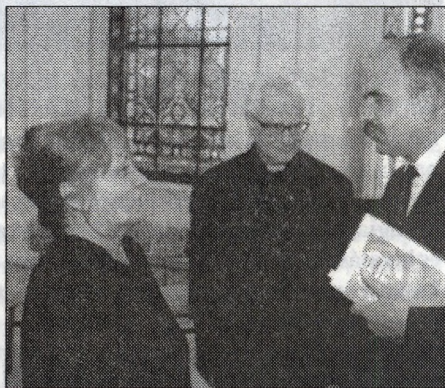
Lehet-e további célokat megfogalmazni úgy, hogy az intézetek gazdasági nehézsége-ivel tisztában vagyunk? Azt kell mondanom, hogy lehet. Azért lehet, mert ha a fegyelmi eljárásokra pazarolt időnek egy részét a későbbiekben – talán a programok eredménye-ként – pályázatok figyelésére, programok szervezésére fordíthatjuk, esetleg több siker-élményben részesülünk.

Fodor Gábor

Képek, események

Május 30-án a Szegedi Fegyház és Börtönben dr. Dávid Ibolya igazságügy-miniszter mutatta be a szépszámú közönségnek és a díszvendégeknek Arató László és Bátyi István Csillag című börtönkönyvét, amelyet Gaál Béla értékes fotói gazdagítanak. (E napon a miniszter meglátogatta az intézetet és az Alföldi Bútorgyártó Kft. munkahelyeit is.)

Ifj. Győri Zoltán, akit most avattak bv. tiszté, hadnagyi rendfokozattal kezdi pályáját, amely – remélhetőleg – olyan sikeres lesz, mint az elődeié, hiszen ifj. Győri Zoltán bévés dinasztíából származik. Már az apai dédapja is főfegyőr volt Márianosztrán, a nagyapja szintén fegyőr, de édesapja is a testület tagja, hiszen Győri Zoltán bv. ezredes neve és szakmai teljesítménye ismert a mi köreinkben. Édesanyja szintén a testület tagja. Mindez örömmel tölt el bennünket, régi bévéseket, remélem, hogy szakmánk és hivatásunk folytatása jó kezekbe kerül. Ifjú Győri Zoltán a főiskolai éve alatt szakaszpárancsnok volt, ez jelzi azt, hogy az alma nem esett messze a fájától.

A drogos, főleg az önmagát „aranylövessel” kivégzett fiatal, már nem tud sikoltani, helyette a rendezett sorokban fekvő koporsók sikoltanak, amelyek Urbán Ádám és Urbán Tamás fotóművészek kiállításán hökkentették meg a járókelőket a metró Nyugati téri aluljárójában. Tizenhat koporsó jelképezte a tizenhat budapesti fiatal halálát. A nevet csupán kezdobetűkkel jelölték, de az életkort és a halálzási időpontot már pontosan és hitelesen tüntették fel a kiállítás alkotói, akik a művészet tiszta eszközeivel figyelmeztetik a fiatalokat, hogy a drog nem játék, vagy ha mégis annak tekintik, akkor nem más, mint játék a halállal.

A Rendőrtiszti Főiskolán, ahol a jövő rendvédelmi szervezeteinek tisztjeit képzik, csak azok teszik le ünnepélyesen az esküt, akik érettségi után választják ezt a nemes hivatást és szakmai pályát. Erre az első év sikeres elvégzése után kerül sor. A látvány nemcsak a szülők, de a növendékek szívét is megdobogtatja. Eme szép és felemelő jelenetre mindig szervezetenként (határőr, vám- és pénzügyőr, rendőr) kerül sor, ennek függvényében az eskü szövege részleteiben más és más. A bévések azért nincsenek az eskütételnél jelen, mert ők már „anyaintézetükben” esküt tettek, igaz, kevésbé látványosan, de éppolyan felemelő érzéssel. Képeink a rendőrök, azaz a leendő rendőrtisztek eskütételét, annak zárópillanatát ábrázolják, amikor a résztvevők díszmenetben vonulnak el előljáróik előtt. — á. j. —

Szociológiai iskola

Hatása a magyar büntetőjog-alkotásra a XX. sz. első felében

Már a római jogfejlődést is a társadalom mindennapi gyakorlati szükségletei határozták meg. Ebben az időszakban a jog alkotóinak és alkalmazóinak jelentős része nem volt tanult jogász. Ez nem azt jelenti, hogy a római jog pusztán empirikus megoldások gyűjteménye, amelyből hiányzik az általánosítás, sőt a kor emberei nem csak egyes jogtételeket fogalmaztak meg, hanem évezredekre ható jogelméleti jellegű általánosításokra jutottak. Ezeket a társadalom működéséből fakadó jogelméleti megállapításokat tekinthetjük a pozitívista jogi gondolkodás és a később ez alapján létrejött jogszociológiai gondolkodásmód alapjainak.

A jogszociológia fogalma

A jogszociológia, illetve a szociológiai gondolkodásmód és iskola kialakulása azonban még – a római birodalom bukása után – csaknem két évezredet váratott magára. Igazából e szemléletmód kialakulását a társadalmi változások hozták magukkal. A kapitalizmus fejlődésével ugyanis a korábban alkalmazott ún. normatív jogi szemléletet, az erőltetett és elvont jogi fogalmak használatát, a jog önmagából való magyarázatát nem lehetett tovább használni. A tőkés társadalom monopolizálódásával új gazdasági és társadalmi viszonyok jöttek létre, amelyek egyre kevésbé túrték el a korábbi szabályozást.

A jog normatív szférája és a valóságos viszonyok között szakadék tántogott, amelynek áthidalására új elméleti keretet kellett kidolgozni.¹

Ennek a problémának a megválaszolására jöttek létre az első jogszociológiai elméletek. A jogszociológiai gondolkodás elméleti kereteit az első időszakban – XIX. sz. végén, a XX. sz. elején – még a jogelmélet, jogbölcselet adta. Az empiria csak később, a kilencszázas évek első évtizedében nyert teret a jogszociológiai gondolkodásmódban.

A szociológiai elméleteket a három nagy euro-atlanti jogrendszerben – angol-szász, német, francia – három nagy szociológus-jogász neve fémjelezte.

A pragmatista iskola

Elméleti megalkotója *Roscoe Pound* amerikai professzor volt. Véleménye szerint a jogelmélet minden fontos kérdésére a jogi stabilitás és változásigényekhez, az általános biztonsághoz és az individuális

emberi élet egyeztetéséhez kapcsolódik. Elemezve a jogtörténetet, arra a következtetésre jutott, hogy a stabilitás és változási-igény ellentmondása az ún. relatív természetjog kialakításával oldható fel.

A relatív természetjog azon alapvető megállapítások – posztulátumok – összessége, amelyek az adott kortól és társadalomtól függő módon az adott társadalom olyan igényeit és követeléseit tartalmazzák, amelyek jogi szabályozást kívánnak. Nézete szerint a jogásznak, a jogszociológusnak egyfajta társadalmi mérnöknek kell lennie, ehhez azonban el kell válnia a szobatudósokra jellemző jogi gondolkodástól. Objektíven fel kell mérni a társadalmi igényeket, érdekeket és ezek alapján kell megformálni az adott társadalom adott időszakára vonatkozó jogi posztulátumait, melyekre a jogalkotásnak és alkalmazásának is támaszkodnia kell.²

A német iskola

A iskola megalapozói *Karl Marx* és *Max Weber* voltak, illetve a német jogszociológia művelői az ő – egyébként lényegesen különböző – társadalomelméletükből indultak ki.

A jogszociológia fogalmát és tárgyát *Max Weber* a szociológiáról, mint a társadalmi cselekvést értelmezően megértő tudományról szóló koncepciójával összhangban határozta meg. A szociológia a társadalmi cselekvés értelmező megértésére irányul, ennek megfelelően a jogszociológia a jogi jelenségeken és képződményeken csupán egyes emberek tényleges, vagy lehetségesként megkonstruált társadalmi cselekvésének meghatározott természetű folyamatát érti.

A jogszociológiának, mint megértő tudománynak abból kell kiindulnia, hogy értelmileg irányított cselekvés számunkra

érthető hordozói csak egyes emberek elkülönült cselekvésének folyamatai és összefüggései lehetnek. Ezért az állami és a jogi képződményekben is az egyén elkülönült társadalmi cselekvéseinek folyamatait és összefüggéseit kell látni. Minthogy a szociológia a társadalmi cselekvés szubjektív értelmét kutatja – azt az értelmi összefüggést, amely a cselekvő vagy a megfigyelő előtt a viselkedés értelmes okának tűnik – a jogi képződményeket is olyan képzetekként kell felfogni, amelyek az emberek társadalmi cselekvését kauzálisan meghatározzák.³

A jogi jelenségeket, jogi normákat és képződményeket a szociológia – jogszociológia – empirikus létezésében vizsgálja, azt kutatja, milyen ezek reális hatása. A jogszabály valamely rendelkezése számára nem normaként, hanem valószínűségként, esélyként jelenik meg. A jogi norma azt az esélyt, valószínűséget jelenti, hogy a tényállásban körülírtakra a jogkövetkezményben ismertetett tények – pl. büntetés – következnek be.

A jogot, a jogrendet, a jogi előírásokat vizsgálva a jogszociológia azt kérdezi, mi történik valamely közösségen belül ténylegesen azért, mert valószínű, hogy a közösségi cselekvésben részes emberek ezt vagy azt a rendet szubjektíven érvényesnek tekintik és gyakorlatilag annak kezelik, azaz saját cselekvésüket arra építik. A jogi norma, mint empirikus érvényesség, mint a reális emberi cselekvést kiváltó okok együttese jelenti a szociológia tárgyát.⁴

Weber értelmezésében tehát a jogszociológia tárgya a jogi jelenségek, folyamatok és képződmények empirikus érvényességű társadalmisága.

Ez a felfogás, mint azt láthatjuk, lényegesen eltér a korábbi jogdogmatikai szemléletmódtól.

A jogdogmatikai szemlélet a jogot, a jogi normákat és képződményeket nem em-

pirikus, hanem eszmei érvényességükben fogja fel. A jogtudomány normajelenségeket, dogmatikus tartalmat vizsgál, a jogi normákat fogalmilag ragadja meg, logikai úton, úgy, hogy logikailag ellentmondásmentes rendszerré álljanak össze. A jogi szemléletmód azt kérdezi, hogy mi számít eszményinek, mint jog. A jogszociológia a jogi jelenségeket a reális történet – a lét – síkján, a jogdogmatika pedig az eszmei – legyen – síkján kutatja. Az előbbinél az empirikus érvényesség, míg az utóbbinál a normatív – jogi normák eszmei – érvényessége dominál.⁵

Ahogy a német jogszociológia fejlődésében *Max Weber* a meghatározó, úgy a francia jogszociológia – és általában a szociológia is – elválaszthatatlan *Emile Durkheim* munkásságától. Durkheim kidolgozza a *mechanikus és az organikus szolidaritás* elméletét. A mechanikus szolidaritás az egyenlők szolidaritása, – a társadalomban – amely azon a kollektív meggyőződésen alapszik, hogy a társadalom tagjai egymásra utaltak és olyan mértékben kötődnek és függenek egymástól, hogy mindenfajta eltérő magatartás szigorúan büntetendő.

Az organikus szolidaritás olyan munkamegosztásból fakad, ahol a társadalom minden tagja mint individuum rendelkezik bizonyos funkcióval, és ezt némi szabadságfokkal teljesítheti. Éppen ezért szükség van egyfajta szabályozásra, amely lehetővé teszi a javak cseréjét.

A társadalmi szolidaritás a jogban fejeződik ki, így bizonyos értelemben a jogban érzékelhető különbségekben lelhető fel a társadalmi szolidaritás típusa is.⁶

A jogszociológusok között elsőként Durkheim vállalkozott a büntetőjog társadalmi funkciójának vizsgálatára. Alaptétel szerint a primitív társadalomban a munkamegosztás kiscsoportú, ennek megfelelően a

mechanikus szolidaritás elve, tehát az egyenlők szolidaritása uralkodik. Ennek kifejeződése a nagy társadalmi homogenitás, a tradíciók feltétlen uralma. Az individuum számára a státus a döntő, a szerződés szerepe kicsi. Durkheim a jogi szankciók elemzésével jutott erre a következtetésre, miután megállapította, hogy a primitív társadalmakban az a cselekmény került büncselekményként büntetésre, amely a közt sértette és az elkövető büntetésében a kollektív tudat került kifejezésre.

A társadalom maga büntetett, mint Rómában a korai időszakban, vagy Athénban.

A társadalmi szolidaritás másik formáját, amely már a fejlett társadalmak sajátja, ismét a jogokon keresztül közelíti meg. Az a tény, hogy a szankció restitutív jellegű, nem az egyenlők szolidaritását fejezi ki az egész társadalom nevében, hanem az organikus egymásra utalt egyének lépnek elő a jogban, hogy jogaik biztosításán keresztül az egyén maximálisan működhessen közre a társadalom érdekében végzett munkában.

Ezekből következik, hogy a mechanikus szolidaritást kikényszerítő jog represszív jellegű, elsősorban büntetőjog. Ezzel szemben az organikus szolidaritásnak a családjog, a kereskedelmi jog, a közigazgatási jog, az alkotmányjog felel meg.⁷

A bűnözés magyarázatai

A sokféle irányzat és iskola közül az egyik legismertebb – és legelfogadottabb – Emile Durkheim elmélete. Ez a bűnözés funkcionális elemzéséből eredeztethető elmélet. A bűnözést a társadalom normális jelenségének tekinti. Létezése hozzájárul a társadalom stabilitásához a csoportértékek és erkölcsök megjelenési formája. A bűn-

zés nagyarányú emelkedése vagy csökkenése azonban a társadalom valamilyen rendellenességéről tanúskodik, és csak ebben az esetben beszélhetünk róla, mint patológiás jelenségről.

Dürkheim szerint a törvények a nép kollektív érzését hivatottak védeni, és minthogy a bűnözés társadalmi termék, ezért a büntetési cél nem lehet a megtorlás, vagy az elrettentés, hanem a törvények sérthetlenségének demonstrálása.⁸

Dürkheim megalkotta az *anómia* – normanélküliség – fogalmát. Lényege, hogy a társadalmi válságok, erkölcsi válságok dezorganizációt, káoszt teremtenek, melyben az egyén egyre inkább izolálódik, elhagyottá válik és így nagyobb eséllyel válik bűnözővé.

Dürkheim anómiaelméletét a harmincas években az amerikai *Robert K. Merton* fejlesztette tovább. Ő a normasértő viselkedés magyarázatát a társadalom szerkezetében kereste. Véleménye szerint az anómiát azok a szociális és kulturális struktúrák határozzák meg, amelyek a személyiség életkörüzetét jelentik. Az emberi viselkedést két tényező függvényében kell vizsgálni, nevezetesen a társadalmi célok és a célok eléréséhez szükséges eszközök függvényében. A kapitalista társadalmi rendszerben a fő cél az anyagi haszonszerzés, ugyanakkor a cél eléréséhez szükséges eszközök nem mindenki számára egyformán állnak rendelkezésre. Akik számára elérhetetlenek ezek az eszközök, azok szociális helyzetük javítására illegitim eszközöket használnak, ezért mutatható ki egyértelmű korreláció a bűnözés és a szegénység között.

A XX. század első évtizedeiben a szociológia jelentős fejlődésen ment keresztül az USA-ban is. Különösen a chichagói egyetem kutatói és oktatói jártak élen az empirikus munkában. Az általuk teremtett szociológiai iskolát ebben az időszakban a

pragmatizmus és a formalizmus jellemezte. Véleményük szerint a gyors társadalmi változások, az egyenlőtlen társadalmi fejlődés, a bizonytalanság, az élet kiszámíthatatlansága feszültséget, konfliktusokat hozott létre a hivatalos kultúra, a társadalmi rend és a marginalizálódott csoportok és egyének között. Ez okozhatta a század első felében a bűnözés nagymértékű megnövekedését.⁹

A chichagói iskola egy másik jelentős szociológiai elmélete az ún. *differenciális asszociáció* elmélete. Az elmélet alapjainak megalkotója *Edvin Sutherland* professzor volt. Nézetek szerint a bűnözés tanult viselkedési forma, amit az emberek interakciók során sajátítanak el, és ami az adott társadalmi feltételek mellett generációról generációra öröklődik át.¹⁰

Az, hogy valakiből bűnöző lesz, vagy sem, attól függ, hogy a környezetében tanult különböző viselkedési formák és nézetek közül melyikkel azonosul. Innen ered az eltérő nézetek elmélete elnevezés.

A jogszociológia Magyarországon

Magyarországon a politikai gondolkodás fejlődésében nagy jelentősége volt a jogi szemléletnek, a jogi fogalmaknak, a jog társadalmi helyzete olyan felfogásának, amely szerint önfejlődéséből következően egyszerre biztosít keretet és korlátot a politikai tevékenységnek és a politika legfontosabb eszközeként működik. Ebben a felfogásban megnyilvánul az a nemesi jogszemlélet, amely a maga kiváltságos jogainak fenntartásával saját életmódját tartotta fent, és amelyben a jogosultságok különös hangsúllyal estek latba. *Kulcsár Kálmán* szerint a magyar jogi gondolkodás mélyén mindig ott rejtett a politikai elem. Régiókn

történelmi viszonyaiban a jelentős reformok végrehajtása mindig a jogi szabályozás középpontba állításával történt. Ebből következett a magyar jogszemlélet hajlandósága bizonyos fokú redukcióra, a sokréttű összefüggésekkel rendelkező jelenségek politikai és jogi aspektusokra történő leszűkítésére, amely a jogot a saját lehetőségein kívülre kényszeríti és túlértékeli hatókörét és jelentőségét. Másrészről jellemzőjévé vált a történeti szemléletmód.¹¹ Ez a történeti szemléletmód azonban a XIX. század vége felé kedvezett a nyugaton éppen kibontakozóban lévő szociológiai szemlélet, illetőleg a szociológiai elemek meghonosodásának.

Ezek a nézetek elsősorban a francia és az angol jogszociológiai iskola jegyeit viselték magukon, többnyire azonban konzervativizmussal, vagy a magyar történeti intézményeket a központi hatalommal szemben konzervatív érvekkel védő vonással párosultak.

Megjelent a jognak mint a társadalmi problémák megoldására, a társadalmi haladás, a változás érdekében korlátlanul használható eszköznek a víziója.

A XIX. század végén, a huszadik század elején tehát a jogszemléletet ez a furcsa kettősség jellemzi. Még élnek a tradicionális jogi hagyományok, a régi szokások, és ezekre egyaránt utaltak azok, akik ezek megváltozására törekedtek, és azok is, akik szerint a régi hagyományokat kell folytatni.

A szociológia tudománya hazánkban a jogtudomány segítségével honosodott meg. Az első szociológiával is foglalkozó társadalomtudósok jogász alapképzettsgűek voltak.¹² A századvég egyik legkiválóbb európai jogfilozófusának, *Pulszky Ágostnak* munkásságával kezdődött a szociológiai szemlélet térnyerése. Pulszky lefordította magyarrá – és kísérő jegyzetek-

kel látta el – *Maine A jog őskora* c. jogfilozófiai munkáját. Ez a munka, amely a jogfejlődés, a jogi jelenségek kutatásának társadalmi összefüggéseit hangsúlyozza, tulajdonképpen alapvetően jogszociológiai szemléletmódot tükrözött.

Pulszky munkássága nagy hatással volt *Pikler Gyula* tevékenységére, aki már egyértelműen empirikus szemléletű jogszociológusnak tekinthető. *Pikler* munkássága egyébként szintén összekapcsolódott a politikával, mivel kutatásainak eredményeképpen a polgári radikalizmus egyik ideológiai vezéralakjává vált.

A korszak egyik neves jogtudósa, *Somló Bódog* is foglalkozott szociológiai gondolatokkal, mikor az ősi társadalmak elemzéséből kiindulva közelítette meg az állami beavatkozás problematikáját.

Mint azt már említettem, a XX. század elején a polgári radikálisok és a szociáldemokraták is megpróbálkoztak szociológiai szempontokat érvényesíteni a jogalkotásban, illetve a joggal kapcsolatos kutatásokban, azonban igazán jelentős eredményeket nem értek el a témában. Ezek elsősorban a német *Eugen Ehrlich* és *Hermann Kantorowicz* ún. *szabadjogi szemléletének* lecsapódásai voltak, melynek lényege az volt, hogy a jogot társadalmi összefüggésekbe ágyazták és elutasították az állami jog kizárólagosságát. A társadalmi viszonyok értékeléséből felismerhető szabadjogot az állami jogot kiegészítő, pótló, esetenként módosító erőnek fogták fel. Véleményük szerint a szabadjog az a talaj, amelyből az állami jog keletkezik.

Magyarországon ez a gondolat elsősorban a *magánjog* területén jelentkezett, elsősorban a szociális jog területén, amelyben az egyén helye szociális viszonyai által meghatározott, és a jognak is a szociális szempontokat kell előtérbe állítania és azt szolgálnia.

Sarkítva: a szabadjogi jogszociológiai iskola művelői szerint a jó jogalkotással megszüntethetők a társadalmi problémák és feszültségek. Ilyen szabadjogi szemléletű szerzőként volt ismert ebben az időszakban a szociáldemokrata *Ágoston Péter*, aki a sztrájkjoggal foglalkozott, *Meszlényi Artúr*, aki a svájci törvénykönyvet elemezte jogszociológiai szempontból, és a polgári radikális *Szirtes Artúr* aki egyebek között a szociális jog elméletét is kidolgozta.¹³

Az európai liberális büntetőjog főbb alapelveit a francia forradalom elveire épülő francia büntetőkódex fogalmazta meg először. Alapelvei között a legjelentősebbek *a törvény előtti egyenlőségen kívül a nincs bűncselekmény törvény nélkül és a nincs büntetés törvény nélkül elvei, valamint az ártatlanság véelme voltak.*¹⁴

Ezek az elvek a korábbi feudális büntetőjog nyílt jogegyenlőtlenségéhez és bírói önkényéhez képest nagy haladást jelentettek.

A századforduló hatályos büntető-, és büntetés-végrehajtási törvénykönyve, a korszakok jelentőségű 1878. évi 55. tc., a kodifikátor igazságügy-miniszterrel elnevezett *híres Csemegi-kódex* ezeknek az alapelveknek megfelelően kimondja, hogy „*büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, amelyet a törvény annak nyilvánít. Büntett vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint amelyet arra elkövetése előtt a törvény megállapított.*”

Ez a jogszabálygyűjtemény magán viseli a korszak liberális eszmerendszerét, ugyanakkor műfajában a klasszikus, dogmatikus iskola jegyeit viseli magán.

Ennek egyértelmű jele *a tetten előtérbe helyező büntetőjogi szemlélet*, melynek alapja a cselekmény, és nem annak elkövetője, a tettes. Ez is a tv. előtti egyenlőség elvén alapuló gondolat. Másik jele a *bűnös-*

ségen alapuló felelősség elve, melynek lényege az, hogy csak szándékos, illetőleg a gondatlan elkövetés előidézése valamilyen tettel minősülő bűncselekménynek. Aki valamely következményt sem szándékosan, sem gondatlanul nem okozott, hanem azt ártatlanul idézte elő, nem követett el bűncselekményt.

Ilyen klasszikus jogdogmatikai jegy az *egyéni erkölcsi felelősség elve* is. A kor ideológiai és vallási felfogása szerint az ember választani tud jó és rossz között, sorsa nem előre eldöntött, magatartása külső körülményektől közvetve nem determinált. Ebből kiindulva a törvénykönyv nem számolt komolyan a hivatásos bűnözőkkel, és a visszaesőkkel, mert azt vallotta, hogy a bűnös a büntetés alatt jó útra téríthető, szabadulása, után megjavulhat. Ezért nem ismerete ez a Btk. *a határozatlan idejű büntetéseket*, amelyek ezért csak jóval később jelentek meg jogrendszerünkben.¹⁵

A kódex figyelmen kívül hagyta azt a később egyértelművé vált tényt, hogy a bűncselekmény társadalmi jelenség is, de tartalmazta az *igazságos megtorló büntetés eszméjét* is, amely szerint az elkövetett tett súlyával arányban kell megbüntetni az elkövetőt. A rosszért rosszal kell fizetni, tehát a büntetés elvileg igazságos. A klasszikus büntetőjogi iskola a bűncselekményeket mint elvont jogi jelenségeket kezelte, ezért a fő hangsúlyt a büntetőjogi fogalmak szabatos megfogalmazására helyezték.¹⁶

A Csemegi-Kódex megjelenése után néhány évvel kezdtek begyűrűzni Magyarországra a már előzőekben vázolt kriminál-szociológiai és jogszociológiai irányzatok. Ezek hatására alakult ki a magyar büntetőjogászok nézeteire jelentős hatással lévő ún. közvetítő, vagy új klasszikus iskola. Követői korszerűsített formájában fenn kívánták tartani a büntetőjogi felelősség fogalmát, a tételes, k-

lasszikus büntetőjogot akarták továbbfejleszteni a tudomány és a napi gyakorlat eredményeire, tapasztalataira támaszkodva. Álláspontjuk szerint a bűncselekmények elkövetése nem vezethető vissza egyetlen okra, hanem abban társadalmi, gazdasági, biológiai, pszichológiai, morális tényezőknek egyaránt szerepük lehet. Fontos feladatuknak tekintették a bűnözés okainak feltárását, továbbá a bűnmegelőzés, és az elkövetők rehabilitációja módozatainak kidolgozását. Magyarországon ennek az irányzatnak a legjelesebb képviselői *Finkey Ferenc, Vámbéry Rusztem, Fayer László, Angyal Pál és Balogh Jenő* voltak.¹⁷ Ők voltak azok, aki elsősorban szorgalmazták a véleményük szerint túlhaladott egyes törvénykönyvrészek módosítását, hiányainak pótlását. Közülük néhányan részt is vettek az ezzel kapcsolatos kodifikációs munkában, amely az ezerkilencszáznyolcas 36. tc. a büntető törvénykönyvek és bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló ún. *I. Büntetőnovella* elfogadásához vezetett.

Ezen törvény megalkotásánál figyelembe vették és hasznosították a magyar és a külföldi jogtudomány és a büntető gyakorlat legfrissebb eredményeit, illetve tapasztalatait.

Ez az akkor korszerű törvény bevezeti a *büntetés feltételes felfüggesztésének intézményét*. A második fejezet megformálja a fiatalokorra vonatkozó rendelkezéseket, és ezzel bevezeti a magyar büntetőjogban a *bűncselekmények megelőzésének* fogalmát. Akinek a bűncselekmény elkövetésekor a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettsége megvolt, a bíróság vele szemben intézkedéseket foganatosíthatott. Ezek a *dorgálás, próbára bocsátás, javító nevelés, fogház vagy államfogház* voltak, azonban lényegesen alacsonyabb felső határral, mint a felnőtteknél.¹⁸

A szabadságvesztés-büntetést a felnőttektől elkülönítve lehetett csak végrehajtani, a javítóintézeti nevelés végrehajtására pedig külön intézményrendszert kellett felállítani.¹⁹

Ez a törvény a ha „*ketten teszik ugyanazt, az nem ugyanaz*” elvének megfelelően az általánosítás helyett az egyéniesítésre törekszik, különös tekintettel a fiatalokorra vonatkozásában.

A büntető törvényhozás szemléletváltozását tükrözi az is, hogy a fiatalokorra büntetőügyeinek szabályozásával 1913-ban ismét foglalkoznak, és létrehozzák a fiatalokorra bíróságának intézményét.

A társadalmi problémák jogszabályokkal való enyhítése, kezelése mutatkozik meg az 1913. évi 21 tc.-ben megjelenő új büntetési nemben, a *dologház* jogintézményében. Ez egy határozatlan tartamú büntetési nem volt, amely egy évnél rövidebb és öt évnél hosszabb nem lehetett. A jogszabály szerint a bíróság dologházba utalhatta a munkakerülőt, ha munkára nevelése és rendes életmódhoz való szoktatása végett azt szükségesnek tartotta. Megjegyzendő, hogy a valóságban ezzel a büntetési nemmel csak ritkán élt a bírói gyakorlat.

Később, 1928-ban bevezették az ún. szigorított dologház intézményét is, amely arra az elméletre alapoz, hogy a visszaesők között létezik egy bűnözői csoport, amelyet egyrésztől bűnözői hajlam, másrésztől bűnözői szokások, életvitel jellemez. Ezekkel az emberekkel szemben a szabadságvesztés-büntetés nem fejtett ki kellő rehabilitációs hatást, ezért úgy gondolták, hogy a kellő eredményt a határozatlan időtartamú biztonsági őrizetbe történő elhelyezéssel oldhatják meg „mely megkísérli ugyan a rendszertől, törvénytisztelő és munkás emberré nevelést, de egyúttal ártalmatlanná teszi őket mindaddig, amíg közveszélyességük tart”²¹

A szociológiai szemléletmód meghonosítása „következmenyeként” értelmezhetjük az utógondozói hálózat megjelenését is.²² Már a századfordulón jelentek a különféle egyházi, karitatív és társadalmi rabsegélyező egyesületek, és 1908-ban törvényileg szabályozták a gyermek- és ifjúságvédelmi hálózatot. A szabadult felnőttkorú bűnelkövetők utógondozásával kapcsolatosan azonban nem történt elmozdulás, továbbra is társadalmi erőkkel kívánták megoldani ezt a feladatot. Azt, hogy az utógondozás a büntetés-végrehajtás szerves kiegészítője, csak a XX. század harmincas éveiben ismerték fel.²³

Befejezésként Kulcsár Kálmán gondolatait szeretném idézni: „*A jog társadalmi folyamatokba, jelenségekbe, viszonyokba nyúl bele a maga szabályozásával, és a szabályozás következményei is ezekben jelentkeznek. A megalkotandó jogszabály helyessége szempontjából te-*

hát a szabályzandó viszonyok, jelenségek stb. szociológiai feltárása az igazán jelentős. A jogszociológia ott lép be a maga eszközeivel, amidőn értékeli, hogy ezek a viszonyok mennyire, hogyan és milyen megoldásokkal szabályozhatók a jog eszközeivel. S ha a jogszabály következményei, a jogszabály megvalósulását közelítjük meg, a jogszabályból, mint független változóból való kiindulás ebben az esetben is korlátozott, ha nem vesszük figyelembe azokat az explicit, vagy implicit célokat, amelyek elérése végett a jogszabályt kialakították, annak a politikai döntésnek körülményeit, amely a jogalkotás alapjául szolgált.”²⁴

Ezek alapján kijelenthető, hogy a jogszociológiai szemléletmód, a szociológiai iskola kialakulása fontos mérföldkő mind az egyetemes, mind a magyar jog fejlődésében, és hozzájárult mai büntetőjogunk megteremtéséhez is.

Bereczki Zsolt

Felhasznált irodalom

Kulcsár Kálmán: *Jogszociológia*, (Bp. 1997. 45–69. o. (1, 2, 6, 7, 11, 12)

Pescha Vilmos: *Max Weber jogszociológia*, Bp. 1978. 34–40 o. (3, 4, 5)

Vigh József: *Kriminológiai alapismeretek*, (8, 9, 10)

Csizmadia–Kovács–Asztalos: *Magyar állam- és jogtörténet* 314–450. o. (13, 14, 16, 17)

Nagy–Tokaji: *A magyar büntetőjog általános része*, Bp. 1999. 15–44. része. (15, 18)

Balogh–Horváth: *Büntetés-végrehajtási jog* Bp. 1993. 160–184. o (19, 20, 21, 22, 23, 24)

Három stádium

Az elterelés lehetőségei a belga jogban

A belga jogban is megtalálhatjuk az igazságszolgáltatás tehermentesítésére más országokban már alkalmazott megoldásokat. Itt is felfedezhető egyrészt a depónalizáció abban az értelemben, hogy visszaszorítsa a klasszikusnak mondott szabadságvesztés-pénzbüntetés gyakorlatot, másrészt ezzel egy időben törekszik a túlburjánzott szabályozás visszaszorítására is. Az elterelésnek itt is az az értelme, hogy az elkövetőket megóvják a klasszikus eljárás okozta, rendszerint stigmatizációs hatásoktól, és pedagógiai, pszichológiai, orvosi módszerekkel próbálják velük tudatosítani a társadalom rosszallását az elkövetett cselekmény miatt, s így remélhető, hogy nagyobb visszatartó erő hat a későbbiekben az illetőre, mint a hagyományos büntetés. A büntetőútról való elterelésnek három stádiuma ismert a belga joggyakorlatban. Az első a nyomozás alternatívájaként szereplő ún. kiegyezés (transaction), a második a vádemelés alternatívájaként nyújtott meditáció, s végül az ítélet elkerülésére az ítélethozatal egyszerű vagy feltételekhez kötött elhalasztása.

A kiegyezés formái

Mint jogintézmény, a csekély jelentőségű bűncselekmények esetén segít tehermentesíteni az igazságszolgáltatást. Belgiumban a bűnügyi nyomozásokról szóló 1935. évi törvény vezeti be, amelyet továbbfejlődve és lényegesen kiszélesített formában az 1984. évi június 28-i törvény újrafogalmazott. A törvény előkészítése során több kritika érte ezt az intézményt. Magának a kifejezésnek még az elnevezését is több alkalommal támadták azzal, hogy az ügyészi kezdeményezés kizár minden kiegyezési lehetőséget, továbbá, hogy a törvényhozó nem engedhetné meg az ügyészség számára ilyen jogügyletek lebonyolítását. Ezért beszél a törvény az ügyészi fellépés lehetőségének megszűnéséről, ha a pénzt kifizették. A kifejezés azonban nem fedti a valós tartalmat. Az eljárásnak ugyanis egyik feltétele, hogy a nyomozás megkezdése előtt bonyolítsák le. Ebből következően egy meg sem kezdett nyomozás esetén nem is lehet az eljárás megszüntetéséről sem beszélni!

Az igazságügy-miniszter az Államtanács és számos képviselő kritikája ellenére az 1983. évi törvénytervezet vitája során kijelentette, hogy az ügyészek szakmai felkészültsége és értékelőképessége, az ügyészség vezetőinek ellenőrzésével elég biztosítékot jelent arra, hogy a kiegyezés intézményét megfelelően alkalmazzák.²

A kiegyezés újraszabályozásának célja a bírósági hátralékok felszámolása volt. A törvényhozó azt akarta, hogy az ügyész azokban az esetekben éljen vele, amikor az ügy csekély jelentőségű, és legfeljebb rövid tartamú szabadságvesztés várható a törvényszéki eljárásban. Másrészről csökkenteni akarta azt a gyakorlatot, hogy sokszor a társadalomra veszélyesség csekély foka miatt megszüntették az eljárást, s a kiegyezés intézményével kívánta szankcionálni az elkövetett cselekményt.

Nem ismeretlen ez a jogintézmény máshol sem. A jelenlegi német büntetőeljárás törvény 153. §-a szerint: ha nem fűződik társadalmi érdek az eljáráshoz, az ügyészség idciglenesen eltekinthet a vádemeléstől és egyidejűleg felhívja a terheltet, hogy az okozott kár megtérítése mellett fizessen be egy összeget egy jótékonyági alapba vagy az államkasszába.³

Bizonyos feltételek megléte esetén „*az egyes jogsértésekkel szembeni állami fellépésre vonatkozó szabályok*” cím alatt a belga bűnügyi nyomozásokról szóló törvény 216. §. (2) bekezdése kimondja:

„Ha a királyi ügyész úgy ítéli meg, hogy a cselekmény pénzbüntetéssel vagy öt évet meg nem haladó szabadságvesztéssel, vagy akár mind a kettővel büntethető, és elegendő csak a pénzbüntetés vagy egy pénzbüntetés és elkobzás, felhívhatja az elkövetőt, hogy az államkasszába fizessen be egy összeget.”

Ha ennek eleget tesz, úgy az eljárást vele szemben megszüntetik, ellenkező esetben az újra folytatódik. A kiegyezésről tehát a nyomozás lezárása előtt kell döntenie, mert azt követően már csak a bíróság elé idézés vagy a nyomozás megszüntetése merülhet fel.

A királyi ügyész határozza meg a befizetés határidejét és módját. A határidő 15 napnál rövidebb és három hónapnál hosszabb nem lehet. Ez utóbbi határidő hat hónapig csak olyan esetekben hosszabbítható meg, ha azt az igazolt körülmények szükségessé teszik.

A törvény előírja, hogy az e bekezdés alapján meghatározott befizetendő összeg nem lehet több, mint a törvényben meghatározott pénzbüntetés maximuma, de nem lehet kevesebb, mint a minimális kiszabható pénzbírság összege. (A kiszabott összeget tíz frankra kell kerekíteni.)

Amennyiben a jogsértés miatt szakértő igénybevétele vagy vizsgálat szükséges, ennek teljes vagy részleges költségeivel a kiszabott befizetendő összeget meg lehet emelni. Ebben az esetben az összeg ezen része azt a szervezetet vagy személyt illeti, ahol a költségek felmerültek.

A kiegyezés konkrét körülményeire a törvény nem tartalmaz az eljárás alá vontra semmiféle információt. A főügyészeknek eljuttatott körlevél rendelkezik arról, hogy minden egyes alkalommal, amikor a terhelttel közlik az ügyészség kiegyezésre irányuló szándékát, közlik vele a helyet, az időt és a büntetőjogi minősítést, amelyre alapozzák az ajánlatot.

Ezenkívül közlik vele az időt és a helyet, ahol a terhelt megtekintheti az iratokat. Az ezekhez az információkhoz való jogot és az iratbetekintést az Emberi Jogok Európai Konvenciójának 6. §-a írja elő, egyetértésben az Emberi Jogok Európai Bíróságának deweeri határozatával. Ez a határozat kimondja, hogy a vádlott lemondhat arról, hogy ügyét a bi-

róság tárgyaláson bírálja el, de csak azzal a feltétellel, hogy a tárgyalásról a terhelt teljesen szabadon, mindenféle hatósági kényszer nélkül mondhat le. Ez pedig feltételezi legalább azt, hogy a vádlott csak abban az esetben mond le a bírósági eljárás adta törvényeségi garanciákról, ha tudja annak okát.⁴

A királyi ügyész ezenfelül felhívhatja az elkövetőt, hogy egy meghatározott határidőn belül túrje az elkobzást, vagy az elkövetés eszközét egy általa meghatározott helyre adja le. Ha az elkövető mindezeknek eleget tesz, úgy az állam büntetőigénye megszűnik. A befizetés megtörténtéről az érintett szervek értesítik a királyi ügyészt.

A kiegyezés alkalmazása esetén az összeg kifizetése nem akadály a nyomozás elrendelésének és az elkövető megbüntetésének olyan jogsértésekért, amelyeket az ügyész döntésekor a jegyzőkönyvben nem rögzítettek, a kiegyezés feltételei között nem szerepelt. Az e paragrafusban meghatározott jogait a királyi ügyész nem gyakorolhatja, ha már az ügy bíróság elé került, vagy a vizsgálóbíró elrendelte a nyomozást.

A sértett kárának előzetes teljes megtérítése a kiegyezés feltétele, kivéve, ha az elkövető írásban elismerte személyes felelősségét az okozott kárért, és bizonyítékot szolgáltat arra, hogy képes az általa nem vitatott kárt megtéríteni, és annak rendezési módját is hajlandó elfogadni. Az eljárás bármely szakaszában a sértett érvényesítheti kárigényét a bíróság előtt, ebben az esetben az elkövető részéről a kiegyezés elfogadása, felelősségének kétségbevonhatatlan elismerését jelenti.

A királyi ügyész felhívását ajánlott levélben vagy a közhatalom egy képviselője által kézbesíti. A jogsértés elkövetője ügyvéd közreműködését kérheti, de nem képviseltetheti vele magát, míg a sértett nem köteles személyesen részt venni az eljárásban, helyette ügyvédje is eljárhat.

A mediációban közreműködők

Az elterelés másik fontos intézménye, a vádemelés alternatívája, a *mediáció*. A büntető mediáció Belgiumban az 1994. február 10-én kelt törvénnyel került elfogadásra. A C.I.C. 216. §. (3) bekezdésben foglalt jogintézmény végrehajtásáról pedig az 1994. évi október 24-i királyi rendelet szól. Létrehozásának indoka az volt, hogy a törvényhozó minél hamarabb szembe akarta állítani az elkövetőt cselekménye következményeivel és a sértettnek gyors kártalanítást igyekezett biztosítani. Megpróbálta megakadályozni, hogy az elkövető belekerüljön a bűnözés spiráljába, amelyet a látható és érzékelhető társadalmi reakció hiánya megfoghatóan táplál. Büntetlenséget biztosít ezzel egy olyan eljárásban, amelynek nem feltétlenül kell a klasszikusnak mondott szabadságvesztés–pénzbüntetés elítéléshez vezetnie, amelyik amúgy sem alkalmas ennek a fajta a bűnözési formának a visszaszorítására. A törvényhozó ezzel a megoldással egyben véget akart vetni a városi bűnözésben a minimális büntetések „büntetlenség érzeteként” – felfogó hozzáállásnak. Célja az volt, hogy a társadalom válasza az elkövetés után azonnal érezhető legyen úgy az elkövető, mint a sértett és a környezet tekintetében.⁵

A törvény végrehajtásáról szóló rendelet szerint a közreműködők azok, akik a mediáció keretében a büntetőpolitika érvényre juttatásában segítik a királyi ügyészt. Segítik a főügyészségek illetékességi területén működő különböző ügyészségek mediációs munkáinak koordinálásában, felülvizsgálatában.

Segítik az ún. tanácsadókat a mediációs tevékenység végrehajtásában. Ellenőrzik őket a mediáció különböző fázisaiban, különösen a konkrét végrehajtásban.

A belga törvényhozás nagy súlyt helyezett arra, hogy megfelelő képzettségű tanácsadók működjenek közre a mediáció folytatásában. Ezért legalább két-két tanácsadót rendeltek minden bírósághoz.

1. A tanácsadó a mediációval megbízott magisztert segíti a büntető mediáció lefolytatásában, végrehajtja azt, amivel a magiszter megbízza, aki pedig ellenőrzi a munkáját.

Tehát a magiszter hozza a döntéseket, de a tanácsadó az, aki a sértettel és az elkövetővel, a tanintézettel vagy az egészségügyi szervezettel felveszi a kapcsolatot csakúgy, mint azokkal a szervezetekkel, ahol az elkövető a közérdekű munkát ledolgozhatja.

Szerepük segíteni a konkrét mediáció lefolyását. Nevezetesen ők ellenőrzik a feladatok kielégítő végrehajtását. Ennek érdekében például rendszeres helyszíni kiszállás vagy a helyi ügyészségen állandó jelenlét válhat szükségessé.

2. Koordinációs tevékenységük során együttműködnek a királyi ügyésszel. Konkrétan hasznos statisztikákat, sőt ún. *helyi adatbankot* is készítenek. Ezzel jobban figyelemmel kísérhetők a terápiák, a képzések vagy a közérdekű munkák (munkahelyek címei, kapcsolattartó személyek, észrevételek).

3. Feladatukhoz tartozik az is, hogy létrehozzanak egy dokumentációt a büntető mediációk lefolyásáról csakúgy, mint a szociális munka metodológiájáról. A mediáció harmonikus lefolyásának biztosítása érdekében természetesen a közreműködők és a tanácsadók, ismereteiket egymással és a magiszterekkel megosztva, rendszeresen találkoznak.

Amennyiben a mediációs eljárás alatt az elkövető lakhelyet vált, úgy a mediáció folytatására az addigi iratokat megküldik az új lakóhely szerinti, illetékességgel rendelkező királyi ügyésznek.

Ha a magiszter úgy véli, hogy az ügy jellegére, súlyára vagy az elkövető személyére való tekintettel fennállhat az eltérés lehetősége, az iratokat átteszi a helyi bíróság mellett működő kiválasztott mediátornak, és felhatalmazza, hogy járjon el az ügyben.

A mediációval megbízott személy ezt követően megvizsgálja az ügyet, ellenőrzi, hogy fennáll-e a mediáció lehetősége, majd ajánlatot tesz az ügyésznek a kártérítés mértékére, módjára, az esetlegesen felmerülő terápiára vagy a szakmai utóképzésre. Erről az elkövetőt és a sértettet, mint érintetteket is értesítik, akik tanácsadókat is igénybe vehetnek. Ha a sértett nem kíván találkozni az elkövetővel, de a mediáció lehetőségét sem utasítja vissza, magát ügyvéddel is képviseltetheti a mediációs tárgyaláson. Az elkövető azonban köteles személyesen részt venni a találkozáson. Az ügyvéd, mint ilyen, az egyezkedésbe nem szólhat bele, de tanácsokat adhat ügyfelének a kártalanítás és annak módozatai tekintetében.

Ha a sértett elfogadja a személyes találkozás lehetőségét, a magiszter behívja őket az irodájába. Az elbeszélgetésen a mediációt segítő személy is részt vesz. Erről jegyzőkönyv készül, amely tartalmazza az elkövető és a sértett teljes személyi adatait, az elkövetett cselekményt csakúgy, mint az elkövető nyilatkozatát arról, hogy elfogadja a mediációs eljárást, és megértette annak lényegét.

Tartalmazza a sértett hasonló nyilatkozatát azzal, hogy elfogadja a kártérítés felajánlott mennyiségét és módját, továbbá mind a két fél aláírását. Ezután kapnak ebből egy-egy példányt.

Bármilyen legyen is a mediáció formája, annak végrehajtásáról jegyzőkönyvet kell felvenni. Mielőtt a vádemelés vagy a bírósági eljárás alternatívájaként közérdekű munkát vagy továbbképzést javasolna az elkövetőnek a királyi ügyész, felkéri a közreműködőt egy környezettanulmány elkészítésére. Amennyiben a mediáció keretében az elkövető elfogadja a királyi ügyész által felajánlott közérdekű munkát, úgy az ügyész közli határozatát a végrehajtást felügyelő probációs bizottsággal.

A mediációt segítő ezt követően ellenőrzi a megegyezés végrehajtását is. Ha az sikertelen marad, jelentést tesz a királyi ügyésznek. Ebből a jelentésből az elkövető és a sértett is kap egy-egy példányt. Ilyen esetben az elkövető újra idézést kap.

A sikeres mediációs eljárás végén a közreműködő, közérdekű munka esetén a probációs bizottság jelentést ír a királyi ügyésznek. Ezt követően az eljárás befejezéséről vagy annak sikertelenségéről újabb jegyzőkönyvet állít ki az ügyész, amelynek egy példányát az elkövető is megkapja.

Mint látható, eddig a mediáció főbb lépcsőfokai megegyeznek a Franciaországban vagy az Amerikai Egyesült Államokban, a New York-i rendszerben szerzett tapasztalatokkal. Fontos különbség azonban, hogy itt magiszteri irányítás folyik. Lényeges és kiemelő még, hogy a belga mediáció a vádemelés vagy a bírósági eljárás alternatívájaként létezik, s nem mint a nyomozás-elrendelés vagy a nyomozás alternatívája.

A mediátor továbbá nem alapvető résztvevője, hanem csak segítője, ellenőrzője a folyamatnak, a tényleges eljárás a magiszter kezében van. Franciaországban éppen ez a megoldás, az ott fenntartott mediációnak nevezett eljárás nagyon ritka. Fennáll a veszélye ugyanis annak, hogy az illető közhatalmi funkciója túlsúlyba kerül, így döntőbírói helyzetbe képzelet magát, és a törvényes jogi eljárás rovására válhat az, hogy a magiszter a közrendet képviseli⁶

A büntető mediáció eredményei

1. a sértett és az áldozat közötti megegyezés a kártérítés kérdésében.

A törvény 216. §. (3) bekezdése kimondja: *A király felhívhatja annak a bűncselekménynek az elkövetőjét – akire előreláthatólag vétségért két évnél nem súlyosabb szabadságvesztés-büntetést szabnának ki –, hogy térítse meg vagy javítsa ki az okozott kárt, és ezt igazolja. Ezt követően az ügyész behívja a bűncselekmény sértettjét és egy mediációs beszélgetés keretében megegyeznek a kártérítés összegéről és annak módzatairól.*

Ideális esetben a mediáció egyetlen találkozás alatt eredményre vezet. Ennek során a sértett és az elkövető megegyezik a kártérítésről, amelynek nem feltétlenül kell pénzben kifejezhetőnek lennie. *Lehet akár bocsánatkérés is.* Ugyancsak nem elengedhetetlen feltétel, hogy a teljes kártérítésre sor kerüljön a mediáció megindítása előtt. A tanácsadó feladata, hogy ellenőrizze a kártérítés lefolyását. Amennyiben megfelelőnek és biztosított-nak találja, megelégedhet azzal is, hogy az elkövetőtől rendszeresen megköveteli a kifizetés igazolását (pl. a csekk vagy átutalás bemutatását).

2. A képzés

A képzést vagy átképzést abban az esetben rendelhetik el, ha felmerül a gyanú, hogy az eljárás alá vont személy azért követte el a bűncselekményt, mert munkanélküli. Ez a

megoldás lehet bármilyen szakmai tanfolyam, amely a munkanélkülieknek segít a későbbi elhelyezkedésben.

Megkezdése előtt a tanácsadó környezettanulmányt készít. A képzés nem feltétlenül az adott magiszter illetékességi területén kell történni. Emellett az elkövetőt felhívhatják arra is, hogy vegyen igénybe olyan kezdeményezéseket is, mint a szociális támogatás. A környezettanulmány készítése után az elkövetőt kötelezik arra, hogy szakmai képzésben vegyen részt. Ennek maximális tartama 120 óra, a végrehajtásra nyitva álló határidő egy hónaptól hat hónapig terjed. Ha az elkövető eleget tett a követelményeknek, az eljárás „elalszik”.

3. A terápia

Abban az esetben, ha a jogsértés körülményeivel kapcsolatban az elkövető betegségre, alkohol- vagy kábítószer-függőségre hivatkozik, vagy ha az elkövetőnél valószínűsíteni lehet, hogy a cselekményét betegség vagy valamilyen függőség miatt követte el, őt a királyi ügyész felhívhatja, hogy vesse alá magát orvosi kezelésnek vagy egy megfelelő terápiának, és annak lefolyásáról rendszeresen szolgáltatson bizonyítékot. Ez az idő nem tarthat tovább, mint hat hónap.

4. Közérdekű munka

Ez a büntetési forma angliai és New York állambeli tapasztalatok alapján jelent meg a belga jogban, szintén a vádemelés vagy a bírósági eljárás alternatívájaként. Ebben az esetben is szükség van egy előzetes környezettanulmányra, amelyet a magiszter felhívására a segítő végez el. Személyes találkozás keretében meggyőződik a kötelezésre kijelölt fizikai és intellektuális képességeiről. Feltérképezi az illető szociális, családi hátterét, professzionális és ideológiai irányultságát. Ezt követően észrevételeivel és az órákban meghatározott, elvégzendő munkára és a munkahelyre vonatkozó indítványával megküldi annak az igazságügyi szervnek, amelyik a környezettanulmányt kérte.

A közérdekű munka elrendelése esetén a mediációs tanácsadó ellenőrzi annak végrehajtását. A közérdekű munkát minden olyan nonprofit szervezetnél, tudományos vagy szociális célú alapítványnál vagy kulturális szervezetnél kell letölteni, amelyek bevételeiket adakozásból, illetve állami költségvetésből szerzik. A közérdekű munka olyan tevékenység lehet, amelyet a magiszter által felkért probációs bizottság állapít meg a terhelt fizikai és szellemi képességeinek figyelembevételével. Az illetőnek ezt a tanulmányi vagy munkahelyi szabadidejében kell ingyenesen végrehajtania. A közérdekű munkát vagy a továbbképzést nemcsak a probációs bizottság, de a gyanúsított is javasolhatja.

A közérdekű munka minimális tartama 20 óra, maximális időtartama 240 óra. Végrehajtásának határideje nem lehet egy hónapnál kevesebb, de nem tarthat tovább hat hónapnál. A közérdekű munka végrehajtásának szabályait külön jogszabály (a többszörisen módosított 1964. évi június 29-i törvény) határozza meg. A közérdekű munka eredményes elvégzéséhez a mediációs tanácsadó a kijelölt szervezettel vagy a munkahellyel megállapodást köt. Ennek feltétlenül szükséges elemeit az igazságügy-miniszter állapította meg.

Ezek a következők: az elvégzendő munka részletes leírása, a napok és az órák meghatározása, amelyeken, illetve amikor a közérdekű munkát kell végezni, a végrehajtásért közvetlenül felelős neve.

Ez a személy közvetlen kapcsolatot tart fenn a mediációs tanácsadóval, akit minden szabálytalanságról haladéktalanul értesít. A közérdekű munka befejeztével jelentést ír az illetőről és az általa elvégzett munkáról, majd azt megküldi a tanácsadónak. A közérdekű munka eredményes letelte esetén az azt ellenőrző mediátor jelentést ír, melyet megküld a királyi ügyésznek.

A mediáció esetében mindig szükség van a sértett beleegyezésére. Azt is meg kell választani, mikor értesítik őt a már folyamatban lévő mediáció eredményeiről. Kártalanítás esetén például többnyire annak megtörténtekor, vagy amikor már az elkövető elfogadta annak lehetőségét.

A másik három esetben (továbbképzés, terápia vagy közérdekű munka) figyelembe kell venni a sértett és az elkövető érdekeit, illetve ezen utóbbi magántitokhoz fűződő jogait. A sértettel például közölni lehet a képzés vagy a terápia tényét, lényegét, illetve a közérdekű munka jellegét anélkül, hogy a részleteket elmondanák neki. Így a sértett is tájékoztatva van, de az elkövető magántitokhoz fűződő jogát is tiszteletben tartották. Egyéb kérdésekkel kapcsolatban a sértett mindig fordulhat a segítőkhoz, akik kizárólag büntető mediációval foglalkoznak. Inkább jogi, mint szociális szerepre képezték ki őket.

Az ítélethozatal elhalasztása

Az elterelés harmadik formájáról, az ítélet kihirdetésének az egyszerű vagy feltételekkel történő elhalasztásáról szóló 1964. évi június 29-i törvény, és annak az 1994. évi február 10-i törvénnyel módosított szövege rendelkezik. Ennek szintén az a célja, hogy az elkövetőt rászorítsa az ítélet elmaradásának ígéretével arra, hogy az okozott kárt a sértettnek fizesse meg, illetve a társadalomilag elítélt magatartásán feltétlenül változtasson.

Az ítélet kihirdetése a vádlott egyetértésével a bíróság által hivatalból, az ügyész indítványára vagy az eljárás alá vont kérelmére az ő érdekében akkor halasztható el, az esküdtszéki döntést kivéve, ha korábban büntett vagy vétség miatt nem ítélték főbüntetés-ként két hónapot meghaladó szabadságvesztésre, a várható ítélet nem éri el az ötévi szabadságvesztést, és az elkövetőnek az újabb bűncselekménytől való visszatartása ilyen intézkedéssel is elérhetőnek látszik. Az ítélet kihirdetését az adott ügy jellemzőit is figyelembe véve egy évtől öt évig lehet elhalasztani. A határidő a határozat kihirdetésétől folyik. Mind az ítélet kihirdetésének elhalasztását, mind az erre irányuló kérelem elutasításának okát meg kell indokolni.

Ha a bíróság úgy ítéli meg, hogy az ítélethozatal elhalasztásának nincsenek meg a feltételei, végzésben elutasítja a kérelmet. A helytadó végzés ellen a királyi ügyész és az eljárás alá vont személy 24 órán belül fellebbezést jelenthet be arra való hivatkozással, hogy annak nem állottak fenn a feltételei.

Az ítélethozatal elhalasztásával egy időben a terhelt kötelezhető az addig felmerült bűnügyi költség viselésére, ha annak feltételei fennállnak, az okozott kár megfizetésére, restitúcióra, vele szemben elkobzás is kimondható. A bírósági határozatról az adminisztratív hatóságok nem szereznek tudomást, ellenben a nyomozó hatóságok az újabb nyomozás elrendelése esetén tájékoztatást kapnak.

Ha a próbaidő hatálya alatt az illető ellen újabb bűncselekmény miatt nyomozást rendelnek el, az iratokhoz csatolni kell az előző ügy iratait, a próbációs bizottság jelentését és

a korábbi bírósági határozatot. Az ítélethozatal elhalasztásáról szóló határozat visszavonható, ha az illetőt a meghatározott idő alatt elkövetett újabb bűntettért elítélik, vagy vétségért egy hónapnál súlyosabb – főbüntetésként kiszabott – szabadságvesztést szabnak ki rá. Amennyiben nincsen szükség a visszavonásra, a sima halasztás feltételes halasztássá változtatható át, vagy a már meghatározott feltételek módosíthatók.

Ugyancsak visszavonható a halasztás, ha az illető nem tartja be az előírt magatartási szabályokat, és ezzel olyan súlyosan megsérti azokat, hogy a próbációs bizottság szükségesnek tartja az ügyész értesítését. A bíróság ebben az esetben is megállapíthat újabb, súlyosabb magatartási szabályokat.

Ha az ügyész a magatartási szabályok megsértése miatt szükségesnek tartja az intézkedés megszüntetését, megidézi az érintettet a lakóhely szerinti elsőfokú bíróság elé, ugyanúgy, mint az alapügy tárgyalására. A bíróság ebben az esetben kiszabja a megfelelő büntetést, ami nem haladhatja meg az öt évet. Ha a bíróság nem osztja az ügyész indítványát, az ítéltthirdetés elhalasztására irányadó szabályok szerint környeztanulmány elrendelése után a magatartási szabályokat megváltoztathatja vagy súlyosabb kötelezettségeket írhat elő. Újabb bűncselekmény elkövetésekor az ítélet elhalasztásának megszüntetése és büntetés kiszabása esetén a bíróság által megállapított két büntetés kumulatív adódik össze.

A próbációs bizottság

Az elterelés során fontos szerepet tölt be az ún. *probációs bizottság*. Ezért néhány mondatban megkísérlem bemutatni tevékenységét. Minden elsőfokú bíróság mellett dolgozik egy ún. probációs bizottság. Amennyiben a feladatok úgy kívánják, az igazságügy-miniszter több probációs tanácsot is rendelhet egy-egy bíróság mellé.

A bizottság három főből áll. Élén az elnökkel, aki a fellebbviteli bíróság elnöke által kinevezett magiszter, továbbá két tag. Egy – az igazságügy-miniszter által kinevezett – állami funkcionárius és egy, ugyancsak általa a helyi ügyvédi kamara elnökének és az államügyésznek a javaslatára kinevezett ügyvéd. Az elnöknek több azonos jogokkal felruházott helyettese is lehet. A bizottsághoz egy vagy több titkár is rendelnek. A terhelt vagy elítélt lakóhelye (vagy tartózkodási helye) határozza meg a bizottság illetékességét. Amennyiben a bíróság vagy az ügyész a probációs bizottság igénybeviteléről dönt, és az illetékességi kör a lakhely szerint más bizottságra tartozik, a bírósági titkár 24 órán belül intézkedik az iratoknak a helyi bizottság elnöke részére történő megküldéséről.

A bizottságot az ítélethozatal egyszerű vagy feltételes elhalasztása vagy a kiszabott büntetés végrehajtásának felfüggesztése esetén a magiszter megbízhatja a meghatározott magatartási forma betartásának ellenőrzésével is. Mindannyiszor, amikor ezt szükségesnek tartja (de legalább háromhavonként), kiküld egy segítőt azért, hogy ellenőrizze azokat, és erről az elrendelő igazságügyi szervet írásban tájékoztatja. A bizottság az elrendelt magatartási szabályokat részben vagy egészben a tapasztalt körülményeknek megfelelően pontosíthatja, megváltoztathatja, de összességében szigorúbb szabályokat nem állapíthat meg.

Amennyiben a bizottság a kiszabott magatartási szabályok megváltoztatását tervezi, erről az elnök a kérdés megvizsgálására összehívott ülés előtt legalább tíz nappal ajánlott

levélben az illetőt értesíti, majd az iratok tíz napig az érintett vagy jogi képviselője rendelkezésére állnak. A bizottság a magatartási szabályok megváltoztatásáról indokolt határozatot hoz, erről ajánlott levélben három napon belül értesíti az érintettet és az ügyészt.

A határozat ellen mindketten a kézhezvételtől számított tíz napon belül írásban előterjesztett és indokolt panaszt jelenthetnek be a probációs bizottság székhelye szerinti elsőfokú bíróságnál. A panasz halasztó hatályú, kivéve, ha a határozat másképpen rendelkezett. Ebben az esetben a bíróság tíz napon belül kitzúzi az ügyet tárgyalásra, erről az érintettet és jogi képviselőjét a bírósági titkár ajánlott levélben értesíti. A bíróság tanácsülé- sen dönt. Határozata ellen további panasznak vagy fellebbezésnek helye nincs. Haa bíróság a panasznak helyt ad, úgy a probációs bizottság haározatát megváltoztathatja.

Nacsády Péter

Jegyzetek

¹ **Dominique Gaillardot:** *Alternatív büntető szankciók* 360. o.

² **Alain de Nauw:** *A konfliktusok rendezésének...* 363. o.

³ **Kertész Imre:** *Megállapodások* 21. o.

⁴ **Alain de Nauw:** *i. m.* 365. o.

⁵ **Alain de Nauw:** *i. m.* 362. o.

⁶ **Nacsády Péter:** *Mi is az a mediáció?* 186. o.

Felhasznált irodalom

Alain de Nauw: *A konfliktusok rendezésének alternatív módjai a belga büntetőjogban* (Les modes alternatifs de reglement des conflits en droit pénal belge),

Revue de droit pénal 1997/4, (page 359–375) Paris

Dominique Gaillardot: *Alternatív büntető szankciók* *Revue de droit pénal*

Revue International De Droit Comparé

2–1994. és 1997/4. sz., (page 357–375) Paris

Kertész Imre: *Megállapodás az elkövetővel*, RSZ. 1993. évi 10. sz. (14. o.–23. o.) Budapest

Nacsády Péter: *Mi is az a mediáció?* MJ, 1995. 3. sz. (184. o.–189.) Budapest

Nacsády Péter: *Elterelés, a diverzió időszzerű kérdései*, BSZ, 1999. évi 2. sz. (39.o.–50.o.) Budapest

A Korona különös része

Az elmúlt tíz évben a szakkönyvek, ezen belül az egyetemi tankönyvek választéka rendkívüli módon megnövekedett. Különösen igaz ez a jogászképzésben használatos kiadványokra. A különböző jogi karok oktatói általában saját maguk gondoskodnak a szükséges tankönyvek és tansegédletek megírásáról, összeállításáról, így az esetek többségében egy-egy témakörben többféle kiadvány is kapható. A büntetőjog általános és különös része esetében is ez a helyzet.

Az olvasót kissé késve tájékoztatva, megnyugtatta vagy netán lehűtve: a címben szereplő „Korona” szó nem nemzeti ereklyénkre, hanem a Korona Könyvkiadóra utal. Jelen könyvismertetés *A magyar büntetőjog különös része* című, a Korona Kiadónál 1999-ben megjelent tankönyvet választotta tárgyául. A kötetet Nagy Ferenc szerkesztette, a szerzők – Horváth Tibor, Kereszty Béla, Maráz Vilmosné, Vida Mihály és maga a szerkesztő – a szegedi egyetem oktatói gárdájából kerültek ki. A könyv egyrészt az 1993-ban megjelent jegyzet – Fejezetek a büntetőjog különös része köréből – továbbfejlesztett változatának, másrészt az általános rész folytatásának tekinthető. (A magyar büntetőjog általános részét 1998-ban jelentette meg a Korona Kiadó. A kiadványt a Börtönügyi Szemle 1998. 3. száma ismertette.)

Visszatérve az első bekezdés gondolatmenetéhez: mondhatni, természetes, hogy e – Nagy Ferenc-féle – különös rész kiadása nem jelenti a téma egyedüli kínálatát a hazai tankönyvpiacra. A miskolci egyetem oktatói is megjelentettek egy háromkötetes jegyzetet a közelmúltban, illetve a legutóbbi különös részi tankönyvet Földvári József szerkesztésében a pécsi egyetem oktatói tették közzé a Rejtjel Kiadónál.

A büntető jogtudomány általánosan elfogadott tétele, hogy e tudományágnak két alapvető kérdést kell tisztáznia: milyen bűncselekményeket kívánatos, illetve szükséges bűncselekményként értékelni, illetve hogyan reagáljon ezekre a cselekményekre az államhatalom. A bűncselekmények megvalósulásának speciális feltételeit a büntető törvénykönyvek különös része tárgyalja. A speciális feltételeken kívül vannak azonban olyanok is, amelyek minden bűncselekménynél közősek. Ezért nem lehet a különös részbeli ismereteket elsajátítani a Btk. általános részének ismerete nélkül. E két ismeretrendszer csak együtt nyújtja a bűncselekményekre vonatkozó alapvető tudást.

A büntetőjog különös része – a szerkesztő tömör meghatározása szerint – a tényállástan konkrét kialakítása. „A cselekmény jogellenessége (társadalomra veszélyessége) és bűnössége absztraktabb és általánosabb jellegű, mint a gyakran változó törvé-

nyi tényállások” – írja Nagy Ferenc. A tényállás megalkotásánál a törvényhozó meg lehetős önállóságot élvez. E területen nemcsak a törvényhozó (az államot képviselő országgyűlés) és az alkotmány értékrendje a mérvadó, hanem a kriminálpolitikai célkitűzések, illetve a célszerűség és a praktikum szempontjai.

A könyv előszava viszonylag hosszan tárgyalja a törvényi tényállás alkotórészeinek kérdését. Nagy Ferenc – a hagyományos jogi felfogástól eltérően – a jogi tárgyat nem tekinti tényállási elemnek, így azoknak három csoportját különbözteti meg: az objektív tényállási elemeket, a tettességhez szükséges ismérveket és a szubjektív tényállási elemeket.

Ugyancsak az előszó több, a bűncselekmények gyakoriságára vonatkozó adatot szolgált. A vagyoni elleni bűncselekmények hagyományosan az összes bűncselekmény 75-80 százalékát teszik ki. A második legmagasabb részarányt – folyamatos emelkedéssel – a közrend elleni bűncselekmények foglalják el, 1997-ben az összбүнözés 13 százalékát tették ki. A harmadik és negyedik legnagyobb részarányt képviselő közlekedési, illetve a személy elleni bűncselekmények aránya 5 százalék alatt van.

A fentiekhez képest sokkal aggasztóbb, hogy az ismertté vált közvadás bűncselekmények száma erősen megemelkedett a kilencvenes években. A бүнözés folyamatos növekedésével párhuzamosan a büntető törvénykönyv folyamatos változásokon ment keresztül az elmúlt húsz évben. Az 1978. évi Btk.-hoz több büntető novella is kapcsolódott, pl. az 1993. évi XVII. törvény. Az elmúlt években pedig a Btk. szigorodásának lehettünk tanúi. (Ld. az 1997. évi LXXIII. és az 1998. évi XXII. törvényt.) A legutolsó módosulás – amit még a tankönyv figyelembe vett – az 1999. március 1-jén hatályba lépett 1998. évi LXXXVII. törvény. Közismert, hogy ez a törvény jelentősen megváltoztatta a Btk.-t, gondoljunk csak a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés jogintézmény vagy a korábbinál szigorúbb kábítószer-ellenes törvényi előírások bevezetésére.

A kötet felépítése alapvetően a hatályos magyar Btk. különös részének rendszerét követi – fejezetek és címek szerinti tagolásban –, az állam elleni bűncselekményektől (X. fejezet) kezdve, egészen a Btk. XVIII. fejezetében szabályozott vagyoni bűncselekményekig. A Btk. XIX. és XX. fejezetét (a honvédelmi köztelezettség elleni és a katonai bűncselekményeket) a tankönyv nem tárgyalja, mivel azok specialitásuk miatt nem részei a tananyagnak a szegedi egyetem jogi karán. A témák kifejtése a bűncselekmény súlyát, előfordulási gyakoriságát és fontosságát figyelme véve hármastagozásban történik; vagy teljes körű, részletes kifejtéssel, vagy csak az alapvető kérdések tárgyalásával, vagy csak a törvényi tényállásra utalással. Az egyes bűncselekmények tárgyalásánál a tankönyv szerzői figyelmet szenteltek a törvényi tényállás, illetve az elkövetési magatartás kereteit kitöltő igazgatási jogszabályok, valamint a kriminális jellegű szabálysértések lényegének ismertetésére is.

A könyv egységes szempontok szerint tárgyalja az egyes bűncselekményi tényállásokat. Ezek a következők: *jogi tárgy, objektív tényállási elemek, stádiumok, elkövetők, szubjektív tényállási elemek, minősített esetek, elhatárolási kérdések, egység-halmazat, egyéb rendelkezések.* (Természetesen az adott bűncselekmény jellegétől függ, hogy valamennyi szempont kifejtésre kerül-e.)

A kötet szerzői a tényállások elemzése során nemcsak a Btk. és a Btké. értelmező rendelkezéseit vették figyelembe, hanem - egyes kérdésekben - a bírói gyakorlatot, továbbá a tudományos és az alkotmánybírói határozatok anyagát is. Ez a tény egyrészt a könyv szakmai színvonalát növelte, másrészt a szöveg változatoságának irányába hatott. Ugyancsak ezzel az eredménnyel járt a jogtörténeti utalások, illetve a nemzetközi kitekintések alkalmankénti beiktatása.

Mint már említettük: a mű szerkezete a Btk. különös része felosztását követi. A különös rész egy-egy fejezetének a tankönyv egy-egy része felel meg. (Így a kötet anyaga kilenc részre tagolódik.) A részeket és a címeket - didaktikai

megfontolásból - mindig rövid bevezető előzi meg. A tankönyv nem csupán bemutatja és értelmezi a törvényi tényállásokat, hanem azokat rendszerezi is, fontos magyarázatokkal és gyakorlati példákkal látja el. A könyv végén található irodalomjegyzék, noha csak a legfontosabb forrásokat tartalmazza, mégis hasznos segítséget nyújt a további tájékozódáshoz.

A magyar büntetőjog különös része című tankönyv fentebb ismertetett értékei miatt nemcsak az egyetemi hallgatók érdeklődésére tarthat számot, hanem a büntetőjoggal foglalkozó gyakorló jogászok számára is.

Földvári József szerint a büntető törvénykönyv különös részéből tananyagot készítőknak csak az lehet a céljuk, hogy elősegítsék az egyes bűncselekmények megvalósulásának speciális feltételei vonatkozásában a mélyrehatóbb ismeretek megszerzését. Úgy véljük, hogy a Korona Kiadó kötete a fenti kívánalmaknak maximálisan eleget tesz.

Deák Ferenc

Könyvajánló

Bábosik István: A nevelés elmélete és gyakorlata. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 182 oldal. 1568 Ft.

A XX. század fordulója óta sokféle nevelési irányzat született, s ezek nagyon különböző nevelési koncepciókat fogalmaztak meg. Némelyikük igen széles körben fejtett ki meghatározó hatást a nevelés gyakorlatára.

A neves, a büntetés-végrehajtási nevelés elméletére is hatást gyakorolt egyetemi oktató könyvében a leendő vagy már gyakorló pedagógusok számára nyújt eligazítást a nevelési irányzatokat és a nevelés gyakorlatának sokféleségét illetően. Az egyetemi-főiskolai tankönyv – didaktikai okokból – összefoglaló jellegű, egyes részletei a szerző korábbi munkáiból már ismerősek. A kötet tartalma öt fő fejezetre oszlik. A nevelés szerepét értelmező és a nevelés folyamatát bemutató anyagrészek után a konstruktív életvezetés kialakításával foglalkozó rész következik. A negyedik gondolati egység a nevelés hatásrendszerét és módszereit tárgyalja. Az utolsó fő fejezet a nevelés elméletének és gyakorlatának XX. századi fejlődési tendenciáit vázolja fel.

Bábosik István nem elégszik meg az elméletek és a gyakorlati tények pusztá leírásával. Megbízható tájékoztatóként azokat kritikai elemzés alá vonja, s bemutatja az egyes megoldásmódok előnyös és kevésbé előnyös elemeit is. Ez teszi lehetővé azt, hogy ki-ki saját vagy intézménye koncepcióját és gyakorlatát optimális szinten alakíthassa ki vagy fejleszthesse tovább.

Blahó András: Térjünk a tárgyra! Tárgyalástan. Bp. Aula Kiadó, 1999. 239 oldal. 1950 Ft.

Mindennapjainkat át- és átszövik a tárgyalási konfliktusok, helyzetek és megoldási kényszerek. Már azzal kelünk, hogy aznapi tevékenységünk sikere szempontjából „tárgyalást” kezdünk önmagunkkal: mit és miért, hogyan végzünk el aznap, mivel és hogyan intézzük el aznapra elrendelt tennivalónkat. Családtagjainkat is „rá kell vennünk” arra, hogy az általunk fontosnak tartott tevékenységet kellő intenzitással és odaadással végezzék el. Ehhez mindenféle furfangot alkalmazunk, nem mindig kellő sikerrel.

A személyes meggyőzéssel, a magatartás-befolyásolás alaphelyzeteivel, ezek pszichológiai, szociálpszichológiai kérdéseivel a könyv nem foglalkozik. Inkább a kétoldalú és sokoldalú – sok esetben nemzetközi – tárgyalások köré vonható gyakorlati ismeretek, helyzetek, megoldási lehetőségek felvázolására tett kísérletet.

A könyv szerkezete a gyakorlat által követelt racionalitást tükrözi. A szükséges elméleti tudnivalókat a gyakorlati tennivalókkal együtt, azok tükrében ábrázolja. A hatásosság érdekében sok példa illusztrálja mondanivalója kifejtését.

A tárgyalásokra is igaz, ami az emberi tevékenységekre általában: az egyéniség szerepe lebecsülhetetlen. „Tárgyalni nehéz, de megtanulható” – vallja a kötet szerzője, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem oktatója. Könyve tárgyszerűségéből, gyakorlatiasságából és nem utolsósorban szellemességéből adódóan kiemelkedik a könyvpiac hasonló témájú könyveinek sorából.

Büntetőjogi tanulmányok. Szerk. Kahler Frigyes. Veszprém. MTA Veszprémi Területi Bizottsága. 1999. 238 oldal. 1500 Ft.

Az MTA Veszprémi Területi Bizottságán belül működő Gazdaság- Jog- és Társadalomtudományi Szakbizottság büntetőjogi munkabizottsága adta ki a tanulmánykötetet.

A kötet anyaga négy fő részre épül. Az I. fejezetben a büntetőjogi munkabizottság és a Veszprém Megyei Bíróság Büntető Kollégiumának közös tudományos ülésén elhangzott referátumok szerepelnek. A II. fejezet a munkabizottság veszprémi tagjainak dolgozatait tartalmazza. Valamennyi munka a büntetőjog és a bíróságok vezetésével kapcsolatos reformhoz kapcsolódik. A III. fejezet a büntetőjog történetének egy sajátos kutatási területébe, az 1956-os forradalom utáni perekbe enged bepillantást. Végül a IV. fejezet a munkabizottság Zala megyei tagjainak három dolgozata, ugyancsak a büntetőjogi reformhoz kapcsolódik.

Különösen figyelemre méltó az I. fejezet, hiszen az ebben szereplő szerzők témájuk országosan elismert szakértői. *Kerezsi Klára* a büntetés hatásának elemeiről ír, *Várszegi Asztrik* a büntetésről fejt ki gondolatait, *Garami Lajos* büntetés-végrehajtási szakember, míg *Lukáts Ákosné* és *Jäger István* a pártfogó szemével elemzi a büntetés hatását.

Munkajog 1995-1998. Munkajogi Döntvénytár. I-II. kötet. Szerk. Radnay József. Bp. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 1090 oldal. 8736 Ft.

A munkajog a polgári jogból – egyes országok jogrendszerében csak részben, másoknál viszont teljes mértékben – kivált joganyag, amely a munkavégzéssel kapcsolatos foglalkoztatási viszonyokat szabályozza. A munkajog két nagy területet foglal magába: a gazdasági élet munkajogát és a közszolgálati jogot. Az utóbbinál a munkáltató az állam vagy az önkormányzat, a munkavállaló pedig a gazdasági munkajog munkavállalói alanyához képest védettebb helyzetben van.

A két vastkos kötet tartalma összesen tíz fejezetre oszlik. Az I. kötet először a munkajog általános rendelkezéseihez, a munkaügyi kapcsolatokhoz, a munkaviszonyhoz kapcsolódó joggyakorlatot ismerteti, majd a munkavégzéssel, a munkaidővel és pihenőidővel, valamint a munka díjazásával összefüggő döntvényeket tartalmazza. A kötet a fegyelmi felelősséget tárgyaló fejezettel zárul. A II. kötet külön-külön tárgyalja a munkavállaló és a munkáltató kártérítési felelősségét, kitér a munkaügyi jogvitára, majd a közszolgálati s végül a közalkalmazotti jogviszonnyal zárul. Mindét kötet végén tárgymutató segíti az olvasó tájékozódását.

A könyv kiváló segédeszköz a munkajog bonyolult kérdéseinek mindennapi gyakorlatában.

Rainer M. János: Nagy Imre 1953-1958. Politikai életrajz II. Bp. 1956-os Intézet, 486 oldal. 2000 Ft.

E nagyszabású munka első kötete az „ismeretlen” Nagy Imre életútját mutatta be addig a pillanatig, amikor 1953. július 4-én kormányfőként elmondta programbeszédét.

A második kötet Nagy Imre életének utolsó négy évét mutatja be. Ez a négy év azonban sorsdöntő hatással volt a kommunizmus magyarországi sorsára, a magyar történelem közelmúltjára. A könyv anyaga öt fő részből áll. Az első rész Nagy Imre – 1953 és 1955 közötti – miniszterelnökségét mutatja be. Nagy miniszterelnökként a kommunista rendszer első korrekcióit végrehajtó, a reformokon töprengő, az egyszerre sikeres és sikertelen, előbb győztes, majd elbukó politikusnak bizonyult. A második rész az ellenzéki időszakát – 1955-1956 – , a harmadik a forradalom korszakát tárgyalja, amikor is a forradalomtól megriadt reformerből néhány nappal később a magyar forradalom és szabadságharc minisz-

terelnőke lett. A negyedik rész a snagovi száműzetés éveit, Nagy Imre perét tárgyalja. Az utolsó, ötödik rész Nagy Imre emlékének „utóéletét” tárgyalja egészen az 1989. június 16-i újratemetésig. A könyvet gazdag bibliográfia és névmutató zárja.

A rendkívül adatgazdag kiadvány nélkülözhetetlen segédeszköze az '50-es évek történelmével foglalkozó kutatók, s az érdeklődő olvasóközönség számára.

Ráth-Végh István: Fekete krónika. Kisújszállás. Szalay Könyvkiadó és Kereskedőház Kft. 1999. 288 oldal. 625 Ft.

Talán kevesen tudják, hogy Ráth-Végh István, a híres művelődéstörténeti író pályáját jogászként, törvényszéki bíróként kezdte. Foglalkozott szépirodalommal is, de igazi műfaját - a művelődéstörténeti kuriózumok feldolgozását - már idősebb korában (a harmincas években) találta meg. Ebből a témakörből húsznál több kötetet írt, amelyekben a világ minden tájáról összegyűjtött történeteket fűz össze tárgy-körönként.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parncsnokság Szakkönyvtára szerzeményeiből)

A Fekete krónika című műve először 1944-ben jelent meg, s azóta számos kiadásban látott napvilágot.

Ez a könyv olyan bűnügyek, bűnperek történeti gyűjteménye, amelyeket az érdekes, változatos és szinte művésziessen bonyolított cselekmény megannyi regény színvonalára emel, s azonfelül a történeti igazság előnyével is bír. A könyv fejezetcímei - pl. Ártatlanul elítélve, Sátán és bírói talár - már önmagukban is felkeltik az olvasó érdeklődését.

Az író a következőképpen nyilatkozik munkamódszeréről: „*a büntetőjogász ismereteivel felszerelten nyúltam az anyaghoz, s az író tollával igyekeztem feldolgozni. ..Egyébiránt egyetlen tény sem változtattam meg, valamennyi adatom helytálló. Csupán azt a szabadságot engedélyeztem magamnak, hogy a túlságosan elnyúló bűnügyi drámákat a mellékszereplők kihagyásával megrövidítsem, a s a bonyolult cselekmény-tömkelegben a tények rendszerezése útján vezessem át az olvasót.*”

CONTENTS

CRIMINALEXPO

- 1 István Somogyvári: Triple pillar
- 3 István Bökönyi: The current tasks of developing prison service
- 5 László Huszár: Opportunities and limits (Thoughts on privatising prisons)
- 14 György Vókó: Directions of streamline (Regulation of the Hungarian prison service by law)

STUDY

- 26 István Sárkány: Victims (Victimology of old age)

WORKSHOP

- 40 Ildikó Bujáki: Media and public relations (Press-work and communication activity)
- 47 Tamás Módos: Lost science (Topicality of criminal pedagogy)
- 59 István Lajtár: In four counties (Regional sessions)

DOCUMENTARY

- 68 István Bökönyi: Human rights (The degree of success in national prisons)

EXCHANGE OF EXPERIENCE

- 78 Ágnes Kövér: Aims and forms (Quality of punishment, alternative punishments)

- 85 Éva Deli: More demandingly (Professional health care in IMEI)

IN BRIEF

- 92 International relations
- 93 The right to health (Prison-health conference in Budapest)
- 95 József Mészáros: Report (The activity of Helping Hands PS Foundation in 1999)
- 96 Ferenc Antal: Safety (How could unsafety be decreased?)
- 98 Gábor Fodor: Professional forum (About long-time sentence)
- 101 Pictures, events

PAST

- 104 Zsolt Bereczki: School of sociology (Effects on the Hungarian penal legislation at the beginning of the XX. century)

OUTLOOK

- 112 Péter Nacsády: Three stages (Possibilities of diversion in Belgian law)

BOOKSHELF

- 121 Ferenc Deák: The peculiar part of the Crown
- 124 Offering books

INHALT

KRIMINALEXPO

- 1 István Somogyvári: Die drei Pfeiler
- 3 István Bökönyi: Über die Aufgaben der Entwicklung des Strafvollzugs
- 5 László Huszár: Möglichkeiten und Schranken (Über die Gefängnisprivatisierung)
- 14 György Vókó: Die Richtungen der Erneuerung (Die rechtliche Regelung des ungarischen Strafvollzugs)

STUDIE

- 26 István Sárkány: Opfer (Viktimologie im Altertum)

WERKSTATT

- 40 Ildikó Bujáki: Medien und PR (Medien und Kommunikation beim ungarischen Strafvollzug)
- 47 Tamás Módos: Die vergessene Wissenschaft (Über die zeitgenössische Kriminalpädagogik)
- 59 István Lajtár: In vier Bezirken (Regionale Tagungen)

DOKUMENT

- 68 István Bökönyi: Menschenrechte (Über den Durchbruch der Menschenrechte in ungarischen Justizvollzugsanstalten)

ERFAHRUNGS- AUSTAUSCH

- 78 Ágnes Kövér: Ziele und Formen (Über die Qualität des Freiheitenzugs und die alternative Anstalt)

- 85 Éva Deli-Vízvári: Anspruchsvoller machen (Heilungsfacharbeit in der Forensischen Justizanstalt - IMEI)

IN BRIEF

- 92 Internationale Beziehungen
- 93 Recht für die Gesundheit
- 95 József Mészáros: Meldung (Über die Arbeit der Stiftung „Helfende Hände“ im Jahre 1999)
- 96 Ferenc Antal: Sicherheit (Wie kann man die Unsicherheit verringern?)
- 98 Gábor Fodor: Fachforum (Über den langzeitigen Freiheitsentzug)
- 101 Bilder, Ereignisse

VERGANGENHEIT

- 104 Zsolt Bereczki: Soziologieschule (Deren Wirkung hinsichtlich des Strafrechts im frühen 20. Jahrhundert)

AUSBLICK

- 112 Péter Nacsády: Drei Stadien (Abweichung im Belgischen Recht)

BIBLIOTHEK

- 121 Ferenc Deák: Das merkwürdige Teilchen der Krone
- 124 Bücherangebot

TARTALOM

KRIMINÁLEXPO

- 1 Somogyvári István: Hármass pillér
- 3 Bökönyi István: Időszerű feladatok
- 5 Huszár László: Lehetőségek és korlátok
(A börtönök magánosításának gondolata)
- 14 Vókó György: A korszerűsítés irányai
(A magyar büntetés-végrehajtás jogi szabályozása)

TANULMÁNY

- 26 Sárkány István: Áldozatok
(Az idős kor viktimológiája)

MŰHELY

- 40 Bujáki Ildikó: Média- és közkapcsolatok
(A bv. sajtó- és kommunikációs tevékenysége)
- 47 Módos Tamás: Az elfelejtett tudomány
(A kriminálpedagógia időszerűségéről)
- 59 Lajtár István: Négy megyében
(Regionális értekezletek)

DOKUMENTUM

- 68 Bökönyi István: Emberi jogok
(Érvényesülésének helyzete a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben)

TAPASZTALATCSERE

- 78 Kövér Ágnes: Célok és formák
(A szabadságvesztés-büntetés minősége és az alternatív börtön)

- 85 Vízváriné Deli Éva: Igényesebben
(Egészségügyi szakmai munka az IMEI-ben)

RÖVIDEN

- 92 Nemzetközi kapcsolatok
- 93 Az egészség joga
(Börtönegészségügyi konferencia Budapesten)
- 95 Mészáros József: Jelentés
(A Segítő Kezek BVD Alapítvány 1999. évi munkájáról)
- 96 Antal Ferenc: Biztonság
(Hogyan csökkenthető a bizonytalanság?)
- 98 Fodor Gábor: Szakmai fórum
(A hosszú idejű szabadságvesztés-büntetésről)

- 101 Képek, események

MŰLT

- 104 Bereczki Zsolt: Szociológiai iskola
(Hatása a büntetőjog-alkotásra a XX. század elején)

KITEKINTÉS

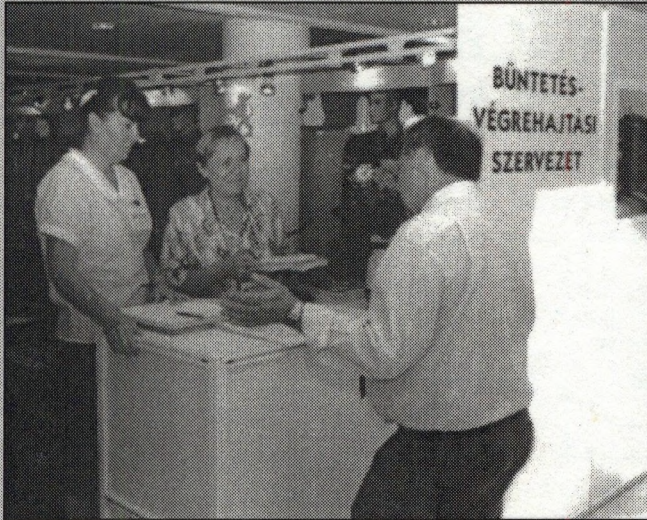
- 112 Nacsády Péter: Három stádium
(Az elterelés lehetőségei a belga jogban)

TÉKA

- 121 Deák Ferenc: A Korona különös része
(A tényállástan konkrét kialakítása)

- 124 Könyvajánló

KRIMINÁLEXPO 2000

A magyar büntetés-végrehajtás jogi szabályozásának, gyakorlatának megújítása a jogállamiság és az EU-integráció jegyében címmel az idei Kriminálexpo rendezvényein (május 26-án) a büntetés-végrehajtási szervezet önálló konferenciát tartott. Képeink a rendezvény egy-egy pillanatát örökítették meg.

